

UPPSATSER

Dag Anckar: Finland inför millenniumskiftet: en regimbestämning

Ingegerd Municio-Larsson: Rhetoric and Organizational Change

ÖVERSIKTER

Lena Dahlberg: Tränger offentlig sektor ut frivillig verksamhet?

Mikael Axberg: Fyra länkar till frågan om EU:s legitimitet

Rolf Hugoson: Politisk fantasi: Reflektioner kring en brevväxling mellan Niccolò Machiavelli och Francesco Guiccardini

Bengt-Ove Boström – Marie Uhrwing: Enighet eller pluralism?

Lennart Lundquist – Bo Rothstein: Sakkunnigutlåtande över professuren i politologi i Växjö

LITTERATURGRANSKNINGAR

Thomas Denk: Värnpliktsutbildningen – en politisk socialisationsagent?

Anm av Olof Petersson. Replikskifte

Björn Holmberg: Passing the Open Windows. Anm av Nils Petter Gleditsch.

Replikskifte

ABSTRACTS

INNEHÅLL

UPPSATSER

Dag Anckar: Finland inför millenniumskiftet: en regimbestämning	241
Ingegerd Municio-Larsson: Rhetoric and Organizational Change.....	262

ÖVERSIKTER

Lena Dahlberg: Tränger offentlig sektor ut frivillig verksamhet?.....	278
Mikael Axberg: Fyra länkar till frågan om EU:s legitimitet	289
Rolf Hugoson: Politisk fantasi: Reflektioner kring en brevväxling mellan Niccolò Machiavelli och Francesco Guiccardini	300
Bengt-Ove Boström – Marie Uhrwing: Enighet eller pluralism?.....	311
Lennart Lundquist – Bo Rothstein: Sakkunnigutlåtande över professuren i politologi i Växjö.....	317

LITTERATURGRANSKNINGAR

Thomas Denk: Värnpliktsutbildningen – en politisk socialisationsagent? Anm av Olof Petersson. Replikskifte.....	326
Björn Holmberg: Passing the Open Windows. Anm av Nils Petter Gleditsch. Replikskifte.....	333

ABSTRACTS	351
-----------------	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo

Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud

Göteborg: Mikael Gilljam

Stockholm: Rune Premfors

Umeå: Gullan Gidlund

Uppsala: Jörgen Hermansson

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjudes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 2000

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.
Prenumerationspris 1999 280 kr, 2000 300 kr.
Pris för enstaka nummer 75 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.
Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8939
(Sannerstedt), 222 8946 (exp), telefax 222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Finland inför millenniumskiftet: en regimbestämning

Dag Anckar

Den uppmärksamhet som den statsvetenskapliga forskningen ägnar världens länder är naturligtvis ojämnt fördelad, varvid olikheterna beror av många omständigheter, sådana som den statsvetenskapliga professionens storlek och utbredning i respektive land, landets synlighet i storpolitiska och andra spektakulära sammanhang, och eventuella särskilda tilldragelser och händelser. Finland hör till den stora grupp av länder som inte är osynliga, men ej heller väldigt synliga. I ett särskilt avseende har Finland emellertid haft en ganska stor synlighet. När fråga blir om klassificeringar av länder enligt regimtyp, får Finland ofta, i likhet med framför allt Frankrike, exemplifiera och kasta ljus över den semipresidentiella kategorin. Redan i det dokument som mer än andra initierat en debatt om semipresidentialism, nämligen Maurice Duvergers berömda artikel från år 1980, figurerar Finland på ett framträdande sätt. Duverger identifierade sju semipresidentiella regimer i Europa, och underkastade dem en jämförande analys; ett av hans resultat var att regimerna i praktiken fungerade på ganska olikartade sätt, varvid "dualism operates or has operated in a real sense in Finland, Portugal and the Weimar Republic" (1980: 173).

I likhet med Duverger låter, som sagt, många andra författare Finland figurer i sammanhang som belyser gränsmarken mellan parlamentarism och presidentialism. "The best-known example of limited presidentialism is found in the USA, but semi-presidential systems like those in France and Finland also conform to this model", heter det i en färsk och auktoritativ handboksframställning (Heywood 1997: 320). "An established form in France and Finland, the dual executive has proved attractive to postcommunist regimes", står det i en annan lärobok (Hague, Harrop, Breslin 1998: 212); i ett nordiskt bidrag till läroboksfloran anförs att "Finland och Island tillhör tillsammans med ytterligare några europeiska länder en statstyp som ibland benämns semipresidentiell, ibland dualistisk parlamentarism" (Pettersson 1998: 83). I sin flitigt citerade bok om den konstitutionella ingenjörskonsten uppehåller sig Giovanni Sartori i ett par passager rätt utförligt vid Finland; bl.a. reviderar han, för att kunna inräkna Finland i semipresidentialismens familj, på en punkt (valsättet) sin definition av en semipresidentiell regim (1994: 133-134). "Before 1958, Finland was the only example", berättar Jean Blondel (1992: 163), alltid lika tvevelaktigt svepande i ton och budskap, i en framställning om det dualistiska ledarskapets utbredning i västländerna; i en komparativ framställning noterar

Denis och Ian Derbyshire (1993: 61-62) att Finland, Frankrike, Libanon, Marocko, Portugal och Sri Lanka är de tydligaste exemplen på demokratier med en dualistisk exekutiv. Listan över liknande omnämmanden av Finland kunde göras mycket lång.

Emellertid, härom skall denna uppsats¹ handla, kan Finland i fortsättningen inte påräkna ett lika stort intresse för sin semipresidentiella regim. Orsaken härtill är helt enkelt att Finland står i beråd att byta och delvis redan har bytt regim; landet är ej längre semipresidentiellt och kan följaktligen ej längre vara en semipresidentialismens skyltdocka. Denna uppsats behandlar det nyssnämnda regimskiftet i Finland, och har fyra egentliga avdelningar. Den första tecknar en bakgrund – den redogör, i form av en översikt, för den maktposition som presidenten gavs i den finska författningen från år 1919, ograverad i dessa avseenden fram till slutet av 1980-talet. Den andra avdelningen behandlar och presenterar de ändringar, av vittgående karaktär, som företagits – i skrivande stund är en grundlagsändring genomförd, antagen av riksdagen, som träder i kraft den 1 mars år 2000 och som på ett dramatiskt sätt reducerar presidentmakten i Finland. Den tredje avdelningen innehåller några reflexioner kring förändringens orsaksbakgrund, och den fjärde och sista avdelningen innehåller en tentativ regimbestämning. Den försöker ange vart Finland är på väg. Uppsatsens allmänna syfte är informerande snarare än analytiskt – uppsatsen framspringer ur en tro att viktiga saker har skett och sker på regimnivå i Finland som inte tillräckligt uppmärksammas, och som åtminstone en nordisk statsvetarkrets bör vara medveten om.

Presidentens ställning 1919-1987: en översikt

Finlands regeringsform av år 1919 tillkom efter en författningsstrid, i vilken två huvudsakliga viljor stod emot varandra (t.ex. Lindman 1968; 1969; Anckar 1987: 57-60). Den politiska vänstern, som genom rösträttsreformen av år 1906 erhållit en kanal av avgörande betydelse till det politiska beslutsfattandet, företrädde den rena parlamentarismens idé – något konkurrerande organ till riksdagen ville man inte veta av; en dualism som skulle försvaga och hota det parlamentsvälde man tillkämpat sig kunde man inte acceptera. Den politiska högern, å den andra sidan, företrädde en maktfördelningsidé. Som en motvikt till en folkvald riksdag behövdes, ansåg man, en stark regeringsmakt som kunde motverka och uppmjuka vänsterns politiska inflytande och samhällslivets radikalisering; den lämpliga operationaliseringen var en med starka och tydliga befogenheter utrustad statschef. Slutresultatet blev en kompromiss, framgångsrik och framtagen huvudsakligen av de partier som bildade den politiska centern. Kompromissens bar, här kastade frihetskriget 1918 en lång skugga över författningskampen, högerns märke mer än vänsterns: Finland fick en president med starka befogenheter, ett auktoritativt statsöverhuvud som kunde motverka folkrepresentationens dominans.

Bedömningarna av vad detta komme att innebära i praktiken varierade mycket. Det fanns t.o.m. de som menade att presidentmakten antagligen bleve

en död bokstav och att presidentens oberoende ställning i praktiken bleve helt neutraliserad (Reuterskiöld 1919). Så skulle emellertid ej bli fallet. I sin doktorsavhandling om presidentens ställning i Finlands parlamentariska system kom Tuttu Tarkiainen år 1938 till slutsatsen att de två första årtiondena av författningspraxis hade visat en förmåga hos presidentämbetet att kvarbli vid sina rättigheter och motstå försök att parlamentariserade presidentiella prerogativen; många andra och senare iakttagelser bekräftar detta mönster. Antero Jyränki har sålunda konstaterat att den faktiska författningen långt är identisk med den skrivna författningen vad presidentmakten beträffar (1981: 176), och Sven Lindman har, med en träffande formulering (1974: 455), noterat att medan presidentmakten under perioden 1919-1956 närmast kännetecknades av en zig-zag-utveckling, har den senare stabiliserats på en hög nivå. I sin här tidigare nämnda uppsats gjorde Duverger ett försök att uppskatta presidentmaktens formella och reella vikt och betydelse i de semipresidentiella regimerna; hans bedömning var likalydande. Presidenten i Finland hade enligt honom de största formella befogenheterna och stod endast efter presidenten i Frankrike vad de reella befogenheterna beträffar (1980: 179). Det är i själva verket inte en överdrift att säga att semipresidentialismen i Finland under särskilt 1970-talet kom att antaga presidentiella drag.

Syftet med detta avsnitt är, som sagt, att tillhandahålla en överblick av presidentens befogenheter i Finland, sådana de var innan revisionsvägen satte in mot slutet av 1980-talet. Ett första konstaterande kan då vara att presidenten på olika sätt medverkade i utövandet av legislativ makt. Han avgav nämligen regeringens propositioner till riksdagen och var härvid mycket mer än ett postkontor – han var oförhindrad vägra avge proposition, och han kunde, om han ville, efter förgottfinnande ändra propositionens innehåll. Att dessa rättigheter nyttjades sparsamt innebar inte att de var försumbara eller oviktiga – praxis inrymde naturligtvis konsultationer mellan regering och president i vilka meningsmotsättningar kunde upptäckas och undanröjas: presidenten kunde sätta sin stämpel på propositioner redan innan de formellt förelades honom. Till denna initiativrätt var också kopplad en återkallningsrätt. Vidare var presidentens medverkan nödvändig vid stadfästandet av lagar. Han kunde nämligen vägra stadfästa en av riksdagen stiftad lag, och när så skedde, var lagen återförvisad till riksdagen som blott genom att antaga den ånyo i oförändrat skick efter nyval kunde bryta presidentens veto. Bedömningar har gjort gällande att stadfästelserätten har spelat en ringa roll som uttryck för en självständig aktivitet från statschefens sida (t.ex. Lindman 1979: 50); under 1960-talet, enligt en tillgänglig statistik, kom presidentens vetorätt i varje fall till bruk i sammanlagt 20 fall (Jyränki 1981: 302). Presidenten var alltså ålagd viktiga uppgifter i lagstiftningsarbetets såväl input- som outputsleden: han övervakade dukningen av riksdagens arbetsbord och han kontrollerade resultaten av riksdagens arbete. Han hade dessutom en viss självständig lagstiftningsrätt såtillvida som han kunde utfärda förordningar i särskilda ärenden.

Presidentens maktställning gentemot riksdagen kom vidare – och framför allt – till uttryck däri, att han hade rätt att upplösa riksdagen och utlysa nyval. Författningen stadgade inte något om det syfte i vilket riksdagen kunde upplö-

sas – presidenten hade fria händer, och kunde när som helst, efter eget förgottfinnande, tillgripa upplösning. Han var därmed tillförsäkrad ett mäktigt vapen med vilket han, om han ville, kunde skapa betydande svårigheter för riksdagen och partierna i riksdagen. En riksdagsupplösning innebär att det normala riksdagsarbetet avbryts och att lagberedningen stannar upp; de förestående nyvalen skapar osäkerhet och kostnader för partierna och för riksdagsmännen som skall försöka förnya sina mandat (Hidén – Saraviita 1978: 140-141) – presidenten har i sin upplösningsrätt, särskilt då den är obegränsad, ett instrument som gör honom till en tung motvikt mot riksdagen. Det är möjligen riktigt att säga att institutets praxis visar att det dock huvudsakligen nyttjats för att skapa förutsättningar för majoritetsparlamentarism eller annars för att slita politiska tvister och att det brukats snarare med riksdagsmajoritetens samtycke än mot dess vilja. Meningen att institutet har använts till övermått och ibland på tämligen lösa grunder (Lindman 1979: 49-50) kan dock knappast helt tillbakavisas.

Presidentens verkställande maktbefogenheter har inneslutit olika komponenter. Han har varit krigsmaktens överbefälhavare, han har haft en betydande utnämningssrätt, han har utövat ett allmänt förvaltningsinseende, och han har varit utrikespolitikens ledare. Utnämningssrätten har varit central i så måtto att den inkluderat rätten att utnämna regering. Den har förvisso begränsats av parlamentarismens krav därpå, att regeringen skall åtnjuta riksdagens förtroende; presidenten har dock inte ansetts förpliktad på förhand utreda om den regering han utnämner verkligen har ett sådant förtroende. Han har helt enkelt, praxis blev tidigt sådan (Jyränki 1981: 96), haft rätt att utgå ifrån och förutsätta att varje regering han kallar har riksdagens förtroende till dess annorlunda uttryckligen visats vara fallet. Presidentens starka grepp om regeringsbildningen innebar naturligtvis ett starkt grepp likväl om inrikespolitiken och dess förutsättningar. För de politiska partierna har, särskilt under vissa perioder, härnadståg mot presidenten och dennes politik t.o.m. medfört en uppenbar risk för politiska ökenvandringar, föranledda därav, att partierna av presidenten försatts i ett slags ”regeringskarantän” (Jansson 1992: 280). Olika grupperingar, extremvänstern likväl som socialdemokratin och den politiska högern, har under olika skeden av Finlands politiska historia och närhistoria fått utstå sådana karantäner (t.ex. Merikoski 1978: 68-69).

Väl så central som uppgiften att utnämna regering var uppgiften och rätten att bestämma om Finlands relationer till främmande makt, inkluderande relationerna till internationella organisationer. I vissa avseenden var denna rätt formellt beskuren – fördrag med främmande makter skulle som en huvudregel godkännas av riksdagen, och i frågor angående krig och fred beslöt presidenten med riksdagens bifall. I en lärobok om Finlands statsförfattning kan vi läsa att ”rätten att bestämma över utrikespolitiken är kanske allra viktigast av presidentens maktbefogenheter” (Hidén – Saraviita 1978: 148); påståendet har mer giltighet för senare än för tidigare skeden. Sålunda inträffade vid regeringsformens tillkomst inget som antyder att man avsåg göra utrikespolitiken till en specialdomän för statschefen – uppgiften att bestämma över utrikespolitiken var för honom en av många, den var inte den allt överskuggande (Lindman

1979: 50). Praxis under förkrigstiden synes i god samklang med en sådan föreställning (t.ex. Jyränki 1981: 221-229); Finlands första presidenter var, på det hela taget, inte starkt engagerade i utrikespolitikens ledning. Under efterkrigstiden kom presidenten dock alltmer att framstå som utrikespolitikens verkliga ledargestalt – till utvecklingen bidrog ett antal omständigheter, knutna till historiska skeenden i Finlands utrikespolitik och till landets speciella internationalpolitiska och geopolitiska situation; därjämte till personliga ambitioner, framför allt hos Finlands långvarige president Urho Kekkonen (1956-1981), om vilken jag på annan plats skrivit att han betraktade varje kritik av sig själv som en kritik av landets utrikespolitiska linje och därmed som ett undergrävande av landets vitala säkerhetsintressen (Anckar 1995: 224). Påpekandet förtjänar återges, eftersom det väl illustrerar den mekanism som förenade presidentens två centrala befogenheter: att bilda regering och att leda utrikespolitiken. När presidenten var en stark utrikespolitisk aktör var detta ägnat att underbygga hans ställning som jämväl en stark och central inrikespolitisk aktör – eftersom utrikespolitiken förutsätter inrikespolitiska beredskaper, premisser och villkor som skapade utrikespolitiken bindningar till inrikespolitikens innehåll, former och styrkekoeficienter (t.ex. Anckar 1984: 117-120, 190-192). Utrikespolitik och regeringsbildning sammanlöpte, särskilt under Kekkonens tid, i en knutpunkt som cementerade presidentens ställning som en ledande politisk aktör.

Till ovanstående hastiga genomgång skall ett viktigt påpekande läggas, som gäller formen för presidentens beslutsfattande. Han var, med vissa undantag, ålagd fatta sina beslut i statsrådet på föredragning av den minister till vars ansvarsområde ärendet i fråga hörde; för att bli gällande skulle beslut under-tecknas av presidenten och kontrasigneras av den föredragande ministern. I vissa fall, d.v.s. när beslutet stred mot grundlag eller lag, var statsrådet skyldigt vägra till medverkan av presidentbeslut; i övrigt, mitt påpekande gäller detta, var statsrådet skyldigt medverka. Även om presidenten alltså inte kunde fatta olagliga beslut, kunde han i övrigt fatta beslut som gick emot vad statsrådet fann lämpligt och ändamålsenligt. Författningen var nog otydlig på denna punkt, men praxis blev redan tidigt den ovanstående. En konsekvens härav blev att president och regering genom informella kontakter och underhandlingar försökte anpassa sina viljor till varandra och försökte förhandsbeakta varandras inställningar och ställningstaganden – exempel härpå kan ganska lätt framletas ur det presidentiella beslutsfattandets praktik (Jyränki 1981: 155-161). Det är lätt att tro, om än svårare att bevisa, att presidenten i sådana förhandskontakter i regel inte var den undfallande parten. För att nu sammanfatta (och härvid förbigå flera mindre betydelsefulla presidentiella prerogativ): presidenten var utrikespolitikens ledare, genom sitt grepp om regeringsbildningen hade han jämväl ett instrument för inrikespolitikens ledning, vis-à-vis riksdagen hade han såväl en initiativrätt som en vetorätt och därtill en obegränsad upplösningsrätt. Alla sina befogenheter kunde han i princip utöva utan statsrådets medverkan och därmed utanför en parlamentarisk kontroll; en politisk kontroll underkastades han blott vid presidentvalen med sex års intervaller. Hans ställ-

ning var sådan, att en initierad bedömare t.o.m. har frågat sig om den var förenlig med en demokratisk princip (Merikoski 1978: 68).

Presidentmaktens nedmontering: en översikt

Den bild av presidentmakten som tecknats ovan, är i dag, som sagt, föråldrad. Den bild som gäller i dag är annorlunda, nedtonad: den tecknar en försvagad och krympande presidentinstitution. Och den bild som kommer att gälla i morgon, d.v.s. när Finlands nya grundlag träder i kraft den 1 mars år 2000, är än mer annorlunda: den tecknar skärvor av en presidentmakt som en gång fanns. Marschen från en stark till en svag presidentmakt har varit på en och samma gång långsam och snabb – en gång inrättad, var presidentmakten under en period av snart sjuttio år definierad av samma författningsbestämmelser; när man började göra ingrepp i dessa, raserades makten till stora delar under en tidsperiod av drygt tio år. Detta avsnitt presenterar, med utelämnande av detaljer, de ändringar som gjorts. Presentationen sammanfattas i den tabellariska sammanställning som återges i Tabell 1, och återstoden av detta avsnitt är en kommentar till sammanställningen och dess innehåll. Sammanställningen är i huvudsak gjord med utgångspunkt i uppgifter och bakgrundsinformation som meddelas i *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till Regeringsform för Finland* (RP 1/1998; se även t.ex. Kevin 1998: 55-58).

Tabellen repeterar viktiga presidentiella prerogativ, och anger, i tidskronologi, de ändringar som gjorts. Som synes har ändringarna egentligen inträffat vid fyra olika tillfällen, som infallit vid tidpunkterna 1987, 1991, 1993 och 1999. De två första tillfällena kan egentligen ses som preludier, i det man till ändringar av valmetoden i presidentval kopplade smärre ändringar av vissa av presidentens befogenheter. Redan vid det förstnämnda tillfället, 1987, rörde man dock vid en principiellt viktig rättighet, i det man beskar presidentens vetorätt – i fortsättningen skulle gälla att riksdagsbehandlingen av en lag som presidenten inte stadfäst eller vägrat stadfästa inte längre skulle skjutas upp över nyval utan endast till följande riksdag. Det omak presidenten genom att nyttja sin vetorätt kunde åsamka riksdagen minskades alltså betydligt. I samma veva fogades till regeringsformen en bestämmelse om att riksdagens talman och riksdagsgrupperna skall höras i samband med betydande ändringar i statsrådets sammansättning; bestämmelsen bekräftade praxis, men innebar nog samtidigt ett fingrande på presidentens rätt att utnämna regering. Fyra år senare, ånyo i samband med en revidering av metoden i presidentval, gick man i författning om en djärv och betydande reducering av presidentens upplösningsrätt. Den innebar att presidenten kan besluta om upplösning av riksdagen endast om statsministern har väckt ett motiverat initiativ och efter att presidenten har hört riksdagens talman och riksdagsgrupperna. Beslutet därom, hurvida en upplösning skulle företas eller inte, förblev presidentens, men presidenten kunde inte längre självständigt, på eget initiativ och efter eget förgottfinnande, utöva sin upplösningsrätt.

Tabell 1. Nedbantande ingrepp i presidentens maktbefogenheter i Finland: en kronologisk översikt.

	1987	1991	1993	1999
Ingrepp i				
Presidentens				
– propositionsrätt				xx
– vetorätt	x			x
– förordningsrätt				xx
– upplösningsrätt		xx		
– rätt att kalla regering	x			xx
– rätt att besluta om utrikespolitiken			xx	x
– självständiga beslutsrätt				xx

Förklaring: x = smärre ingrepp; xx = betydande ingrepp

Nästa ingrepp, år 1993, hade en alldeles särskild bakgrund. Finlands förestående inträde i Europeiska Unionen motiverade en översyn av regeringsformens stadgande (RF 33) därom, att presidenten bestämmer om landets relationer till främmande makter – hade stadgandet stått orört, hade konsekvensen varit att all EU-politik, då den ju kan tolkas innehålla utrikespolitiska aspekter, hade blivit överförd från regeringens till presidentens bord (Anckar 1998: 33; Nousiainen 1992: 266-267; Nousiainen 1998: 392). I syfte att undgå sådana bisarra förvecklingar lade man till regeringsformen en ny paragraf, RF 33 a, som avsåg garantera att regeringen fortfarande behöll kontrollen över den allmänna politiken – enligt denna paragraf svarar regeringen för den nationella beredningen och verkställigheten av beslut som fattas i EU; därjämte medverkar riksdagen i den nationella beredningen av sådana beslut. Riksdagens grundlagsutskott menade i ett omstritt utlåtande att denna nya paragraf i själva verket omfattade alla beslut inom EU, oberoende av innehåll; tolkningen skapade onekligen en underlig dualism på utrikespolitikens område. En konsekvens av tolkningen är nämligen att presidenten bestämmer över Finlands relationer till t.ex. USA och Ryssland, medan regeringen bestämmer över Finlands utrikes- och säkerhetspolitiska relationer inom EU! President Martti Ahtisaari meddelade att han inte för egen del godkänner grundlagsutskottets tolkning, och efter förvecklingar, som bl.a. gällt frågan vem, presidenten eller statsministern, som representerar Finland i möten inom Europarådet, har en praktik utformat sig enligt vilken båda representerar, om än det är ostridigt att statsministern går i spetsen för Finlands Europapolitik (se t.ex. Arter 1999: 238-239). Kontroversen illustrerar den allmänna svårigheten att numera i konstitutionella texter särhålla utrikespolitik och inrikespolitik (Nousiainen 1998: 394-395); här skall den noteringen göras att EU-frågan minsann gav en god draghjälp åt det konstitutionella reformarbetet i Finland. Den nödvändiggjorde en tydlig reducering av presidentens befogenheter på utrikespolitikens område.

I och med de ovannämnda reformerna hade i och för sig ordentliga men ändå partiella ingrepp gjorts i de prerogativ som är presidentmaktens fundament. Ett år senare, år 1994, vidtog ett mer omfattande reformprojekt. Regeringen Aho avgav då till riksdagen en proposition, som riksdagen beslöt lämna vilande, och senare, efter nyval, förkastade. I den form som förslaget lämnades vilande, innehöll det sex centrala punkter (RP 1/1998: 23-24): 1) presidenten skall till statsminister utnämna den som riksdagen med flertalet av de avgivna rösterna valt till uppdraget; övriga ministrar utnämner presidenten på förslag av statsministern – i praktiken innebar detta förslag att presidenten mister sitt grepp om regeringsbildningen; 2) presidenten går förlustig sin rätt att självständigt utfärda förordningar; 3) riksdagen skall i fortsättningen omedelbart och inte först under följande riksdag behandla lagar som presidenten inte stadfäst – vetorätten skall alltså ytterligare urvattnas och därmed i praktiken s.g.s. försvinna; 4) presidenten kan inte omedelbart ändra statsrådets förslag till beslut i presidenten tillkommande ärenden. Hävdar presidenten en annan mening än statsrådet, återgår ärendet till statsrådet för ny beredning; om efter denna oenighet ännu föreligger, blir presidentens vilja gällande. Proceduren gäller emellertid inte i frågor gällande avlåtande och återtagande av propositioner: här blir presidenten alltid bunden av statsrådets nya förslag. Presidenten går alltså förlustig sin propositionsrätt; 5) i presidentens allmänna utnämningrätt görs vissa inskränkningar; och 6) beträffande behandlingen av statsfördrag i riksdagen skall riksdagens godkännande krävas för alla viktiga statsfördrag samt för uppsägning av förpliktelser som inverkar på innehållet i gällande lagstiftning – även om denna bestämmelse knappast gjorde mer än kodifierade gällande praxis, var dess grundsyfte nog att markera en parlamentarisering av utrikespolitiken. I det utlåtande om propositionen som avgavs av riksdagens grundlagsutskott anförde utskottet att reformen var en fortsättning av och naturligt anknöt till de partiella revideringar som gjorts tidigare; reformens ”centralaste effekt bestod i att den förstärkte de parlamentariska dragen i vårt styrelsesätt” (RP 1/1998: 24).

Detta långtgående förslag kom att förverkligas, men, som sagt, först efter förvecklingar, som satte in efter det riksdagen antagit förslaget och lämnat det vilande. Ahtisaari, som år 1994 efterträtt Mauno Koivisto på presidentposten, var för egen del inte inforstådd med försöken att reducera presidentmakten, och särskilt det socialdemokratiska partiet, vars kandidat Ahtisaari varit, gjorde en kovändning i ärendet och övergav plötsligt den principiella hållning till förmån för en parlamentarisering av Finlands statsskick som partiet företrätt i årtionden. Här finns inte utrymme att i detalj ingå på de konsiderationer som härvid gjorde sig gällande; troligen fångar, i en färsk debattbok, Torbjörn Kevin en central komponent när han skriver: ”Den krassa sanningen är att sdp förlorade intresset att parlamentariserat regeringsbildningen när Ahtisaari valdes och när han ser ut att sitta kvar en god bit in på 2000-talet ... Sdp är inte ensam kålsupare. Centern blev intresserad att begränsa presidentmakten efter att man hade förlorat den” (1998: 65). Kevins hypotes är alltså att partiernas ställningstaganden till författningsändringar skall tolkas mot bakgrunden av beräkningar rörande den egna fördelen; hypotesen är rimlig, och har verifierats i tidigare

empirisk forskning kring partiopinioner i Finland till frågor av konstitutionell natur (Anckar 1974; 1980). Hur som helst, när regeringen Lipponen tillträdde i april månad år 1995 inskrevs ett återtagande av reformen i regeringsprogrammet, och i december månad samma år förkastade riksdagen det vilande lagförslaget.

Reträtten blev emellertid blott tillfällig. Snart tillsattes en författningskommitté, som i juni 1997 avgav ett betänkande, väglett av ambitionen att inför millenniumskiftet sammanställa Finlands olika lagar av grundlagsnatur i en enda grundlag, en ny författning, och att härvid ytterligare stärka de parlamentariska dragen i Finlands politiska system. Beträffande presidentmakten upprepade den proposition som vilade på kommittébetänkandet och som regeringen år 1998 avgav till riksdagen (RP 1/1998) i huvudsak de sex punkter som nämnts ovan – kovändning lades m.a.o. till kovändning. Nu som tidigare blev regeringens vilja riksdagens vilja, och efter riksdagsvalet i mars månad år 1999 godkände även den nyvalda riksdagen reformen med den kvalificerade majoritet den finska författningen i sådana ärenden kräver. Författningsreformen träder, som sagt, i kraft den 1 mars år 2000. Det som inte kunde göras år 1995, kunde göras år 1998 och 1999 – ”de politiska partierna har äntligen lyckats mobilisera tillräckligt mod och mognad”, heter det i en bedömning (Isaksson 1999: 135). T.o.m. gick riksdagen på en viktig punkt, i själva verket en hjärtpunkt, ännu längre än propositionen. Den i och för sig mycket begränsade men i praktiken möjligen viktigblivande (Kevin 1998: 58-62) rätt att medverka i regeringsbildningen som presidenten enligt propositionen ännu behöll, i det honom där tillskrevs rollen att höra talmannen och riksdagsgrupperna innan han meddelar riksdagen namnet på den statsministerkandidat riksdagen skall ta ställning till, ströks i riksdagsbehandlingen, som nu fråntog presidenten all annan behörighet än en formell utnämning av statsministern och dennes regering. Beträffande utrikespolitiken upprepades otympligheterna i RF 33a, även om denna paragraf i sig avlägsnades – detta skedde därför att den tidigare generalklausulen därom att presidenten bestämmer om utrikespolitiken utgick, och ersattes med en ny generalklausul (RF 93), enligt vilken ”Finlands utrikespolitik leds av republikens president i samverkan med statsrådet”. Riksdagen ändrade sedermera formuleringen ”i samverkan” till att lyda ”tillsammans”. Någon större formell klarhet i behörighetsfrågan nåddes knappast härmed.

En läsning av regeringens proposition och närslutna dokument visar på en viss dualism i argumenteringen. Å ena sidan finns i texterna envetet återkommande hänvisningar till nödvändigheten att åtgärda frågan om de högsta statsorganens maktbefogenheter och inbördes relationer och att härvid ”lyfta fram författningens parlamentariska element” (RP 1/1998: 22), ”förstärka det parlamentariskt ansvariga statsrådets ställning” (RP 1/1998: 23), och revidera bestämmelser om presidentmakten ”så att de bättre stämmer överens med parlamentarismens principer” (RP 1/1998: 26). Å andra sidan återkommer i texterna försäkringar därom, att man inte är ute efter att ändra ”grunderna för konstitutionen” (RP 1/1998: 63). En programförklarande passus ur regeringens proposition kan belysa den förstnämnda ambitionen (RP 1/1998: 32):

Reformen syftar särskilt till att förstärka de parlamentariska dragen i Finlands statsskick. Den föreslagna nya grundlagen innebär att riksdagens maktbefogenheter ökar och att vissa av de nuvarande begränsningarna av riksdagens behörighet upphävs. Av betydelse i detta avseende är i synnerhet den omständigheten att riksdagen mer direkt än tidigare kommer att delta i regeringsbildningen. Reformen syftar också till att förstärka det parlamentariskt ansvariga statsrådets ställning i förhållande till republikens president. Som exempel kan nämnas att större vikt läggs vid statsrådets medverkan i samband med presidentens beslutsfattande.

Till ovensagda passus gjorde man ett tillägg, avsett, måhända, att utåt mildra den effekt propositionen *de facto* innebar och eftersträvade (RP 1/1998: 32):

Presidenten kommer emellertid enligt den nya regeringsformen att bevara sin ställning som ett betydande statsorgan vars maktbefogenheter bl.a. sträcker sig till utrikespolitiken, regeringsbildningen, lagstiftningen, utlysande av förtida riksdagsval och utnämning av de högsta tjänstemännen.

Tillägget var och är knappast försvarligt. Det är visserligen riktigt att de presidentiella maktbefogenheterna "sträcker sig till" de områden som nämns, men den reglering av dessa områden presidenten kan åstadkomma, är på intet sätt jämförbar med vad som gällde tidigare, och karaktäristiken av presidenten som ett kvarstående "betydande statsorgan" måste anses starkt överdriven. Presidentens ställning inom utrikespolitiken har blivit oklar, diffus, nedbantad och egentligen ganska perifer, och hans medverkan till regeringsbildningen enbart formell – de två grundpelare på vilka hans ställning tidigare hade vilat har nu eroderat nästan till oigenkännlighet. I lagstiftningsarbetet har hans propositionsrätt försvunnit och hans vetorätt urvattnats närapå till meningslöshet, hans upplösningsrätt har blivit underställd statsministerinitiativ och hans allmänna utnämningsrätt, detta kan tilläggas, har reducerats. Kvar blir fragment av tidigare befogenheter, fragment som, tillsammansstagna, knappast kan sägas avspegla en rationell och genomtänkt föreställning av vilka funktioner presidentmakten i framtiden skall ha i Finlands politiska system. Snarare förmedlar spillrorna intrycket att de finns därför att reformarbetet av politiska skäl och av pietetsskäl inte kunde drivas så långt som att helt utradera presidentmakten. De finns därför att presidentmakten alltid funnits och därför att tiden ännu inte varit mogen att göra den enbart symbolisk.

Regimskiftets orsaker

Hur skall den utveckling som ovan beskrivits då egentligen förklaras? Vad har frammanat presidentmaktens uttunning, vilka är regimförvandlingens determinanter? Svaret är väl att ett antal omständigheter av litet olika slag har spelat in och även samverkat. Fråga är härvid om såväl externa som interna faktorer, sådana som skall lokaliseras till en internationell omgivning, och sådana som hör hemma inom Finlands egen krets. Särskilt tre omständigheter torde ha varit av synnerlig vikt. De skall i det följande särskådas. Nyckelorden blir härvid: en annorlunda värld, en annorlunda kultur och en annorlunda person.

En annorlunda värld. Här har tidigare nämnts att presidentmakten i Finland fram till andra världskriget realiter fluktuerade mellan gränser som var tydliga

men ändå inte väldigt långt från varandra – vissa presidenter var tämligen sva- ga, andra var tämligen starka (se även Nousiainen 1985: 271-282). Likaså har redan nämnts att presidenten under krigsåren och särskilt under efterkrigstiden kom att bli en stark och rentav dominerande aktör i finsk politik. Tu tal kan inte vara om annat än att denna tillväxt hade en speciell utrikespolitisk bakgrund, och var förankrad i en allmänt utbredd tro att utrikespolitikens handhavande i Finland motiverar en med särskilda och starka befogenheter utrustad presi- dentmakt. Tron förstärktes av särskilda händelser, som de famösa ryska ingri- panden i finska regeringsbildningar och presidentval som benämnts ”nattfros- ten” och ”notkrisen” (se härom Anckar 1971; Väyrynen 1972), och den mani- festerades i olika sammanhang, vid vilka jag ej här kan dröja. Det kan dock nämnas att den influerade jämväl åsikter om hur presidentmakten borde regle- ras – den frammanade t.ex. övertygelsen att presidenten borde väljas av riks- dagen, eftersom ett folkval kunde inbjuda till kortsynta opinioner om Finlands östrelationer, opinioner som kunde fresta utomstående (läs: Sovjet) att ställa trånga gränser för ett självständigt handlande från Finlands sida (Ståhlberg 1980). Presidentmakten ansågs, för att sammanfatta, nödvändig eftersom den på ett visst avstånd från riksdagen och regeringen och med den av Sovjet om- huldade privata diplomatins medel kunde handha de ömtåliga östrelationerna (Anckar 1998: 34-35).

Under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet förändrades, som bekant, i ett slag alla dessa förutsättningar. Sovjetunionen föll samman, Tyskland åter- förenades, det kalla kriget kom till ett slut, VSB-pakten med Sovjet, en tidigare kärnpunkt i finsk utrikespolitisk doktrin, blev obsolet och lades snabbt till handlingarna. Neutralitetstanken, en annan kärnpunkt, blev plötsligt förlegad och t.o.m. besvärlig i de perspektiv det europeiska unionsprojektet väckte (Väyrynen 1993 a: 73). Det kalla krigets referensramar fanns ej längre; de instrument som ansetts vara nödvändiga för att navigera inom ramarna behöv- des då ej längre. I stället för den gamla utrikespolitiken kom en ny, inom vilken det presidentiella enmannaväldet ej hade livsrum eller berättigande – den eu- ropeiska integrationen, för att nämna den tydligaste punkten, var ett ärende för regeringar och regeringspolitik, inte för enskilda statschefer och personlig dip- lomati. Inför Finlands inträde i Europeiska Unionen framfördes från statsvetarhåll bedömningen att Finlands politiska system i och med Finlands medlem- skap i unionen kommer till ett vägskäl där systemet måste välja mellan en parlamentarisk och en presidentiell vägriktning (Nousiainen 1994: 45); valet föll, och kunde egentligen inte ha blivit ett annat, på den parlamentariska ori- enteringen. I ett nötskal: världspolitikens omvälvningar ifrågasatte ett fortsatt behov av en stark presidentmakt och möjliggjorde samtidigt ett finskt närman- de till de europeiska integrationssträvandena; dessa, i sin tur, var ägnade att ytterligare ifrågasätta presidentmaktens berättigande.

En annorlunda kultur. Jan-Magnus Jansson avslutar en större framställning om parlamentarismen i Finland med konstaterandet att presidentinstitutionen sedan 1960-talet befunnit sig i ett slags kris (1992: 289). Hade detta konstate- rande gjorts just under 1960-talet, hade det antagligen av många upplevts som ganska befängt: årtiondet var, på det hela taget, en period av stark och t.o.m.

mycket stark presidentiell frammarsch. "His impact on the political culture of Finland was immense: he demanded and received obedience and submission. He was both feared and respected, in that order", har jag skrivit i mitt här tidigare nämnda Kekkonenporträtt (Anckar 1995: 224). Enligt en annan bedömning blev presidenten under Kekkonens egid en central politisk kraft och en symbol för nationen – hans makt personifierades, och det blev under 1970-talet allt osannolikare att någon instans skulle ta strid med honom när och om han ville driva igenom sin vilja i politiken (Nousiainen 1998: 219).

Ändå är Janssons konstaterande klarsynt och i allt väsentligt riktigt. I den tillväxt av presidentmakten som skedde under Kekkonens andra och tredje mandatperioder, finns nog ett viktigt frö till den nedrustning av presidentmakten som skett och sker. Tillväxten sammanföll nämligen med en av olika omständigheter framkallad kantring i Finlands politiska kultur, som gradvis antog mer systemkritiska och individualistiska drag (Nousiainen 1983 b) – till kantningens konsekvenser hörde ett till en början uppdämt men småningom, under intryck jämväl av de internationella händelser som ovan berörts, allt starkare ifrågasättande av presidentmaktens legitimitet i den form makten utövats under Kekkonen. Kritiken överfördes, småningom men ändå snabbt, från Kekkonens bruk av presidentinstitutionen till institutionen som sådan. David Apter har sammanfattat detta så, att det kalla krigets slut "spawned a legislature which viewed semi-presidentialism as aberrant and anachronistic", en legislatur som sökte "the establishment of orthodox parliamentary democracy" (1999: 239). Apter gör tillägget att generationsfaktorn var viktig, "with younger parliamentarians reacting against the dark-age elitism of the Kekkonen era and favouring a system of conventional parliamentary democracy" (1999: 239). Till kultursvängningen bidrog delvis av de ovannämnda omvälvningarna inspirerade nya undersökningar av Kekkonens utrikespolitiska fögderi, som visade att hans hantering av bl.a. de här tidigare nämnda kriserna i de finsk-ryska relationerna innehöll element som kunde starkt ifrågasättas, i det de var ägnade att stärka hans egen maktposition och utdefiniera eventuella och presumtiva rivaler. Till en väsentlig del hade utrikespolitiken i presidentens hand varit ett vapen, ett slagträ (t.ex. Rautkallio 1992). Andra undersökningar blottade den själv censurerade finska politiska eliten och det finska samhället hade ålagt sig (Vihavainen 1991). Ännu under 1990-talet kunde en statsvetare som den ovannämnde Jan-Magnus Jansson mena att presidenten kan förmodas ha "en större oavhängighet och en större förmåga att stå emot ett eventuellt opinionstryck än en parlamentarisk statsminister" (1992: 289) och att presidenten därför kan "bättre än statsministern företräda de permanenta utrikespolitiska intressen, som alltid kommer att spela en stor roll för Finland" (1997: 199); denna tidigare allmänt omfattade åsikt var emellertid nu inte längre gångbar. Permanensen var ifrågasatt, likaså, än starkare, det önskvärda i en förmåga att vara oavhängig och stå emot opinionstryck.

Det skall också sägas att Arters ovan citerade påpekande om en generationsfaktor, även om det har sitt berättigande, ändå inte är helt riktigt. Fråga har varit om mer än nya politiker. Den önskan efter något nytt, något ej-längre-Kekkonen, som Arter talar om, fanns, på tämligen bred front, långt tidigare. Särskilt

när debatten kunde vinklas att gälla struktur mer än person, kom bredare stråk av missnöje till synes. Tanken på en märkbar reducering av presidentens makt fanns sålunda med i och präglade en del av det utredningsarbete som företogs i samband med en planerad författningsrevision, initierad vid 1970-talets början, och nedlagd några år senare. Revisionens uttalade syfte var att förstärka demokratin i det finska samhället, men den stolta planen förföll till följd av stark oenighet mellan de politiska partierna, som, schematiskt uttryckt, alla ville reformera, men på olika sätt och med olika metoder (t.ex. Ståhlberg – Anckar 1982: 83-99; Anckar 1990: 36-38), och även därför att Kekkonen, som varit en initiativtagare till revisionen, senare vände den ryggen (Väyrynen 1993 b: 145). Ett egentligt betänkande kunde kommittén sålunda inte åstadkomma – man nöjde sig med att utge en systematisk sammanställning av de oeniga hållningarna. Av den framgår att medan en knapp majoritet av kommittén (9 medlemmar) ville bevara en maktfördelningsprincip, dock så att riksdagens ställning skulle betonas mer än förut, ville en stor minoritet (8 medlemmar) binda presidentens beslutsrätt till regeringens medverkan och godkännande (*Toisen valtiosääntökomitean mietintö 1975*: 17-19). Man var, schematiskt uttryckt, enig därom att presidentmakten skulle bevaras och nedtonas, och oenig därom, hur mycket den skulle nedtonas. Jansson skriver att ställningstagandena i kommittén ”ter sig som en explosion av missnöje med utvecklingen” (1992: 288); karaktärstiken är tveklöst riktig. Tiden var dock inte ännu mogen, och missnöjet kunde inte kläs i de konkreta åtagandenas form. Ett klangbotten för åtgärder fanns dock förvisso. I en analys av de reformer som vidtogs under 1980- och 1990-talen får den ovannämnda statsförfattningskommittén och stämningarna inom den nog inte förbises. Stämningarna visar att det missnöje som kom till synes i reformerna inte bara plötsligt fanns där – det hade ackumulerats och hade funnits en tid, om än i uppdämd form. Man kan förstås blott spekulera därom, var Finland skulle stå i dag om inte Kekkonen i 1956 års presidentval hade inhöstat den uddaröstseger som kom honom till del. Det är dock fullt möjligt att den nedrustning av presidentmakten som nu sker hade fått mindre proportioner om makten tidigare hade utövats på ett mer balanserat och modererande sätt. Spåren förskräckte, helt enkelt.

En ytterligare aspekt av paraplybegreppet politisk kultur måste kort nämnas. Finland startade sin existens som självständig nation i minoritetsparlamentarismens tecken, och i sin doktorsavhandling om parlamentarismens tidiga tillämpning i Finland kom Lindman (1937) till slutsatsen att denna form av parlamentarism, till följd bl.a. av partiväsandets splittring och klyvningar, var den enda tänkbara i Finland. I ett sådant läge hade presidenten med nödvändighet viktiga modererande och koordinerande funktioner i regeringsbildningen, och det är, på sätt och vis, naturligt och förståeligt att Lindman ännu flera årtionden senare skulle hävda att befattningen med regeringsbildningen var en med regulatorsfunktioner utrustad statschefs ”viktigaste prerogativ”, och att en kritik av honom i detta avseende träffade hans synsätt i dess ”hjärtpunkt” (1980: 241-242). Faktum är emellertid att inslaget av majoritetsparlamentarism till följd av en räckta olika omständigheter (Anckar 1992: 160-167) småningom har vuxit sig starkare och har blivit dominerande i Finland – under 1970-talet

styrdes landet under nästan 80% av tiden av majoritetsregeringar och under 1980-talet blev majoritetsparlamentarismens dominans total (Anckar 1992: 159-160). Finland utvecklades i riktning mot ett politiskt konsensusamhälle, som ej längre hade samma objektiva behov som tidigare av en modererande, ingripande och tillrättaställande presidentinstitution.

En annorlunda person. I sina många framställningar om presidentmakten har Lindman ofta hävdad tanken att presidenten egentligen borde väljas av riksdagen; ett av hans motiv för att föredra en sådan valform är att en person med stark självhävdelse har större möjligheter att hävda sig som en separat maktfaktor när och om han i det allmänna medvetandet framstår som uppbyggen av en folkopinion (t.ex. 1979: 51). Lindmans argumentering utgår alltså från tanken att drag i presidenters maktutövning har att göra med person- och karaktärsegenskaper: det spelar, vid sidan av mycket annat, en roll vem som är president. Att just Koivisto efterträdde Kekkonen som president berodde nog, vid sidan av mycket annat, därpå att han, bl.a. som en följd av kontroverser med Kekkonen under sin tid som statsminister, framställdes och i det allmänna medvetandet kom att framstå som en mindre diktatorisk och mer parlamentarisk gestalt. Jansson har uttryckt detta så att Koivisto "av väljarna hade ett mandat att förvalta ämbetet annorlunda än sin föregångare och återföra det till mera normala dimensioner" (1992: 275-276); Apter skriver för sin del att Koivisto valdes "with an express commitment to reverse the authoritarianism of Kekkonen and introduce more parliamentary practices" (1999: 237). Påståendena har stöd i empirisk forskning kring valet av Koivisto (Sänkiahö 1983), som visar att medborgarna medvetet sökte ett annorlunda politiskt ledarskap och att understödet för Koivisto var starkast i regioner där stödet för Kekkonen år 1978 hade varit svagast.

Även om strikt analytiska framställningar om Koivistos ledarskap ännu inte finns att tillgå, är den allmänna bedömningen nog att han med framgång uppfyllde förväntningar: han tonade ned presidentskapet, och återinförde en parlamentarisk dimension i landets politiska liv. Regeln hade förvisso sina undantag, och det har ganska träffande sagts att Koivisto i sin personlighet förenade en parlamentarist och en elitist (Paloheimo 1993: 185). I en famös och mycket omskriven regeringsbildning år 1987 (t.ex. Kevin 1998), avvek Koivisto sålunda tydligt från den parlamentariska linjen han annars omhuldade, och hävdade med kraft sin rätt att realiter forma regeringens utseende. På det hela taget, som sagt, var han dock, i ord och handling, en förkämpe för parlamentariska ideal. Det skall sålunda noteras att han ingalunda motsatte sig utan snarast drev på de här tidigare nämnda författningsändringar under hans presidenttid som syftade till att förstärka det parlamentariska inslaget i finsk inrikes- och utrikespolitik (Paloheimo 1993: 122-125).

Situationen kan kanske sammanfattas så, att Finland under största delen av 1980-talet hade en president som (a) var sympatiskt inställd till tanken på en reducerad presidentmakt, som (b) var införstådd med och till dels även drev på åtminstone försiktiga reformer i denna riktning, som (c) kunde förankra dessa strävanden i ett politiskt klimat som i själva verket hade bidragit till att föra honom till makten, och som (d) under sin andra mandatperiod (1988-1994)

kom att agera i ett totalförändrat internationellt klimat, som avlägsnade det tidigare yttre trycket mot bevarandet av en stark presidentmakt. Att Finland parlamentariserats beror inte i första hand på Koivisto, men hans sätt att handha presidentämbetet var en bidragande faktor, och det faktum att presidenten inte motsatte sig utan tvärtom i långa stycken var införstådd med ambitionen att kringskära den institution han beträdde, gav utvecklingen en legitimitet, som även gjorde den irreversibel. Att Ahtisaari som Koivistos efterträdare på presidentposten har framlagt en annorlunda syn och vid olika tillfällen har motsatt sig en fortsatt nedbantning av presidentmakten, har sålunda inte, vissa här tidigare nämnda piruetter från särskilt det socialdemokratiska presidentpartiet oräknade, spelat en egentlig roll i sammanhanget. Ahtisaari, vald år 1994 som en outsider, har inte, med sin oerfarenhet av finsk parti- och inrikespolitik och med sin onekligen, torftiga intellektuella framtoning kunnat framlägga tillräckligt vägande ord och framträda med tillräcklig pondus. Presidentmakten har, när dess såväl yttre som inre determinanter har försvagats och förtunnats, försvarats av en person som inte haft förutsättningar att gå iland med en svår för att inte säga omöjlig uppgift, och som bl.a. till följd härav har fått se sin popularitet så naggad i kanterna att han inte kandiderar för omval år 2000.

Finland: en regimbestämning

Klassificering av regimer kan ske med två olika metoder. Ett sätt är att utgå från de regler och föreskrifter som ges i den skrivna författningen – om de t.ex. ger vid handen att landet X har en semipresidentiell regim, då är fallet X ett fall av semipresidentialism. Ett annat sätt är att ta fasta på vad man kunde kalla författningens ”inre liv” (Lindman 1960), och att alltså betrakta den faktiska situation som gäller – om den ger vid handen att presidentens befogenheter i praktiken långt har parlamentariserats i landet X, då är fallet X ett fall av parlamentarism. Man kan kanske uttrycka detta så, att regimer kan klassificeras med nyttjande av *rigida* och *flexibla* kriterier (Anckar 1999) – som exemplet ovan visar, blir resultaten ofta beroende av den metod som nyttjas. Ett typexempel är väl Island, där en läsning av författningen ger vid handen att fråga är om en stark semipresidentiell regim, medan ett studium av det politiska livets faktiska gestaltning ger vid handen att presidentmakten snarast är symbolisk (t.ex. Helander 1988: 259-261; Petersson 1998: 83-84). Det kan också noteras att Duverger i sin undersökning av semipresidentialism kunde upptäcka ”similarity of rules, diversity of games” (1980:167): likadana regler tillämpades på olika sätt, och semipresidentialism i ett land var därför inte detsamma som semipresidentialism i ett annat.

Regimforskningen är egentligen ganska svävande på denna punkt. Dessutom förekommer lärostrider – en tankeskola hävdar sålunda att blott rigida kriterier kan användas, varvid, därtill, endast dispositionella men inte relationella rigida kriterier får nyttjas (Elgie 1998: 228-235). I praktiken är det dock vanligt att författare parallellt applicerar rigida och flexibla kriterier, varvid de fäster varierande vikt vid de olika kriterierna och varierar i sina bedömningar av hur de

flexibla kriterierna egentligen skall tolkas. Som en konsekvens härav blir otydligheten ibland grötighet – Finland har, noterar en författare, i litteraturen klassificerats som en semipresidentiell regim, en presidentiell regim, en parlamentarisk regim, en statsminister-presidentiell regim, en regim med en dualistisk exekutiv och ett presidentiellt korrektiv, och som en blandregim som inte hör till någon av de nyssnämnda kategorierna (Elgie 1998: 223). Svepighet går ibland hand i hand med otydligheten – Arend Lijphart står för ett exempel, när han menar (1992: 26) att Finland hux flux skiftade från semipresidentialism till parlamentarism år 1982, d.v.s. det år Koivisto tillträdde. Sådana otydligheter och grötaktigheter kan emellertid inte krypa in i det resonemang som här skall utvecklas. Skälet är uppenbart – den författning som träder i kraft i Finland år 2000 kan inte ännu ha ett ”inre liv”; den kan klassificeras blott med rigida kriterier. För jämförbarhetens och tydlighetens skull måste då jämväl den ordning som den nya ordningen skall jämföras med infångas med rigida kriterier. Vad som här jämförs är m.a.o. författningstexter, gamla och nya. Det är med hjälp av dem förändringen i Finland och förändringstakten kan fångas och tolkas.

Jag nämnde inledningsvis att Finland i många sammanhang betecknats som och klassificerats som en semipresidentiell regim. Ävenså nämnde jag att beteckningen i fortsättningen, då presidentmakten nu blir en annan, likaså måste bli en annan. En utgångspunkt för ett resonemang om detta kan man ta i gängse definitioner av semipresidentialism. De är i allmänhet ganska likalydande, och Sartoris formuleringar kan tjäna som en god konkretisering. Sartori kräver av en semipresidentiell regim att presidenten är direktvald eller vald med en direktliknande metod – han väljer denna formulering därför att den tillåter att Finland, som fram till slutet av 1980-talet tillämpade ett särskilt elektorsförfarande i presidentval, inräknas bland de semipresidentiella länderna. Sartori förutsätter vidare att presidenten delar den exekutiva makten med en statsminister och dennes regering, att ministären härvid skall åtnjuta riksdagens förtroende, att presidenten däremot skall vara obunden av riksdagen, och att maktbalansen inom exekutiven kan och bör skifta, så att ibland presidenten och ibland ministären har en dominerande position (1994: 131-135). Jag skall låta två kritiska synpunkter beledsaga denna definition.

Den ena synpunkten, mer underordnad, är att valmetoden rimligtvis inte skall ha ställning av definierande kriterium. Den träffar nämligen inte kärnfrågan, sammanlöpningen av presidentialism och parlamentarism. Annorlunda uttryckt: semipresidentialism är ett ”hybridsystem” (Heywood 1997: 323), en kombination, och det definierande kriteriet måste beskriva denna kombination; vad annat är, är överflödigt. Möjligen är det så att presidenter i semipresidentiella regimer vanligen är direktvalda, och möjligen är det så att denna valmetod är ägnad att stärka presidentens ställning så att den når den grad av oberoende som förutsätts av presidenten i en semipresidentiell regim, men sådana empiriska mönster måste vara ointressanta i försök att begreppsligt infånga företeelsen semipresidentialism. Semipresidentialism är en sak, semipresidentialismens förutsättningar är en annan. I sin översikt av världens länder anför Denis och Ian Derbyshire, vid sidan av bl.a. Finland och Frankrike,

Marocko, en konstitutionell monarki, som exempel på stater med en dualistisk exekutiv (1993: 64-65); valet av exempel visar att författarna inte fäster något avseende därvid, hur den komponent (kungen) egentligen tillkommer, som delar exekutivmakten med regeringen. Synsättet överensstämmer helt med den uppfattning jag här gör mig till tolk för. Jag skall också *en passant* göra noteringen att inte ens i presidentiella regimer är presidenten alltid folkvald – presidenten i Federationen Mikronesien, en otvetydigt presidentiell regim (t.ex. Burdick 1988), är vald av landets parlament.

Min andra kritiska anmärkning är mer genomgripande. Den tar fasta på föreställningen att maktfördelningen inom exekutiven kan variera i semipresidentiella regimer – variationen och den flexibilitet den medför, detta kan i förbigående noteras, betecknas ibland som en av de fördelar semipresidentialismen kan erbjuda (t.ex. Blondel 1992: 163; Lijphart 1992: 8-9). Att en variation empiriskt sett kan förekomma skall naturligtvis inte bestridas. Uppfattningen att den ändå på ett begreppsligt plan kan negligeras och att det alltså alltid är fråga om semipresidentialism skall däremot nog bestridas. I själva verket är det väl inte alls klart att regimer som har drag av presidentialism likväl som parlamentarism skall kallas just "semipresidentiella". "Semiparlamentarism" (t.ex. Shugart & Carey 1992: 18-27; Riggs 1994: 77) kan väl vara en lika gångbar beteckning – om dualismen inom exekutiven kan luta åt olika håll, så att ibland presidenten, den presidentiella komponenten, och ibland regeringen, den parlamentariska komponenten, har överhanden, så borde denna differens, som i motsats till valmetoden gäller kärnfrågan vad semipresidentialism egentligen är, infångas med en relevant kategorisering. Denna kan då lämpligen betrakta semipresidentialism och semiparlamentarism som subkategorier av syntesregimer och den borde därtill uppmärksamma förekomsten av en mellanform, en balanserad syntesregim, där varken det presidentiella eller det parlamentariska överväger. Möjligheten att sådana balansregimer överhuvud kan finnas är omdiskuterad – Duverger (1980: 186) och även Raymond Aron (1981) har på basen av erfarenheter från Frankrike menat att syntesen mellan ett presidentiellt och ett parlamentariskt system inte är en äkta syntes utan kommer till uttryck i en växling mellan presidentiella och parlamentariska faser. Lijphart har menat att det kan vara möjligt att designa ett "true half-presidential and half-parliamentary system" men att sådana knappast förekommer i verkligheten (1994: 95); Juan Linz har pekat på Finland som en regim med en stabil exekutiv arbetsfördelning som inte växlar mellan ett presidentiellt och ett parlamentariskt mönster (1994: 48 och 83). Meningsolikheterna är långt en illustration av den förvirring som följer av en sammanblandning av rigida och flexibla kriterier – följer man rigida kriterier, vilket alltså är fallet här, är det uppenbart att balansregimer är möjliga och även förekommer. Ser man enbart till utrikespolitiken, är stadgandet i Finland att president och regering "tillsammans" handhar denna sektor ett utmärkt exempel på en balansformulering.

Hur kan då exekutivmaktens lutningar mot en president eller en regering beskrivas, infångas och bedömas? I en handläggning härav, tillämpar jag fyra kriterier (utförligare: Anckar 1999). Två beskriver presidentens grepp om regeringen; två andra beskriver presidentens grepp om riksdagen; tillsammans

tagna beskriver de då den presidentiella komponentens grepp om den parlamentariska komponenten. Ju starkare greppet är, desto mer lutar regimen mot semipresidentialism; ju svagare greppet är, desto mer lutar regimen mot semiparlamentarism. Om lutningen är marginell eller smal, är fråga om en balansregim. De två kriterier som appliceras på presidentens relation till regeringen gäller presidentens rätt att inverka på regeringsbildningen och hans rätt att fatta sina beslut på ett av regeringen obundet sätt. Många variationer förekommer i verkligheten i vartdera avseendet – i det semipresidentiella Trinidad och Tobago, för att ta ett exempel, utövar presidenten i regel enligt författningen (art. 80) sina funktioner i enlighet med regeringens direktiv, varvid beslutsrätten får sägas vara långt parlamentariserad. Ett annat exempel kan utgöras av arrangemangen i Cape Verde, där presidenten utser statsministern, varvid han, jämlikt författningen (art. 206), äger konsultera de politiska partier som är representerade i riksdagen och därjämte äger beakta valresultat, förekomst eller icke-förekomst av ett majoritetsparti och eventualiteten av koalitioner och allianser – hans rätt att handha regeringsbildningen är m.a.o. underkastad ganska specifika restriktioner. Det betraktelsesätt som här anläggs är emellertid dikotomt: rättigheterna antingen finns eller inte; för att de skall klassificeras som förhandenvarande, krävs att de skall vara starka, långt ograverade. Så var, detta har framgått av det föregående, tidigare fallet i Finland; så är, detta har framgått av det föregående, ej längre fallet i Finland, låt vara att presidentens halverade beslutsrätt på utrikespolitikens område fortfarande bör noteras. Samma resonemang tillämpas på de två kriterier som avser presidentens relation till riksdagen. De gäller hans rätt att upplösa riksdagen och hans vetorätt gentemot riksdagens beslut. Igen, av det tidigare har framgått att rättigheterna tidigare fanns i Finland på ett långt ograverat sätt, och att de nu har uttunnats nästan till oigenkännelighet.

De utfall som ett applicerande av de ovannämnda kriterierna resulterar i, kan naturligtvis kombineras och systematiseras på olika sätt. En möjlighet återges i Figur 1 ovan, som avtecknar ett mångfält. Det korsar de maktpositioner presidenten kan ha vis-å-vis regering och riksdag; i vartdera fallet antas positionen kunna anta tre värden. Den kan vara stark, innebärande att presidenten innehar bägge de viktiga rättigheter om vilka ovan varit tal, den kan vara moderat,

		Presidentens ställning vis-å-vis riksdagen :		
		Stark	Moderat	Svag
Presidentens ställning vis-å-vis regeringen:	Stark	Semipresidentialism	Semipresidentialism	Balansregim
	Moderat	Semipresidentialism	Balansregim	Semiparlamentarism
	Svag	Balansregim	Semiparlamentarism	Semiparlamentarism

Figur 1. Syntesregimer: en typologi.

innebärande att presidenten har den ena rättigheten men inte den andra, och den kan vara svag, innebärande att presidenten inte har någon av de nämnda rättigheterna. Nio olika alternativ uppkommer, av vilka tre representerar semi-presidentialism, tre representerar semiparlamentarism, och tre representerar en blandform, en balansregim, i vilken en någorlunda balans, som i och för sig kan vara olika profilerad, råder mellan den presidentiella komponenten och den parlamentariska komponenten. Dessa alternativ formar m.a.o. ett slags koordinatfält, som underlättar jämförelser mellan regimer i termer av tid och rum. Icke minst kan, med denna apparat, föranstaltas jämförelser därav, hur presidentens ställning förändrats i ett land över tid.

Finland har, detta är det centrala budskapet i denna essä, förflyttat sig från mångfältets första ruta, längst uppe till vänster, till dess sista ruta, längst nere till höger. En konturren semipresidentialism har utbytt mot en närapå lika konturren semiparlamentarism. Förändringen, detta tål upprepas, har varit snabb, genomgripande och dramatisk. Den har överrumplat och pattställt observatörer, analytiker och kommentatorer. En bedömning, som måste anses vara initierad, gjorde år 1983 gällande att den ny tillträdde Koivisto inte, även om han så ville, kunde retirera från uppgifterna att vara utrikespolitikens ledare och att vara en relativt stark modererande kraft i politiken – den politiska situationen, presidentämbetets arv, dess uppgifter och rollinnehavarens dragkraft stod i vägen för en avgörande parlamentarisering av finsk politik (Nousiainen 1983 a: 422). En annan bedömare, likaså initierad, skrev vid ungefär samma tid att olika omständigheter, sådana som en splittrad partikarta, persondiplomats vikt i utrikespolitiken och televisionstidevarvets framhävande av presidentens person, gjorde att presidenten i Finland, om han ville det eller ej, komme att förbli stark även i fortsättningen (Ståhlberg 1981). Själv har jag, med något större träffsäkerhet, i ett sammanhang skrivit att "det är möjligt att Sovjets sönderfall har påskyndat en process som utmynnar däri, att Finland på sikt gör sig av med sin presidentmakt och därmed tar steget från de semipresidentiella till de parlamentariska regimernas skara" (Anckar 1998: 35). Detta skrevs emellertid, i motsats till de andra citerade bedömningarna, för blott ett par år sedan, och vittnar därmed inte heller om någon nämnvärd förmåga att till fullo inse och förstå med vilken raskhet och oåterkallelighet presidentmakten i Finland har demaskerats, avväpnats och pacificerats.

Not

1. Uppsatsen återger ett föredrag av författaren vid den 12:e Nordiska kongressen i statskunskap, Uppsala, 19-21 augusti 1999. Smärre stilistiska ändringar har införts.

Referenser

- Anckar, D, 1971. *Partiopinioner och utrikespolitik*. Åbo: Åbo Akademi (Acta Academiae Aboensis, Ser. A Humaniora, Vol. 41).
- Anckar, D, 1974. *Analys av partiers beteende: en fallstudie i partistrategi*. Åbo: Åbo Akademi (Acta Academiae Aboensis, Ser. A Humaniora, Vol. 48 nr 1).

- Anckar, D, 1980. Referendum i Finland ? Om den svårförverkligade demokratin, s 25-62 i Anckar, D – Berglund, S (red) 1980, *Planerad demokrati*. Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Nr 55.
- Anckar, D, 1984. *Folket och presidenten. En författningspolitisk studie*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H. 132).
- Anckar, D, 1987. Finlands presidentmakt, s 57-92 i Lindström, U – Karvonen, L (red) 1987, *Finland. En politisk loggbok*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Anckar, D, 1990. Democracy in Finland: The Constitutional Framework, s 26-50 i Sundberg, J – Berglund, S (red) 1990, *Finnish Democracy*. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Anckar, D, 1992. Finland: Dualism and Consensual Rule, s 151-190 i Damgaard, E (red) 1992, *Parliamentary Change in the Nordic Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Anckar, D, 1995. Urho Kekkonen, s. 223-230 i Wilsford, D. (red) 1995, *Political Leaders of Contemporary Western Europe*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Anckar, D, 1998. I skuggan av Sovjets sönderfall, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 101, 27-40.
- Anckar, D, 1999. Semipresidentialism. En taxonomisk betraktelse, *Historisk Tidskrift för Finland* (under utgivning).
- Aron, R, 1981. Alternation in Government in the Industrialized Countries, *Government and Opposition* 17, 3-21.
- Arter, D, 1999. *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.
- Blondel, J, 1992. Dual Leadership in the Contemporary World, s 162-172 i Lijphart, A (red) 1992, *Parliamentary Versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Burdick, A, 1988. The Constitution of the Federated States of Micronesia, s 252-283 i Ghai, Y.H (red) 1988, *Law, Politics and Government in the Pacific Island States*. Suva: Institute of Pacific Studies, University of the South Pacific.
- Derbyshire, J. D. – Derbyshire, I. 1993. *World Political Systems. An Introduction to Comparative Government*. Edinburgh: Chambers.
- Duverger, M, 1980. A New Political System Model: Semi-Presidential Government, *European Journal of Political Research* 8, 165-187.
- Elgie, R, 1998. The Classification of Democratic Regime Types: Conceptual Ambiguity and Contestable Assumptions, *European Journal of Political Research* 33, 219-238.
- Hague, R, Harrop, M, – Breslin, S, 1998. *Comparative Government and Politics*. 4th edition, London: Macmillan Press.
- Helander, V, 1988. *Pohjoismaiden poliittiset järjestelmät*. Turku: Turun Yliopisto, Valtiooppi, Valtio-opillisia tutkimuksia N:o 44.
- Heywood, A, 1997. *Politics*. London: Macmillan Press.
- Hidén, M, – Saraviita, I. 1978. *Statsförfattningsrätten i huvuddrag*. Helsingfors: Finlands Juristförbunds Förlags AB.
- Isaksson, G-E, 1999. Jakten på presidentämbetet, *Finsk Tidskrift* 123, 132-135.
- Jansson, J-M, 1992. *Från splittring till samverkan*. Borgå: Söderström & C:o Förlags Ab.
- Jansson, J-M, 1997. Ahtisari eller Lipponen? Utrikespolitiskt beslutsfattande i Finland, s 189-201 i *Brobyggare. En vänbok till Nils Andrén*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Jyränki, A, 1981. *Presidentti. Tutkimus valtionpäämiehen asemasta Suomessa v. 1919-1976*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kevin, T, 1998. *Välj bort presidenten*. Helsingfors: Schildts Förlags AB.
- Lijphart, A, 1992. Introduction, s 1-27 i Lijphart, A (ed) 1992, *Parliamentary Versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A, 1994. Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations, s 91-105 i Linz, J – Valenzuela, A (red), 1994, *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lindman, S, 1937. *Studier över parlamentarismens tillämpning i Finland 1919-1926*. Åbo: Åbo Akademi (Acta Academia Aboensis, Humaniora, Vol. XII, nr 1).
- Lindman, S, 1960. "Pouvoir neutre", s 261-274 i *Festskrift till Georg Andrén på sjuttioårsdagen 10 december 1960*. Uppsala: Almqvist & Wiksell (Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala Handlingar 8).

- Lindman, S, 1968. *Eduskunnan aseman muuttaminen 1917-1919*. Helsinki: Suomen kansanedustuslaitoksen historia, VI.
- Lindman, S, 1969. *Från storfurstendöme till republik*. Ekenäs: Ekenäs Tryckeri Aktiebolag.
- Lindman, S, 1974. Presidentens ställning och grundlagsreformen, *Finsk Tidskrift* 98, 439-456.
- Lindman, S, 1979. *Presidentens ställning*. Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Nr 45.
- Lindman, S, 1980. Presidentens ställning ännu en gång, *Finsk Tidskrift* 104, 238-243.
- Linz, J, 1994. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?, s 3-87 i Linz, J – Valenzuela, A (red) 1994, *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Merikoski, V, 1978. *Presidentinvalta vai parlamentarismi ?* Savonlinna: Weilin & Göös.
- Nousiainen, J, 1983 a. Poliittisen valtiosäännön kehittäminen, *Politiikka* 25, 416-424.
- Nousiainen, J, 1983 b. Suomen poliittinen kulttuuri, *Politiikka* 25, 6-15.
- Nousiainen, J, 1985. *Suomen presidentit valtiollisina johtajina*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Nousiainen, J, 1992. EY-jäsenyyden vaikutus Suomen valtiollisten laitosten keskinäisiin toimivaltasuhteisiin, *Politiikka* 34, 262-270.
- Nousiainen, J, 1994. Suomen valtioelämän uusi murros, *Politiikka* 36, 41-45.
- Nousiainen, J, 1998. *Suomen poliittinen järjestelmä*. Kymmenes, uudistettu laitos, Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Paloheimo, H, 1993. *Tasavallan presidentit. Kohti yhdentyvää maailmaa 1982-1994*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Petersson, O, 1998. *Nordisk politik*. Fjärde upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik.
- Rautkallio, H, 1992. *Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961*. Jyväskylä: Tammi.
- Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till ny Regeringsform för Finland*. Riksdagen 1998, Handlingar A 1. Helsingfors: Riksdagen.
- Reuterskiöld, C.A, 1919. Finlands regeringsform, *Finsk Tidskrift*, Tom LXXXVII, 273-284.
- Riggs, F. W, 1994. Conceptual Homogenization of a Heterogeneous Field, s 72-152 i Dogan, M – Kazancigil, A (red) 1994, *Comparing Nations*. Oxford: Oxford University Press.
- Sartori, G, 1994. *Comparative Constitutional Engineering*. London: Macmillan Press.
- Shugart, M. S., – Carey, J. M, 1992. *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ståhlberg, K, 1980. Presidenten som moderator, *Finsk Tidskrift* 104, 177-181.
- Ståhlberg, K, 1981. Reflektioner kring presidentens ställning, *Finsk Tidskrift* 105, 367-379.
- Ståhlberg, K, – Anckar, D, 1982. *Partimakt och presidentstyre*. Ekenäs: Ekenäs Tryckeri Aktiebolags Förlag.
- Sänkiahio, R (red), 1983. *Kun kansa valitsi Koi-viston*. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä.
- Tarkiainen, T, 1938. *Tasavallan presidentin asema Suomen parlamentaarisessa hallitusjärjestelmässä*. Jyväskylä: K.J.Gummerus Osakeyhtiö.
- Toisen valtiosääntökomitean mietintö 1975* (Komiteanmietintö 1975: 88). Helsinki.
- Vihavainen, T, 1991. *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki: Ota-va.
- Väyrynen, R, 1972. *Conflicts in Finnish-Soviet Relations: Three Comparative Case Studies*. Tampere: Tampereen Yliopisto (Acta Universitatis Tamperensis, A:47).
- Väyrynen, R, 1993 a. Finland on the Way to the European Community, s 64-78 i Tiilikainen, T – Damgaard Petersen, I (red), 1993, *The Nordic Countries and the EC*. Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.
- Väyrynen, R, 1993 b. *Tasavallan presidentit. Tasavalta kasvaa ja kansainvälistyy 1956-1981*. Helsinki: Weilin & Göös.

Rhetoric and Organizational Change – Ideas and discourses in educational reforms in Sweden

Ingegerd Municio-Larsson

From optimistic tales to crisis consciousness*

The ways in which Sweden is most commonly described have undergone dramatic changes during the two last decades. The former image of a promising welfare state, with plans for further advancement, has gradually been replaced by descriptions of a society in crisis. These crisis descriptions refer primarily to changes in industrial production, explained theoretically as a transition from *fordism* to *postfordism*, and secondarily to changes in the public sector which are of particular importance as background information to this article. The state monitored public welfare sector, which was formerly conceived as an infallible means to solve social problems, as well as an integral part of the Swedish model, is now described as the most pressing problem facing polity.

Thus, Swedish politicians emphasize that their most important task of today is that of curbing budget deficits, which is done in order to regain the confidence of financial markets. This task requires cuts in the public sector, as well as in the different systems of economic transfers which constitute the Swedish welfare state. Furthermore, this task is conveyed to the citizens as a matter requiring their undivided support.

These two crisis narratives are connected by the means of a new concept, that of the *postindustrial* society, which is pictured as a system where production is indeed more profitable, while even more elusive from the imposition of taxes. Consequently, it is said that the very groundwork for a large public sector is inevitable giving way. This development is described as being beyond the reach of national political decisions and that it instead stems from industrial development as well as globalization.

The way of describing the conditions for political decision-making has thus been changed and are today conceived within the terms of crisis. As a consequence, state efforts to manage the public sector have turned towards a new direction. Instead of, as previously, focusing upon further expansion of the welfare state, new efforts have been directed to limiting its expansion and reforming its operation. The goal of these efforts has been described as the

provision of welfare on a continuous level, but at a higher quality, and delivered in different and varying ways.

These changes in the state's strive for the provision of welfare are also, in a more concrete fashion, connected to the concept of *postindustrialism*. It is assumed that this concept refers to a development of industrial production which involves more flexibility with respect to organization, machinery and labour. In the public sector this development is corresponded by the decentralization of decision-making. This is expected to result in a higher degree of variation in the services offered, more market solutions, as well as increased possibilities for citizens to choose amongst different service alternatives. Thus, flexibility and variation are being introduced as a substitute for unified, large scale production both in the public and private sector. Hence, an era of *postfordism* is initiated. (Jessop, 1994, Williams, 1994).

The particularity of the Swedish case

Neither of these crisis narratives, nor the theorizing about changes in the terms of postfordism and postindustrialism, are unique to the Swedish context. Instead, Sweden joins in this respect, the rhetoric currently in use throughout Western Europe, and more likely than not, elsewhere. Although the vocabulary used is similar, meanings differ not only from country to country but, although in a lesser extent, from one public sector to another within specific countries. These differing meanings are not entirely an effect of translation. Instead, words are given their specific meanings as politicians, practitioners and common citizens use them and confront them within their own specific experiences of the public sector. The organization of, as well as the scope of, the public sector differs between countries. Therefore, when politicians announce budget cuts in the public sector, they have different meanings in a country where welfare measures are mainly provided within the family as opposed to a country where welfare is mainly produced and financed publicly.

The goal of this article is to reveal what I believe to be particularly Swedish in the state's efforts to change the public sector. First, a description is given of a phenomenon which has been one of the main characteristics of the changes in the public sector during the 1990s, and which I have named *organizational turbulence*. The second characteristic to be described may well be even more conspicuous to an outside observer. I have named it *reliance on rhetoric*. The first of these characteristics seems to express a new way of relating organizational structure to the way that activities are carried out, or organizational content. Thus, a change of content is assumed to arise from a change of structure.

The second characteristic was already apparent in the first half of the 1980s. Specifically in 1982 when a Social Democratic government, replacing a conservative coalition, presented a programme for the renewal of the public sector. On that occasion, the use of rhetoric seems to have been the main instrument of implementation of this new policy, which became personified by the Minister for Civil Service Affairs (Mellbourn 1986). However, during the 1990s,

the reliance on rhetoric as an instrument for change in the public sector became increasingly prominent, particularly so in the educational sector.

Some remarks on theory

This article analyses changes in the public sector during the 1990s, particularly changes referring to the organization of compulsory education. The analysis presented starts from the assumption that humans are constantly constructing meaning, as well as confronting these constructions of meaning with their everyday experiences. In this activity we are partly independent and creative beings and partly dependent upon ideas and patterns of thought which are generally accepted to be true, normal and self-evident within our social environment. Consequently, the all-encompassing question guiding my studies of education has been how people, who are involved in education in different ways, reason when they try to change the activities at school facilities.

In the analysis an attempt is made to distinguish between patterns of thinking, which may be collected within the concept of commonly held ideas, and those which instead may better be covered by the concept of discourse. The former can be more or less specific, and might best be defined as knowledge which is common to many people and which is used to interpret the surrounding world and to orientate oneself in respect to the future (Schutz [1932] 1967). In contrast, discourses are here assumed to be more elaborate systems of thought, the application of which are more limited. Furthermore, it is assumed that discourses are related to a specific professional practice. Thus, discourses consist of utterances which are more systematically composed than general ideas. They contain specific rules concerning what one is allowed to say, who is allowed to speak, and what is true (Foucault 1993). In addition, discourses are closely associated with institutions, and as institutional discourses they are used to legitimize social practice.

Another reference point of the analysis presented here is the assumption that the process of constructing meaning, in the context of compulsory education, is related to general ideas and patterns of thought which prevail in society. Discourses created in the educational context are dependent upon narratives produced in a wider social environment, where they find justification. Thus, the different descriptions about crisis are assumed to have a strong rhetorical effect on the demands for change within the public sector (cf. Edelman 1988:31, Olsen 1990:58).

The narratives which elaborate upon the crisis theme generally represent analyses made in structural terms. Changes are generally conceived of in terms of the processes of capital and social development, which are beyond the reach of human action. A prerequisite of democracy is the belief that it is possible to organize society in different ways, i.e. that politics matter. Therefore, the uncritical acceptance of structural analyses, which exclude human action, represents a development in contradiction to the democratic ideal.

In this article, I explicitly distance myself from those versions of structural analysis of social phenomena which exclude the possibility to choose alternative paths to the future. The emphasis on rhetoric makes way for human action both in the perception of problems and in the design of their solutions, as well as for alternative narratives in the description of our society and in the outline of our future.

In accordance with the theoretical approach outlined above, this article is a construct. My aim is to present tools of thinking to be reused in confrontation with other empirical contexts or reformulated in order to construct alternative narratives. The empirical base for my own analysis consists of documentary studies and interviews conducted in three of the eight school regions mentioned below, as well as in the central state agency for education. At the central level, the activities of a project group, appointed to implement new curricula, were studied in greater detail. This was accomplished by means of interviews, participation in meetings and other activities, as well as an intensive reading of the documents produced by the group. At the municipal level, politicians, administrators and school principals were interviewed.

Educational reform

In 1991 the organization of compulsory education became the subject of radical reform. Probably, the most conspicuous part of this reform was the dismantling of the National Board of Education, which was until then the state agency in charge of monitoring primary and secondary education. The same minister-level decision caused the disappearance of school boards at the provincial level. A new entity, the National Agency for Education, was founded in order to replace the former. Regional and local school offices were established to represent this new agency. Thus, the formerly 24 provincial boards were replaced by 83 local offices, divided into 8 regions. To say that this change was dramatic is a definite understatement.

Quite contrary to common procedure in processes of political reform, this decision was made without preparation by a public commission, nor with a subsequent public debate, which aimed at reaching a compromise between all interested parties. Instead, a working group within the Ministry of Education, in close collaboration with the Minister at that time, designed the new organization. Protests from oppositional parties, as well as from teacher unions, were largely ignored. Equally dramatic, as well as contrary to standard Swedish public sector procedure, was the dismissal of the former agency's entire staff. In addition, an explicit announcement from the Minister stated that, in effect, no reinstatement priority within the new agency would be granted to the dismissed personnel. The Minister's ambition to replace "old" with "new" personnel did not entirely succeed. When the new agency and its local offices were staffed, it was revealed that 60% of the employees came from the former organization.

How did the Minister motivate this dramatic and far-reaching reform? In the corresponding Bill to the Swedish Riksdag the Minister wrote that the changes in the educational monitoring system were so extensive that this demanded a completely new agency. The foundation of the National Agency for Education occurred in conjunction with two other important changes, both referring to the relationship between the state and the municipalities. Thus, the entire responsibility for education was transferred from the central administrative level to the local political level. In addition an, at that time recent, decision by the Riksdag resulted in the introduction of a system of monitoring-by-objective instead of the former monitoring-by-rule.

This reform represented the culmination of a long process of change in the state's educational monitoring. This process was initiated in the 1970s, and was described at that time with the keywords *deregulation* and *decentralization*. Ambitions to change state monitoring from by-rules to by-objectives was in no way unique to the educational sector, however, the uniqueness was found in the fact that it was used to motivate the substitution of an old agency for a new one. The explanation given for this radical and unprecedented manoeuvre was the failure of previous state attempts to reform educational monitoring.

Even ambitions of decentralizing the responsibility for education were solved by radical means. This solution first resulted in the local employment of teachers, instead of their being employed by the state. Secondly, it involved the transfer of educational organizing competence from the state level to local politicians. The final portion of this solution touched upon the principles regarding the state's funding of education. Previously, each state regulation of education had been accompanied by a specific state resource. This system was, in a first phase, replaced by a general state grant to each municipality's educational sector. In 1992, the conservative-coalition government, which came into power after a decade of Social Democratic rule introduced a second phase. It resulted in the state grants to the municipalities being unspecified to definite sectors.

Organizational turbulence

These changes had considerable implications for the economic and organizational structure of education. Inevitably, they also changed the conditions for educational activities. However, my claim is that the manner in which this reform process was designed had an even greater importance, specifically in the capacity of an institutionalized knowledge of organizational change. By being incorporated into the repertoire of techniques of change, as well as made a part of the policy for the renewal of the public sector, the dramatic shutdown of the National Board of Education became a symbol for political energy. Furthermore, this shutdown, and the decisions accompanying it, offered concrete examples of *how* to achieve change within the public sector.

In the educational sector, the ideas of change, as exhibited by the shutdown of the National Board of Education, were concretized with the implementation

of the state's many decisions of reform. This implementation comprised the previously referred to economic and organizational changes, as well as concurrent decisions on new curricula for both primary and secondary education. Thus, the decisions at the state level to reform education referred both to structure and to content. In this context, the concept of content covers the activities of the new curricula's implementation, as well as the new system of monitoring-by-objective. The idea of a strong relationship between organizational structure and the way activities are carried out, or organizational content, played a prominent role in many of the following local implementation processes.

I have distinguished three principles of organization, which characterize the changes of structure observed in my studies of reform implementation in the educational sector. In combination, these principles imply a strengthening of activities which legitimize structural change. The most outstanding of these principles is the above mentioned, and partly described, *organizational turbulence*. According to this principle, radical organizational structure changes are defined as expressions of political energy and as a positive propensity towards change. Consequently, the stability that formerly characterized the educational sector has become less prominent, and is no longer taken for granted. Reorganization has increasingly been defined as a condition for a reorientation of pedagogy and of other educational activities. Hence, the substitution of "new" for "old" personnel appears to be a more practical method of renewal than further education, training or other traditional methods.

The second principle is *rhetorical competence*. This implies that the formulation of ideas concerning the desired changes, and ideas which legitimize them, has become an important technique of change. During the first half of the 1980s, efforts made to introduce the programme for the renewal of the public sector by the means of exhibitions and conferences was a predecessor to this procedure. In education, this principle has been concretized in personnel recruitment. Thus, attitudes towards the changes of interest on each occasion, as well as the ability of conveying knowledge of these changes to others, is valued higher than educational experience.

The third principle of organization is less clear, while at the same time more noticeable when placed in contrast with previous educational practice. This implies that the recruitment of participants to an organization, or to a specific reform project, is carried out by means of *informal networks*. Thus, the building of an organization, or the reorientation of an existing one, may be more a matter of personal contacts than those of a bureaucratic order. In my empirical data, there are numerous illustrations of this type of recruitment, though it usually runs parallel to a procedure of traditional appointment. The principle of organization by means of informal networks has become increasingly important, even in other situations that aim at changing educational activities.

The newly founded National Agency for Education is itself an illustration of how these principles may be put into practice. My interviews with members of this agency show that personal contacts were crucial for the recruitment of personnel as the agency was built up. They also provide evidence of occasions

when preference was given to rhetorical competence over formal criteria. Furthermore, the interviews document an overwhelming support amongst the agency's personnel for the organizational and pedagogical changes of education, which were by then publicly announced.

The short history of the new agency additionally illustrates the principle of organizational turbulence. As soon as two years after its foundation, the regional and local representation of the agency was reorganized. The previously widely distributed local representation of the agency was concentrated to 11 localities and the regional divisions were toned down. The reorganization involved the considerable exchange of personnel, and former regional leaders of the organization were particularly subject of dismissals.

Organizational changes at the local level may also be analysed according to these three principles. Evidence of a considerable organizational turbulence is apparent at this level in my interviews. Similarly, in the sense that they are staged in order to adapt an organization into a specific conception of how educational activities should be designed, reorganizations appear to be steered by ideas. The interviews also give evidence for successive reorganizations, sometimes brought about by new ideas, sometimes by observed negative consequences of previous reorganizations. An example of such ideas concern the costs and benefits of large versus small school districts, as well as of single versus multiple principals per district. Different ideas have also been presented as to whether or not schools encompassing the first to the last year of compulsory education are preferable to schools specifically dedicated either to younger or teenaged pupils. In many municipalities the idea of integrating pre and after school care of the younger school children with other school activities has also been used to motivate reorganizations.

The prominence of new ideas in the reorganizational design makes rhetorical competence a highly desirable qualification in persons recruited to administrative positions. The frequent exchange of personnel in leading positions, highlighted in the interviews, illustrates the tendency to replace individuals with educational experience, usually former school principals, by individuals with different professional backgrounds, usually economists. This renewal of the administrative level is, by those involved, expected to provide a less rigid attitude towards change in the lower levels of educational organization.

Thus, it is obvious that organizational turbulence, the first characteristic of change in the public sector as described in this article, is intimately connected with rhetoric. However, the second characteristic of change, previously presented as reliance on rhetoric, is more complicated than it may appear from the description given above. Before continuing with a further elaboration of this characteristic, a general discussion of the concept of rhetoric is required.

Some points on rhetoric

Thus, an important concept of this article is the one of rhetoric. It is generally understood as the art of speaking and convincing. It is often used with a nega-

tive connotation, associated either with empty phrases or with an ornate style of speech. When rhetoric is used to denote a scientific approach, its meaning is extended to comprise all forms of spoken and written language. The rhetorical approach becomes a platform for inquiries into how speech and text produce reality.

Inspired by rhetoric as a scientific approach, my studies of educational reform emphasize the role of speech and text in processes of change. However, in this article, rhetoric is mainly used in a more mundane sense, in connection with organizational turbulence as illustrated above, as well as to denote the specific characteristic of public sector reform during the 1990s, previously presented as reliance on rhetoric. Furthermore, I have used two concepts from classical rhetoric in my analysis of change within the public sector.

A-series of tropes are distinguished in classical rhetoric. These are linguistic tools which are used to convey understanding, by means of using a word in another sense or context than it was originally meant to be (Vossius [1652] 1990:7, Heradstveit – Bjørgo 1987:11). In my analysis I refer to two such tropes. The first and most well-known is the *metaphor*. It refers precisely to using a word in a context in which it does not generally belong. In this different context, the new word adds new meaning. The second trope is the *metonymy*. It results from exchanging one word for another, when the second word is in some way connected to the originally intended word.

It is assumed that tropes are not isolated linguistic items, but are instead parts of a continuous construction of meaning. However, in this context it is important to bear in mind that the two tropes mentioned function in different ways. Thus, a metaphor acts by means of transferring meaning from one context to the other. On the contrary, the metonymy confirms the original context of meaning by constructing combinations of words which belong to this context.

In this article, I shall use these two tropes in association with linguistic processes, which when used together result in a specific effect on the implementation of changes in the school sector (cf. Jakobson 1956, Vickers 1988). In the first of these processes, the use of metaphors introduces an economic discourse into the educational context. The second process is metonymic, in the sense that it limits the speaking of education to remain within the framework given by economics. This results in the exclusion of pedagogical discourses from the communication between school administrators and practitioners.

Reliance on rhetoric

Based on my studies of reforms in the public sector, I have suggested that there are tendencies which lean towards a new order within the public sector. I have named this order *the rhetorical state* (Municio 1996). It consists of a new method of organizing reforms. Increasingly more time and energy are used by politicians and top administrators in order to formulate the ideas which legitimize certain activities as well as to convey these ideas to professionals, recipients and voters. The rhetorical feature of communication, the goal of which is

to monitoring the public sector, is particularly apparent in times of change. More attention is devoted to describing reforms in a convincing manner, than making sure that they are supported by those expected to implement them.

A concrete example of this new approach was shown by the Social Democratic government, when they started a new term of office in 1994. Several of the government Ministers appointed advisory groups which consisted of famous media personalities as a means to assist them in policy formulation. Some of these groups included well-known academics, as well as experts of specific policy areas. These groups were therefore quite similar to the think tanks used, for example, by Tony Blair and Bill Clinton (Hodges 1998). This resulted in a larger discussion of, and more attention being paid to, the inclusion of artists, film directors, journalists and writers. The composition of these groups was part of a Social Democratic strategy formulated in 1991 after the party's election defeat (Eriksson 1995). This strategy aimed at developing a new image for the party. However, my claim is that its ultimate purpose was to legitimize successive policy reforms in the public sector.

The concept of *reliance on rhetoric*, introduced previously in this article, is a less specific concept than the one of *the rhetorical state*. While the latter refers mainly to top-down communication, with the purpose of inducing change in the public sector, the former refers to discursive practices, related to change, at any level of this sector.

My studies of educational reform offer many illustrations of reliance on rhetoric. However, the meaning of these illustrations is not crystal clear. Instead, they seem to point to different methods of using rhetoric in implementation. One such example is the increasing emphasis upon *speaking* about education which is made apparent by the implementation measures following the educational reforms of the 1990s. As mentioned above, the National Agency for Education appointed a project group to monitor the implementation of the new curricula. This task was comprised of two main areas, firstly, information concerning the new pedagogical discourse which the changed curricula were based upon and secondly, the implications of the system of monitoring-by-objective. The successive measures taken by this group give a somewhat ambivalent picture.

In the beginning, the messages conveyed to the local levels were well defined and conceived in a matter of a hierarchical communication from the top down. Later, increasingly more time was used in the project in order to modify the content of the transmitted information and adapt it to local experiences. Parallel to this change, communication came to be conceived in terms of a two-way information transfer process, where the transmission from lower levels of the educational organization were given ever more space and importance. Numerous meetings and conferences were organized and great efforts were made to involve a considerable number of participants who were engaged in education activities all over the country.

The emphasis upon speaking about education in this specific context reveals an ambition to prioritize the development of a pedagogical discourse related to the actual experiences of teaching and learning and which mainly occurs

amongst principals and teachers actually involved in educational activities. At the end of my study of this process, this ambition seemed to have been partly realized in the sense that this development had been initiated in many of the schools studied. However, in the second area of implementation, namely the new system of monitoring, the efforts to relate the speaking about this portion of the reform to experiences at school level proved fruitless. The reason for this failure was twofold, firstly the difficulty of formulating objectives which made sense in educational practice and secondly, the methodological deficiencies and practical irrelevance of the evaluations made to assess achievements. Instead of illustrating the development of a discourse that was meaningful to educational practitioners, the speaking about the new monitoring system is an example of a phenomenon which I have named *empty rhetoric* (cf. Bourdieu 1984:30).

There are many other illustrations of *reliance on rhetoric* in the process of implementing educational reform. Some of them provide evidence of forms of speaking, which principals and teachers perceive as an inspiration for innovative work at the school level. They are recognized as being relevant for the pedagogical practice of education. Others give evidence of a speaking which is perceived to be paralysing because it hinders attempts of pedagogical change and blocks the thinking about education in frames of reference different to the pedagogical ones. Usually these frames of reference are given by an economic discourse concerning the public sector.

An economic framework

Previously in this article I have mentioned the 1982 Social Democratic government's programme for the renewal of the public sector. That year represents a point of departure for the development of a specific discourse concerning the relations between state and local authorities. In a study of this development, two periods are distinguished. The first encompasses the 1980s and it is characterized by an emphasis upon *democracy* and *service*. The second period covers the years from 1989 to 1991. In this latter period, the goal of democracy had been sidestepped and the state's message to the local authorities was one of *efficiency* and *service*. The conclusion is that the language of service and efficiency, which became dominant during the second period, paved the way for "enterprising" the municipalities (Jansson – Forsell 1995:346). These changes have also been described as the institutionalization of market ideas in the public sector (see Fernler 1994, Jacobsson 1994, Lind 1994).

In the educational sector, the state message of the first period was formulated in terms of *decentralization* and *deregulation*. The decentralization of decision-making was expected to increase local power in education and the abolishment of state regulations was expected to increase educational quality. However, these terms were redefined when *efficiency* became the key word in education, as well as in the public sector as a whole.

Thus, the "enterprising" of the second period is apparent, firstly, in the increasing use of economic terms used to describe activities in education and in the entire public sector. The most extreme example is given by the municipalities which have been reorganized in purchaser-provider systems (see Blomquist 1996). In these the politicians act as purchasers, and schools, daycare centres and homes for the elderly are providers who sell services. By 1993, some 40 of the 286 Swedish municipalities had reorganized according to the principles of this model. Another, and a more modest, example of "enterprising" is given by the concept of *resultatenhet*. Here I use the Swedish concept in order to make sure that its specific connotations are not lost in the translation. However, a colleague of mine has suggested the term "profit centre" (Stryjan 1998). Generally, the change associated to the use of *resultatenhet* is that each service entity has its own budget. All costs incurred due to the organization's activities are registered under each centre as opposed to being covered by a general municipal budget. This is achieved by internal debiting and other artificial means of creating an illusion of a private firm with revenues, costs and benefits. (See also Forssell 1994:33, Rombach 1994:213-217.) This is an illusion in regard to the fact that the entities providing public service are actually financed by allowances which are decided upon in a politically directed budget process. Thus, the "revenues" of these entities are not decided by market mechanism means.

The term of *resultatenhet* is widely used in a process of renaming schools and other entities which provide service in the public sector. The renaming is explicitly motivated with reference to the demands of increased efficiency in the public sector. It is conceived of as a way of introducing economic incentives, such as an increased awareness of costs, and a possibility for competition by means of increased quality and more attention being paid to demands for varying customer services. Approximately 200 municipalities have incorporated this term into their organizational vocabulary (Montin 1995).

This term inevitably receives a different meaning in the public sector than it has in the private sector. In spite of this, it has real consequences for the activities of the lowest levels of public organization. The most obvious is that those traits of public activities which may be described in economic terms are emphasized, while others are downplayed. However, my claim is that the consequences of the introduction of economic terms into the public sector are much more far-reaching and evidence of such is given in my studies of the implementation of reform within the educational sector.

Thus, in interviews with local administrators the organization of primary and secondary education was described occasionally in terms of markets, where schools compete for clients and school principals negotiate with the administration about prices for supplying different educational activities. These same terms echoed in many interviews with school principals, when asked about their plans and worries for the coming semester. Correspondingly, school principals, who tried to resist such descriptions of education activities, complained about futile efforts to put forward pupils' needs and pedagogical arguments in their demands for resources. In some of the municipalities studied the interplay

between administrators and opposing school principals had become a routine, which recurred every spring. The education budget proposed by the administrators, which generally involved cuts in comparison to previous years, was countered by school principals with descriptions of the consequences for their pupils of these financial restrictions. Generally, these negotiations were solved with reference to statements by the local council, according to which a balanced municipal budget was to be given first priority.

Many of the school principals interviewed asserted that the economic arguments spilled over into the internal planning of education activities. The first question asked was stated to be "what can we afford within the economic framework given by the administration?", when initiating planning. This stands in sharp contrast with previous planning procedures. According to my studies of compulsory education in the 1980s, calculations of the number of pupils, descriptions of pupils with special needs and pedagogical reasons for ordinary as well as special education arrangements were then the starting points for the planning of educational activities. The demands for resources, directed to the regional state authorities, were based primarily on discussions in pedagogical terms.

These changes may be analysed as the result of two linguistic processes. Thus, when a school is described as a *resultatenhet*, a metaphorical linguistic process may be initiated, the consequence of which is that school activities are conceived of within an economic frame of reference. This opens the possibility that, in a second stage, a metonymic linguistic process is created where other terms belonging to this frame of reference are introduced into the descriptions of education. In the speaking about education which then develops, the aspects of educational activities which fit into an economic system of thought will successively exclude other aspects.

The transfer of the speaking of education from a pedagogical discourse to an economic one may be analysed as a combined effect of metaphors based upon similitude and metonymies based upon closeness. If the introduction of the example used here, *resultatenhet*, results in educational activities being increasingly described in economic terms, then the thinking about education becomes limited to the framework supplied by the new discursive context. New discourses of education increasingly replace old ones and the rules of these discourses give the right of speech to actors other than those formally entitled to define what constitutes educational activities.

Thus, the introduction of economic terms into the public sector initiates a linguistic process which involves the transfer of speaking from one discursive context to another. In the educational context, the final outcome of this process is that of an economic discourse, almost exclusively based on cost analysis, replacing a pedagogical discourse that concerns teaching, learning, and educational achievements. The consequence is that the speaking about education is perceived of as irrelevant by those principals, teachers, parents and pupils involved, in other words, those that have daily experiences with school activities. The speaking about education is perceived as *empty rhetoric*.

Rhetoric and power

In this process, rhetoric appears as an exercise of power. Indeed, even the original goal of rhetoric, to convince others, allows for exercising power. Rhetoric may be an instrument used to convince the audience to view matters in a specific way. Therefore, the mastering of rhetorical skills may be of particular importance in times of change, where alternative descriptions of the activities subject for change may be required. If the possibilities offered by a metonymic linguistic process are used to make some alternative descriptions seem irrelevant, then the advocates of these alternatives become powerless.

The transfer of the speaking about education from a pedagogical discourse to an economic one becomes particularly important in the context of organizational turbulence. This transfer becomes increasingly difficult to contest, especially in the context of the exchange of personnel in key positions and the substitution of personnel with an educational sector background by individuals with other backgrounds. Communication between the administrative levels of the educational sector and those involved in the actual activities at school tends to develop away from a two-way information towards unilateral top-down message conveyance. Such a development seems to implicate more negative conditions for the renewal of education than those following from actual cuts in school allowances. When it is no longer possible to speak about what is the proper *raison d'être* of education it will be ever more difficult to discuss the pupils and their educational needs.

The effects of the increasing dominance of an economic discourse in education seem to be perceived more negatively by women than by men. Many of the female principals interviewed manifest uneasiness about being obliged to acquaint themselves with what some of them call a "man's world" (cf. Blomquist 1996:114). In interviews, these women also generally indicate more interest in discussing pedagogical problems and solutions while many of their male colleagues seem to be more comfortable with the new economic discursive context. Because of local reorganizations of the educational sector during the 1990s the number of principals has increased. In this process the proportion of female principals in compulsory education has increased from 16,3%, during the 1990-1991 school year, to 57,5% in 1997-98 (Statistics Sweden, personal communication). With regards to the relevance of alternative discourses for educational practice, this development may well imply an even wider mismatch between the higher and lower levels of the educational structure than was observed in my study.

Similarly, the dominance of economic discourses may obstruct democratic participation in public activities. The vocabulary and the logic of these discourses are generally unfamiliar within an educational context (cf. Blomquist 1996:95, 125). This excludes not only professionals but also concerned citizens from the discussions about how to best organize educational activities. Thus, these discussions become the exclusive domain of individuals in higher positions of the school structure. This is partly due to the fact that different professions master various domains of knowledge better than others and partly

because of the rules of each specific discourse which concede the right to describe reality to certain individuals, while denying it to others.

However, politicians and administrators in individual municipalities can resist both a reorganization of the educational structure and a transfer of educational activities from one discursive context to another. In my study, key administrators in approximately one third of the municipalities explicitly reject these new ideas. Some of them speak with contempt of consultants travelling around the country in order to sell economic models to the public sector.

Resistance is also possible at lower levels of the educational structure. Professionals, as well as concerned citizens, may resist the hegemonic descriptions of educational activities which are presented by individuals at higher levels. They may find support for their resistance in their everyday experiences of a complex educational world. An increased knowledge of how rhetoric is used in the educational context may possibly empower those in lower positions to resist what they perceive as empty rhetoric. Similarly, it may encourage them to claim the privilege of describing educational activities in ways that are relevant to their experiences.

The success of such resistance is uncertain. During the period that the most important reform decisions were taken by the Riksdag teachers went on strike for a number of months as a means of mobilizing public support for their resistance to the Minister of Education's suggested changes. They also organized massive manifestations, particularly in protest of changes in their employment conditions. Their protests did not lead to any concrete results. On the contrary, the economic and organizational structure of education was changed and this consequently changed the conditions for local educational activities. However, these changes do not necessarily imply changes of a specific characteristic at local level. Reform implementation, which in this text has been characterized with the terms *organizational turbulence* and *empty rhetoric*, can equally well be carried out within a comparatively stable educational structure as well as with a goal of increasing emphasis on the pedagogical discourse. As has been mentioned before, my study also supplies evidence of these alternative developments.

A wider context of meaning

The introduction of new discourses into the educational context are supported by the description of the Swedish society in terms of *crisis*. In addition, the structural explanations of the crises represented by the concepts of *postfordism* and *postindustrialism* transmit a seeming sense of inevitability towards change. The consciousness of crisis gained increasing acceptance during the 1980s and by the turn of the 1990s they formed a generally accepted idea concerning the state of the Swedish society. The acceptance and the scope of the crisis concept was manifested in the summer of 1998 pre-election campaign by the Worker's Trade Union. Posters showing anonymous persons representing workers bore the text: "We saved Sweden from the crisis".

Irrespective of whether or not the new narratives adequately explain the changing conditions in our societies, the assumption of a society in crisis has a strong rhetorical effect in connection with state demands for changes in the public sector. In this context it is less important if these demands were justified than if they could be placed into a larger context of meaning. In addition, the dominance of the descriptions of society in terms of *crisis* may be analysed in the same manner as the transfer from a pedagogic to an economic discourse within education. Thus, crisis is used as a metaphor that leads to specific associations and, by means of a metonymic process, may limit the possibilities of associating to alternative contexts of meaning.

Under these circumstances it becomes increasingly difficult to locate support for claims of resistance of an "enterprising" of the activities in the public sector. Similarly, organizational changes at both the state and local levels gain legitimacy when integrated into an overall package of apocalyptic ideas. Furthermore, reductions in public expenses may appear reasonable when the future of the nation is purported to be at stake. During this period there has actually been reductions in educational spending. Thus, the teacher to pupil ratio within compulsory education has decreased from 9.3 teachers per 100 pupils in the school year of 1990-91, to 7.5 in 1997-98 (Statistical Sweden, personal communication). In spite of this, the economic restrictions seem to have had less impact upon educational activities than the other changes analysed in this article. Other areas of the public sector such as health services, day care and care for the elderly have possibly suffered even more extensive reductions. In this context, the future development of public spending is extremely uncertain.

Before the 1998 elections the Social Democratic party manifested a retreat from the crisis theme. In spite of the increasingly positive light in which the state of the Swedish society is today described, there are no signs of the demands for change diminishing. It is therefore probable that these demands will find new impetus in the post-election strategies of the newly appointed Social Democratic Minister of Education. The issue at the local level is whether or not the instability of the educational organization, as well as the continual demands for changes within educational activities, will continue into the next century.

Not

* A preliminary version of this article was presented at the 14th World Congress of Sociology, Montreal, 1998. It is based upon a more extensive report, Municio 1997. I wish to thank the National Agency for Education for financing the study and Kurt Beren Geiger for correcting the English version of this text.

References

- Blomquist, C, 1996. *I marknadens namn. Mångtydiga reformer i svenska kommuner*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Bourdieu, P, 1984. Vad det vill säga att tala. Det språkliga utbytetets ekonomi, *Skeptron* 1984:1.
- Edelman, M, 1988. *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eriksson, G, 1995. S lägger beslag på kända uddatänkare, *Dagens Nyheter* 16 July 1995.
- Fernler, K, 1994. Generella modeller och lokala lösningar, in Jacobsson, B (ed.) 1994, *Organisationsexperiment i kommuner och lands-*

- ting. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Forssell, A, 1994. Företagisering av kommuner, in Jacobsson, B (ed.) 1994, *Organisationsexperiment i kommuner och landsting*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Foucault, M, 1993. *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östling.
- Heradstveit, D—Bjørge, T, 1987. *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk och retorikk*. Oslo: Tano.
- Hodges, L, 1998. The Wonks at Work in Blair's Think-tank, *The Independent* 23 July 1998.
- Jacobsson, B, 1994. Reformers och organisatorisk identitet, in Jacobsson, B (ed.): 1994, *Organisationsexperiment i kommuner och landsting*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Jacobsson, R, 1956. Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances, in Jakobson, R—Halle, M (eds.) 1956, *Fundamentals of Language*. S-Gravenhage: Mouton & Co.
- Jansson, D—Forsell, A, 1995. Ord som fångslar: Om kommunens företagisering, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 98, 346-361.
- Jessop, B, 1994. Post-Fordism and the State, in Amin, A (ed.) 1994, *Post-Fordism: A Reader*. Oxford, UK and Cambridge, USA: Blackwell.
- Lind, J-I, 1994. Kommuner som marknadsskappare, in Jacobsson, B (ed.) 1994, *Organisationsexperiment i kommuner och landsting*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Mellbourn, A, 1985. *Bortom det starka samhället*. Stockholm: Carlssons.
- Montin, S, 1995. Kommunala organisationsförändringar, in Lundqvist, L—Pierre, J, 1995, *Kommunal förvaltningspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Municio, I, 1996. Den retoriska staten. Organisationsrisker och diskursiv makt, *Häftan för Kritiska Studier*, 29.
- Municio, I, 1997. *Retorik och organisatorisk förändring. Föreställningar och begrepp i 90-talets skolreformer*. Stockholm: Skolverket/Liber.
- Rombach, B, 1994. Bilder från en kommun i stormens öga, in Jacobsson, B (ed.) 1994, *Organisationsexperiment i kommuner och landsting*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Olsen, J.P, 1990. Moderniseringsprogrammen i institutionellt perspektiv, in Brunsson, N—Olsen, J.P (eds.) 1990, *Makten att reformera*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Schutz, A, [1932] in Walsh, G—Lehnert, F (eds.) 1967, *The Phenomenology of the Social World*. Northwestern University Press.
- Statistics Sweden, personal communication with Inge Göransson, 13 August 1998.
- Stryjan, Y, personal communication, July 1998.
- Vossius, Gerhardus Johannes [1652] in Hansson, S (ed.) 1990, *Elementa Rhetorica, eller retorikens grunder*. Gothenburg University.
- Vickers, B, 1988. *In Defence of Rhetoric*. Oxford: Clarendon Press.
- Williams, F, 1994. Social Relations, Welfare and the Post-Fordism Debate in Burrows, R—Loader, B (eds.) 1994, *Towards a Post-Fordist Welfare State*. London: Routledge.

Översikter och meddelanden

Tränger offentlig sektor ut frivillig verksamhet? En fallstudie inom äldreomsorgen

Bakgrund¹

Ansvar för äldreomsorgen

Under 1900-talet har offentlig sektor övertagit flera av de uppgifter som tidigare har skötts inom familjen och ibland även av frivilliga organisationer.² En sådan uppgift är äldreomsorgen. Under senare tid har dock tendensen varit att den offentliga sektorn har börjat dra sig tillbaka. Nedsänkningar görs både inom hemtjänsten och vid särskilda boenden, så att en allt lägre andel av de äldre får hjälp av kommunen (*Aldreuppdraget. Årsrapport 1998*, s 15-16). Dessutom har vårdtiderna vid sjukhusen blivit kortare sedan Ädelreformens genomförande 1992 (*Ädelreformen. Slutrapport*, s 59-60).

Parallellt med denna utveckling har frivilliga organisationer och de äldres anhöriga åter börjat ses som viktiga aktörer för att tillgodose behovet av äldreomsorg.³ Den reviderade Socialtjänstlagen som trädde i kraft 1 januari 1998 innehåller en ny paragraf, där det betonas att socialtjänsten bör verka för att stödja anhöriga. Regeringen föreslår i 1998 års proposition om äldrepolitiken ett stimulansbidrag om 300 miljoner kronor för att utveckla anhängstöd (prop. 1997/98:113, s 112). I detta sammanhang ses frivilliga organisationer som viktiga aktörer. Exempelvis konstateras att "De frivilliga organisationerna har en viktig roll som komplement till samhällets insatser när det gäller stödet till anhöriga" och att kommunerna bör samverka med både frivilliga organisationer och anhöriga (a.a. s 113). En så-

dan samverkan betonas också i socialtjänstlagen.

Utvecklingen mot ett minskat offentligt åtagande tillsammans med det nya intresset för frivilliga organisationer och anhöriga som serviceproducenter kan ses som en följd av dels den hårdnande samhällsekonomiska situationen under 1990-talet, dels den ideologiska kritik som riktats mot välfärdsstaten (Jeppsson-Grassman och Svedberg 1995, s 89-90, Lundström 1997, s 79-80). Men vilka är då förutsättningarna för en samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer? Hur ser sambanden ut mellan offentlig och frivillig verksamhet?

Samspel mellan offentlig och frivillig verksamhet

Det finns två motsatta sätt att se på sambandet mellan verksamhet i offentlig och frivillig regi.⁴ En vanlig föreställning är att en stark offentlig sektor medför en svag frivillig sektor och möjligen också tvärtom.⁵ När den ena sektorn växer minskar den andra, det vill säga det är fråga om ett nollsummespel där summan av verksamhet är konstant. Denna teori bygger på antagandet att frivilliga organisationer lagbundet och mekaniskt reagerar på någon annans efterfrågan, på brister i offentlig sektors och/eller marknadens utbud. I Sverige är tesen om nollsummespel tydligast företrätt av Socialstatsprojektet vid Cityuniversitetet.⁶

Den andra teoribildningen hävdar tvärtom att en ömsesidig "befruktnings" sker mellan sektorerna, alltså att de växer och eventuellt även krymper samtidigt. Detta har sin grund i att initiativet kommer "underifrån", i människors ideella organisering, och inte som en mekanisk reaktion på någon annans efterfrågan. Det kan också bero på att sektorerna har delvis olika egenskaper. Offentlig sektor står för en generell välfärd som innebär att samtliga medborgare

ges vissa rättigheter. Frivilliga organisationer har inga sådana skyldigheter, vilket ger dem större flexibilitet, snabbhet och handlingskraft än kommunerna – eller som Amnå formulerar det: "Det offentliga är ofta senfärdigt att bringa in nya lösningar eller svara mot nya behov" (Amnå 1995, s 138). Om en kommun är aktiv inom ett område och garanterar en grundtrygghet, så kan detta alltså ge frivilliga organisationer möjlighet att satsa på olika aktiviteter utan att göra några långsiktiga åtaganden. Kommunen kan på så vis ingjuta mod och handlingskraft i andra aktörer. Därmed skapas ett utvecklingsklimat som påverkar såväl kommunen som övriga aktörer. Perspektivet innebär att om fler aktörer är engagerade kan utbudet av verksamhetsformer breddas, vilket ger ökade möjligheter att möta olika behov av stöd och ökade valmöjligheter för mottagaren. De friare ramar att utveckla sin verksamhet som frivilliga organisationer har genom frånvaron av lagstadgade åligganden innebär dock också att deras insatser kan bli ojämnt fördelade.

Före 1990-talet har forskning om frivilligt arbete i Sverige varit mycket blygsam. Frivilliga organisationer har inom statsvetenskapen främst studerats utifrån sin roll för demokratin, som intresseförmedlare i korporativa sammanhang och med fokus på de stora folkrörelserna.⁷ Den svenska forskningen har således framför allt gjorts ur makt- och mobiliseringsperspektiv. Internationell forskning har däremot studerat sektorn även utifrån dess roll som serviceproducent. I denna forskning har den svenska frivilligsektorn snarast osynliggjorts. Den gängse bilden har därför varit att Sverige med en väl utbyggd välfärdsstat inte har något omfattande frivilligt arbete⁸, eller som Jeppsson-Grassman och Svedberg uttrycker det: "fenomenet beskrivs som litet, svagt, utträngt av staten..." (Jeppsson-Grassman och Svedberg 1995, s 88, se även Klausen K och Selle 1995, s 17, Kuhnle och Selle 1992, s 4 och Lundström och Svedberg 1998, s 111).

Under senare tid har dock komparativa studier gjorts av frivilliga organisationers roll som serviceproducent.⁹ Dessa har omfattat både länder med en omfattande offentlig sektor och länder med en mer begränsad sådan. Studierna visar att

Sverige ingalunda har en liten frivillig sektor, trots en utbyggd offentlig sektor. Tvärtom bedrivs ett omfattande frivilligt arbete i Sverige, mer än i många andra västeuropeiska länder (Lundström och Wijkström 1995, s 240, Jeppsson-Grassman och Svedberg 1995, s 107). Dessa resultat tolkas som att teorin om ett nollsummespel mellan sektorerna inte är giltigt för Sverige. Är det då så att sektorerna kan "befrukta" varandra, så att en omfattande offentlig sektor även kan få den frivilliga sektorn att växa?

Något som talar mot detta är att de komparativa studierna visar att den svenska frivilliga sektorn har en annan sammansättning än i många andra länder. I Sverige ligger betoningen på kulturella och idrottsliga verksamheter. Frivillighet inom välfärdsstatens kärnområden vård- och omsorgsverksamhet är däremot, med undantag av vissa nischer, mer begränsad (Lundström och Wijkström 1995, s 242-243, Jeppsson-Grassman och Svedberg 1995, s 109). Detta antyder att det kanske trots allt kan vara fråga om ett nollsummespel, att den omfattande offentliga sektorn kan ha begränsat utrymmet för frivilliga organisationer att verka inom. Lundström och Wijkström konstaterar att "... cooperation between state and nonprofits in Sweden has not led to a situation where nonprofits stand strong in social services and health care. Instead cooperation, in the Swedish case, has led to state domination in the core domains of the welfare state. On the other hand, interdependency theories seem to serve well to describe the development in fields outside the core of the welfare state such as recreation and culture" (a.a. s 243).

Är det då ändå så att hypotesen om nollsummespel gäller, det vill säga om man i studierna skiljer mellan olika verksamhetsfält? Det skulle innebära att en ökad kommunal satsning inom området stöd till äldres anhöriga (genom de statliga bidrag som nu avsätts) inte skulle medföra något nämnvärt ökat utbud av stödformer för anhöriga, endast en förskjutning mellan frivillig och offentlig sektor. Finns det då någon möjlighet att studera sambandet mellan offentlig och frivillig sektor vad gäller anhängigstöd? Svaret är ja. År 1997 gjordes den första nationella kartläggningen av anhängigstödet. Med utgångspunkt från denna kan en analys göras av förhål-

landet mellan offentlig och frivillig verksamhet. Det kan prövas om något av synsätten, nollsummespel respektive "befruktning", eller en kombination av dem är relevant för att beskriva förhållandet mellan offentlig och frivillig sektor inom detta verksamhetsområde.

Syfte och genomförande

Syftet med denna studie är att pröva sambandet mellan verksamhetsutbud från offentlig och frivillig sektor. Fokus för studien ligger med andra ord på sektornivå. Den offentliga sektorn avgränsas här till kommuner, inte landsting eller andra offentliga aktörer. I den mån privata aktörer anlitas av kommunen, vilket är ovanligt, innefattas dock även dessa. Den frivilliga sektorn består av frivilliga organisationer, församlingar och enstaka stiftelser.

Studien genomförs inom ett fält: stöd till äldres anhöriga. När det gäller anhörigstöd är verksamheter i offentlig och frivillig regi av mycket olika karaktär. Detta innebär vissa svårigheter att studera verksamhetens omfattning, eftersom den inte låter sig mätas i antal platser, vårdtyg, besök e d. Den offentliga och den frivilliga sektorns verksamheter mäts därför i föreliggande studie utifrån det antal former av stöd som erbjuds. Det är alltså fråga om vilken bredd utbudet har i de respektive sektorerna. Bristen med detta mått ligger i att en mycket omfattande verksamhetsform väger lättare än två verksamheter med mindre omfattning. Materialet visar dock att mycket omfattande verksamheter inte är något vanligt förekommande fenomen.

Föreliggande studie tar, som ovan nämnts, sin utgångspunkt i en nyligen genomförd kartläggning av det stöd som kommuner och frivilliga organisationer erbjuder till äldres anhöriga. Denna presenteras kortfattat nedan. För en mer ingående beskrivning av urvalsförfarande, diskussion kring metoden och en mer detaljerad resultatredovisning hänvisas till Dahlberg (1998).

Den tidigare kartläggningen av anhörigstöd

Metod och genomförande

Den nationella kartläggningen av stöd till äldres anhöriga gjordes i ett stratifierat urval¹⁰ om 67 hela kommuner och 13 kommun-/stadsdelar i Stockholm, Göteborg och Malmö, det vill säga totalt 80 kommuner och kommun-/stadsdelar¹¹. Ett alternativ hade varit att endast inkludera hela kommuner, inte kommundelar. Det hade dock inneburit en risk för snedfördelning beroende på om storstäderna kommit med i urvalet eller inte. Med den urvalsmetod som nu använts är kommuner av typen storstad överrepresenterade i antal, men däremot inte med avseende på befolkningens mängd.

Kartläggningen gjordes med hjälp av två olika enkäter – en till kommunerna och en till frivilliga organisationer inom dessa.¹² I januari 1997 tillsändes de 80 kommuner som omfattades av kartläggningen en enkät med frågor som gällde den kommunala verksamheten och verksamhet som bedrivs av eventuella privata vårdgivare anlitate av kommunen i fråga. De tillfrågades om olika stödformer, t ex dagverksamhet, avlastningsplatser, avlösning i hemmet, stödgrupper, utbildningar och ekonomiska bidrag. Dessutom ställdes frågor om pågående och planerat utvecklingsarbete. Enkät svar inkom från 76 av kommunerna, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 95 procent.

Vid samma tillfälle sändes en något mindre enkät till organisationer inom de utvalda kommunerna. Organisationerna var Röda Korset, Sveriges Pensionärsförbund (SPF) och Pensionärernas Riksorganisation (PRO) i varje utvald kommun, demensföreningen i de kommuner den fanns, samt till Alzheimerföreningen Mariestad, Anhörigrådet Sverige och Malmö anhörigförening. Totalt utsändes 271 sådana enkäter. I en andra omgång kompletterades utskicket till de frivilliga organisationerna med ytterligare 38 enkäter. Kompletteringen gjordes utifrån de uppgifter som lämnades i enkätsvaren från kommuner och organisationer, det vill säga om information erhöles om att ytterligare en organisation i någon av de kommuner som ingick i studien erbjöd stöd till anhöriga tillsändes den-

na en enkät. Dessa organisationer omfattades alltså av kartläggningen endast då de omnämns av kommunen eller någon annan organisation, vilket innebär att någon sådan organisation kan ha missats i de fall ingen av de övriga aktörerna kände till att de bedrev aktiviteter för att stödja anhöriga. Kompletteringarna skedde företrädesvis till församlingar inom Svenska kyrkan, men även några studieförbund, stiftelser och andra organisationer tillsändes enkäter. För de totalt 309 enkäter som sändes till frivilliga organisationer var svarsfrekvensen 88 procent ($n=271$). För de större organisationerna varierade den mellan 93 och 98 procent. Totalt för båda enkäterna var svarsfrekvensen 89 procent.

Resultat för den kommunala verksamheten

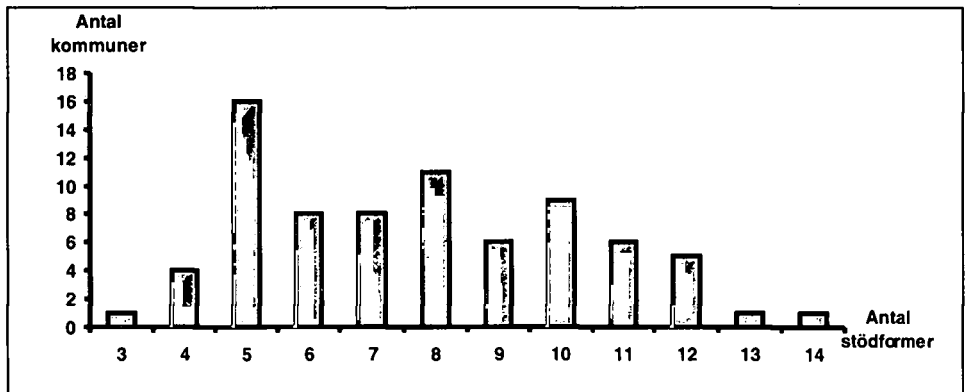
I enkäten till kommunerna efterfrågades totalt 13 specifika stödformer och dessutom gavs möjlighet att i en öppen fråga ange någon ytterligare. Totalt ställdes alltså 14 frågor om olika stödformer.¹³ Om man summerar antalet ja-svar på dessa frågor för respektive kommun framkommer hur många olika stödformer varje kommun erbjuder.

Summeringen av stödformer visar att samtliga kommuner erbjuder någon form av anhörigstöd, men att antalet varierar kraftigt. En kommun har endast tre av de efterfrågade stödformerna, en annan har samtliga. Detta framgår av figur 1. I

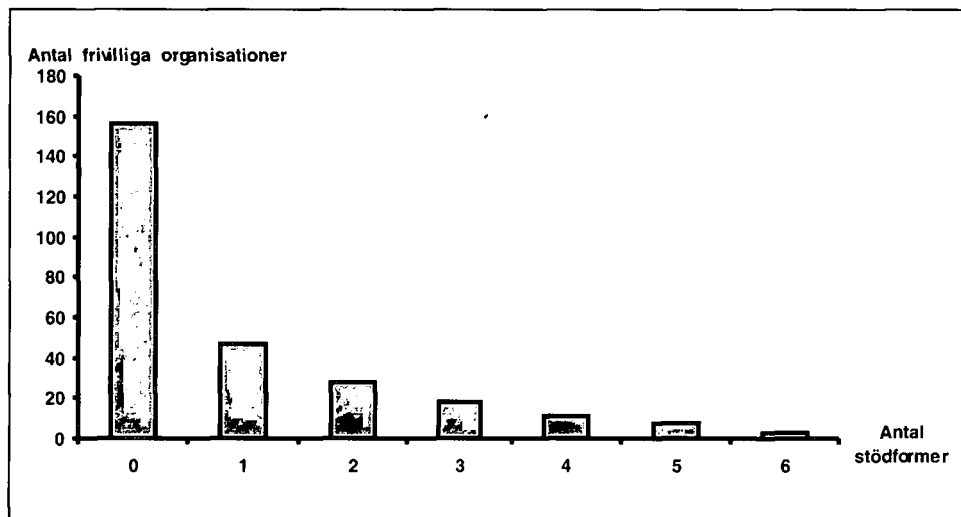
genomsnitt erbjuder kommunerna åtta olika stödformer. Landsbygds-, glesbygds- och övriga mindre kommuner erbjuder ett något mindre antal än de övriga, en skillnad som är signifikant på 5%-nivån.

Totalt sett är det vanligare att de kommuner som erbjuder många olika former av anhörigstöd också arbetar med att utveckla formerna för anhörigstöd. De som bedriver utvecklingsarbete erbjuder i genomsnitt 9,4 former av stöd jämfört med 6,5 stödformer för dem som inte arbetar med att utveckla anhörigstödet ($p < 0,0001$). Samma mönster finns beträffande om kommunerna planerar att utveckla nya former för anhörigstöd. De som planerar att utveckla anhörigstödet erbjuder i genomsnitt 9,1 stödformer mot 6,6 för dem som inte planerar detta ($p < 0,0001$). Det var också vanligare med fler erbjudna stödformer i kommuner som har utvecklat en plan, tagen i ansvarig nämnd, för sitt stöd till anhöriga ($p < 0,0001$). I genomsnitt erbjuder de som har en plan 9,5 stödformer och de som saknar sådan 6,6 stödformer.

Det finns vidare ett samband mellan antalet erbjudna stödformer och förekomst av kontaktperson, det vill säga en funktion eller tjänsteman som är ansvarig för kontakten med och utvecklingen av stöd till anhöriga ($p < 0,0001$). Då sådan finns erbjuds i genomsnitt 8,7 stödformer, utöver det stöd som en kontaktperson i sig kan vara. I de kommuner kontaktperson inte finns erbjuds i genomsnitt 6,5 stödformer.

Figur 1. Antal stödformer i kommunerna ($n = 76$).

Figur 2. Totalt antal stödformer per frivilligorganisation (n = 271).

Resultat för den frivilliga verksamheten 115 (eller ca 40 procent) av de 271 frivilliga organisationer som besvarade den enkät som låg till grund för kartläggningen av anhörigstöd arbetar med att erbjuda stöd till anhöriga som vårdar äldre i hemmet eller vilkas äldre närstående bor i särskilt boende.

Totalt ställdes sex frågor om olika stödformer i enkäten till de frivilliga organisationerna.¹⁴ Närmare 60 procent av organisationerna bedriver alltså inte någon av dessa och är således inte aktiva inom området anhörigstöd (figur 2). De som är aktiva erbjuder mellan en och samtliga sex stödformer. I genomsnitt erbjuder varje organisation en (1) stödform. Om de som inte erbjuder någon stödform exkluderas, blir medelvärdet två.

I många kommuner är flera frivilliga organisationer verksamma med att stödja äldres anhöriga. Som mest finns fem aktiva frivilliga organisationer i samma kommun. Men det finns också kommuner där ingen frivillig organisation agerar inom detta verksamhetsområde. Genomsnittet är 1,4 aktiva frivilliga organisationer per kommun. I genomsnitt erbjuds tre stödformer per kommun av frivilliga organisationer, vilket varierar mellan noll och 13.

Utöver de stora variationerna mellan enskilda kommuner finns även skillnader mellan olika

kommuntyper. Liksom för den kommunala verksamheten är utbudet från frivilliga organisationer i landsbygds-, glesbygds- och övriga mindre kommuner något mindre än i övriga kommundyper.

I genomsnitt erbjuds fler stödformer av dem som arbetar med att utveckla nya former för anhörigstöd. Bland de frivilliga organisationer som bedriver utvecklingsarbete är det genomsnittliga antalet befintliga stödformer 2,3 mot 0,5 för dem som inte arbetar med att utveckla nya stödformer ($p < 0,0001$). Skillnaden kvarstår, om än mindre, även om de som inte alls bedriver stödverksamhet för anhöriga utesluts. Ett samband finns även mellan antalet stödformer och huruvida organisationerna planerar att utveckla nya former för anhörigstöd ($p < 0,0001$). I genomsnitt erbjuds 2,1 stödformer av dem som planerar att utveckla nya former för anhörigstöd och 0,7 stödformer av dem som inte planerar något sådant.

Resultat

Kommunerna erbjuder i genomsnitt åtta olika former av stöd till anhöriga. I varje kommun erbjuds dessutom i genomsnitt totalt tre stödformer av en eller flera frivilliga organisationer.

Totalt erbjuds således i genomsnitt elva stödverksamheter per kommun. Men detta innebär inte att det erbjuds elva *olika* stödformer, eftersom samma stödform kan erbjudas av flera olika organisationer.

Mellan de olika kommunerna varierar antalet stödformer kraftigt, vilket framgår av figur 3. Som minst erbjuds fyra stödverksamheter av kommunen och frivilliga organisationer tillsammans och som mest 27. Det betyder att det finns kommuner där varken kommunen eller frivilliga organisationer är särskilt aktiva och det finns kommuner där såväl kommunen som andra aktörer bedriver flera former av anhängigtöd. Det vanliga är att mellan fem och tolv stödformer erbjuds.

Finns det då något samband mellan offentlig och frivillig verksamhet? Tränger offentlig sektor ut den frivilliga eller "befruktar" de varandra? I tabell 1 visas kombinationerna av antalet kommunalt erbjudna stödformer och antalet stödformer erbjudna av frivilliga organisationer. Där framgår att det finns kommuner där många former erbjuds från såväl kommunalt som frivilligt håll och att det finns kommuner där stödet är begränsat både hos kommunen och de frivilliga organisationerna. I några kommuner finns ett väl utbyggt kommunalt anhängigtöd i kombination med begränsat eller inget stöd från frivilliga. En omfattande frivillig verksamhet i kombina-

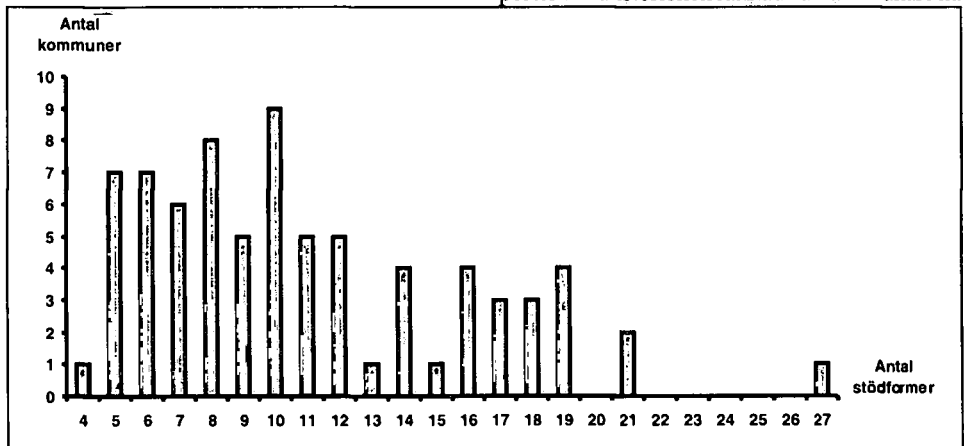
tion med begränsad kommunal verksamhet förekommer inte alls.

Detta innebär att det finns ett samband mellan kommunal och frivillig verksamhet (Pearson's korrelationskoefficient = 0,44, signifikant på 1%-nivån). Sambandet innebär att de frivilliga organisationerna tycks vara beroende av hur kommunens verksamhet ser ut. De bedriver inte vid något tillfälle mycket omfattande verksamhet i kommuner där kommunen endast har begränsad verksamhet. Kommunerna däremot har en självständighet som innebär att de kan bedriva relativt omfattande verksamhet, trots en begränsad frivillig verksamhet.

En viss "befruktning" tycks alltså förekomma mellan sektorerna. En försiktigare slutsats är att det i alla fall inte är fråga om något nollsummespel, eftersom det negativa sambandet lyser med sin frånvaro – i flera kommuner finns ju omfattande stödverksamhet i både kommunal och frivillig regi och i andra finns begränsad verksamhet i båda sektorerna.

Vid regressionsanalys framkommer att sambandet mellan offentlig och frivillig verksamhet har 20 procents förklaringsvärde. Regressionskoefficienten är 0,54, vilket betyder att för varje ytterligare stödform som kommunen erbjuder så tillkommer i genomsnitt en halv frivilligt anordnad stödform.

Vad kan då sambandet bero på? Kan till exempel kommunstorleken räknad i antal invånare ha

Figur 3. Antal stödformer inom varje kommun som erbjuds av kommunen eller frivilliga organisationer (n = 76).

Tabell 1. Samband mellan kommunalt och frivilligt utbud av anhörigstöd.

	Totalt antal stödformer per kommun från frivilliga													Total	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	12	13		
Antal stödformer per kommun i kommunal regi	0														0
	1														0
	2														0
	3				1										1
	4	1	2		1										4
	5	5	5	1	3		1		1						16
	6	2	1	4				1							8
	7	2	1	1	2			1				1			8
	8		2	4	2			2		1					11
	9	2	1		1				1				1		6
	10	1	2	1			1	1	1		2				9
	11	1	1		1				1	2					6
	12					1	1	2			1				5
	13		1												1
	14												1		1
Total		14	16	11	10	2	3	7	4	3	3	1	1	1	76

betydelse för bredden på verksamhetsutbudet? Vid statistiska körningar av den totala verksamhetsbredden mot invånarantal framkom att det finns ett samband mellan antalet stödformer (totalt i kommunal och frivillig regi) och kommunens storlek. Sambandet innebär att ju större en kommun är, desto fler stödformer erbjuds. I de små kommunerna är det frivilliga utbudet mycket begränsat. Detta betyder att sambandet mellan frivilliga och kommunala stödformer enbart gäller för medelstora och stora kommuner. I små kommuner (med upp till 10 000 invånare) finns inget samband mellan kommunal och frivillig verksamhet. Vad innebär då detta? Kan det vara kommunstorleken som medför större verksamhet i både kommunal och frivillig regi? För att undersöka detta kontrollerades för folkmängd i kommunerna. Trots kontroll för folkmängd kvarstår dock sambandet mellan verksamhet i offentlig och frivillig regi, om än något svagare (Pearson's korrelationskoefficient = 0,27, signifikant på 5%-nivån).

Då det här är fråga om en verksamhet som vänder sig till de äldre i befolkningen är det befogat att särskilja denna grupp och studera om andelen äldre som har någon form av offentlig

omsorg kan ha betydelse för hur brett verksamhetsutbudet är. Därför kontrollerades för följande variabler: andelen äldre äldre (80 år eller äldre) i särskilt boende eller med social hemhjälp år 1995 (var för sig och sammanvägt) och dessutom andelen äldre äldre som var ensamboende 1994. För detta hämtades uppgifter från kommundatabasen KFAKTA97. Denna innehåller uppgifter om kommunala förhållanden på kommunnivå. Det gör att körningar var möjliga för de 67 hela kommuner som ingick i urvalet för kartläggningen, men inte för de 13 kommun-/stadsdelarna. Några samband mellan dessa variabler och situationen vad gäller anhörigstöd finns dock inte.

Statistiska körningar gjordes vidare för att se om skillnader i utbud av anhörigstöd kan förklaras utifrån politisk majoritet och kvinnorepresentation i kommunen. Även dessa uppgifter hämtades från KFAKTA97.¹⁵ Några samband mellan skillnader i utbud av anhörigstöd och politisk majoritet respektive kvinnorepresentation står dock ej att finna.

Sambandet mellan offentlig och frivillig sektor kan alltså varken förklaras utifrån kommunstorlek/invånarantal, andel äldre i särskilt

boende och/eller med social hemhjälp, andel ensamboende äldre, politisk majoritet eller kvinnorepresentation. Troligt är alltså att det verkliga är fråga om en interaktion mellan sektorerna, att en aktiv kommun faktiskt kan "befrukta" den frivilliga sektorn.

Utöver de humana aspekterna på ett brett utbud av anhörigstöd kan det vara intressant att se om en omfattande verksamhet även får ekonomiska konsekvenser för kommunerna. En sådan analys visade att det finns ett samband mellan anhörigstöd och kostnaden för äldre- och handikappomsorgen. Bland de kommuner som ingår i-urvalet var 1995 den genomsnittliga kostnaden för omsorg om äldre och funktionshindrade ungefär 8 000 kronor per invånare och år. Kostnaden varierade mellan 3 900 och 13 600 kronor (enligt KFAKTA97). Sambandet med anhörigstöd innebär att med en stödform ytterligare i en kommun (i kommunal eller frivillig regi) minskar den genomsnittliga kostnaden per invånare med 1 000 kronor ($p = 0,014$). (Samband mellan enbart kommunala stödformer och omsorgskostnaden är ej signifikant, $p = 0,082$.) Mer rättvisande blir jämförelsen om hänsyn tas till andelen äldre i kommunerna. Därför fastställdes även sambandet mellan antalet stödformer och kostnaden per invånare i gruppen 65 år eller äldre. Den visade att sambandet mellan utbud av anhörigstöd och kostnad för äldre- och handikappomsorg kvarstår, om än något svagare ($p = 0,053$).

Denna analys utesluter dock inte att även andra faktorer kan vara orsak till sambandet mellan omfattningen av anhörigstöd och kostnaderna för äldreomsorgen. En tänkbar sådan förklaring är att kommuner med brett utbud av anhörigstöd ligger längre fram allmänt sett och bedriver hela äldreomsorgen på ett effektivare sätt.

Diskussion

Samspel mellan offentlig och frivillig sektor

Inledningsvis presenterades två olika sätt att betrakta samspelet mellan offentlig och frivillig sektor. Enligt det ena är det fråga om ett noll-

summespel, medan den andra hävdar att sektorerna "befruktar" varandra.

Föreliggande studie visar att det finns stora skillnader beträffande verksamhetsbredden mellan olika kommuner och olika kommuntyper. Skillnaderna gäller såväl kommunal som frivillig verksamhet. Ett begränsat kommunalt utbud av anhörigstöd vägs alltså inte upp av ett omfattande utbud från frivilliga organisationer. Det finns med andra ord inget hos de här presenterade resultaten som pekar på att det skulle vara fråga om ett nollsummespel. Däremot tyder balansen mellan sektorerna på att det kan förekomma viss ömsesidig "befruktning", eller kanske snarare en "befruktning" av den frivilliga sektorn. Detta resonemang grundar sig på att det i flera kommuner finns omfattande stödverksamhet i både kommunal och frivillig regi och att det i andra finns begränsad verksamhet i båda sektorerna. Kommunerna tycks dock ha en självständighet som innebär att de kan bedriva relativt omfattande verksamhet, trots ett begränsat frivilligt utbud. Motsatsen förekommer dock inte, vilket tyder på att de frivilliga organisationerna skulle vara mer beroende av hur kommunens verksamhet ser ut.

Dessa resultat strider mot det som i bland annat Socialstatsprojektet och delar av den internationella forskningen beskrivs som att offentlig sektor tränger ut frivillig sektor. När det gäller verksamhetsområdet anhörigstöd finns inget som tyder på att det skulle förekomma någon utträngning. Tvärtom tycks frivillig sektor gynnas av en omfattande offentlig sektor. Det är i kommuner med bred kommunal verksamhet som den frivilliga verksamheten är mest utbyggd. Kanske har detta en del av sin förklaring i att aktiva kommuner söker samverka med och stödja frivilliga organisationer – något som ingår i kommunernas pågående och planerade utvecklingsarbete, enligt den nationella kartläggningen (Dahlberg 1998, s 35-38). En annan förklaring är att stöd till anhöriga är en verksamhet som expanderar och att det därigenom finns utrymme för såväl offentlig som frivillig verksamhet. En liknande förklaring har givits till att frivilligsektorn under hela 1900-talet varit stark inom den expansiva missbruksvården, men minskat i betydelse inom barnavården, en verk-

samhet som totalt sett minskat i omfattning (Lundström 1995, s 85-87).

Risken för utträngning är troligen också mindre idag än under välfärdsstatens mer expansiva år. Såsom Lundström konstaterar innebär välfärdsstatens kris, i både ekonomiska och ideologiska termer, att det är mindre troligt att offentlig sektor har ett intresse av att som tidigare ta över och bygga ut verksamheter som idag drivs av frivilliga organisationer (Lundström 1997, s 79).

Samverkan mellan sektorerna

Som nämnts inledningsvis rekommenderas samverkan mellan myndigheter och frivilliga organisationer i både Socialtjänstlagen och den nationella handlingsplanen för äldrepolitiken (prop. 1997/98:113). Idag förekommer sådan i viss mån genom att kommuner samordnar frivilliga organisationers väntjänstverksamhet, anordnar stödgrupper eller utbildningar tillsammans med dem eller medverkar i av frivilliga organisationer anordnade aktiviteter (Dahlberg 1998, s 63).

Den riksomfattande kartläggningen av anhörigstöd visar också att en stor del av det pågående och planerade utvecklingsarbetet inom kommunerna handlar om att utveckla samarbetet med frivilliga organisationer. I de frivilliga organisationernas utvecklingsarbete ingår samarbete med kommuner i mindre omfattning. I kartläggningen påvisas vidare att det finns brister i kommunernas kunskap om de frivilliga organisationernas verksamhet. Motsvarande kunskap hos de frivilliga organisationerna studerades inte (a.a. s 63-64).

Resultaten från kartläggningen visar att samverkan mellan den frivilliga och den offentliga sektorn har stor potential att utvecklas ytterligare. Föreliggande studie kan här bidra genom att den visar att ett bredare verksamhetsutbud, med bättre möjligheter att tillgodose de anhörigas behov, inte behöver betyda att någon sektors verksamhet "trängs ut". Det betyder att en satsning på att med statsbidrag stimulera verksamheten inte enbart leder till en omfördelning av verksamhet mellan sektorerna, utan faktiskt kan bidra till att summan av verksamhet ökar.

En samverkan mellan sektorerna innebär en möjlighet för kommunerna att uppmuntra, stödja och bättre tillvarata det frivilliga arbetet, vilket för de frivilliga skulle innebära ett synliggörande och en uppskattning. En samverkan ger också samordningsfördelar och bidrar till en tydligare ansvarsfördelning genom att sektorerna får kunskap och kännedom om varandra och varandras verksamhet.

Avslutande reflektioner

Denna studie visar att den offentliga och den frivilliga sektorn samtidigt kan bedriva en omfattande verksamhet, de kan båda vara expansiva. Det är dock inte detsamma som att de är jämnstarka. Det kan mycket väl finnas ett maktförhållande mellan sektorerna som kan innebära att den offentliga sektorn sätter ramarna inom vilka den frivilliga sektorn har att verka, det vill säga att den frivilliga sektorn växer på den offentliga sektorns villkor. För att vidareutveckla diskussionen om hur samspelet mellan sektorerna fungerar och hur en "befruktning" kan ske skulle ett longitudinellt perspektiv vara värdefullt. Med ett sådant perspektiv skulle det också vara möjligt att se om förändringar i omfattningen av den ena sektorns verksamhet får några effekter hos den andra sektorn. Några möjligheter att göra jämförelser över tid inom detta verksamhetsfält finns inte i nuläget, eftersom det inte tidigare gjorts någon nationell kartläggning av anhörigstödet.

En annan begränsning i den studie som här presenterats är att kommunernas och de frivilligas agerande gentemot den andra sektorn, till exempel i form av samarbete eller opinionsbildande verksamhet, inte studeras. Inte heller studeras hur de ser på varandra – som konkurrenter, komplement, samarbetspartner e d. Vidare finns det möjligheter att sektorerna genom sina respektive verksamheter påverkar utformningen av eller kvaliteten på den andra sektorns verksamhet. Det vore därför intressant med fördjupningar av dessa aspekter kring relationen mellan offentlig och frivillig sektor.

Det är också tänkbart att det finns en kvalitativ skillnad i verksamhet som bedrivs i offentlig respektive frivillig regi. Vilken inriktning och

kvalitet verksamheterna har vore därför angelägna föremål för fortsatta studier.

Föreliggande studie handlar vidare endast om en avgränsad verksamhet – stöd till äldres anhöriga. Det är angeläget att relationen mellan offentlig och frivillig verksamhet behandlas empiriskt också inom andra verksamhetsområden.

Lena Dahlberg

Noter

1. Studien har finansierats av Socialstyrelsen och Dalarnas forskningsråd.
2. Innan de generella, offentliga välfärdssystemen grundades utförde frivilliga organisationer socialt arbete. Socialtjänsten växte till en början fram i samarbete mellan kommuner och frivilliga organisationer. Under 1950-60-talen var dock den ideologiska kritiken av frivillig verksamhet mycket stark. Organisationernas ställning har dock varit stark i den politiska diskussionen och de har betraktats som skolor för demokrati och som instrument för politisk mobilisering. För en beskrivning av frivilliga organisationers och offentliga sektors roller vid grundandet av det svenska välfärdssystemet, se Lundström (1995) och Qvarsell (1993 och 1995).
3. Se t ex prop. 1997/98:113, s 112-113 eller prop. 1996/97:124, s 130-134. För en analys av begreppsapparaten rörande vilka roller de frivilliga organisationerna kan ha i förhållande till den offentliga sektorn hänvisas till Blennberger (1993a). Se även Amnå (1995).
4. För en översiktlig presentation se Blennberger (1993a), s 47-48 eller Amnå (1995), s 131, 135.
5. I detta paper används begreppet "frivillig sektor" för att beteckna frivilliga organisationer och deras verksamhet. Exempel på andra förekommande begrepp är ideell sektor, tredje sektor, nonprofit sector, nongovernmental organizations, économie social och civilt samhälle. För en diskussion av begrepsbildningen på området hänvisas till Lorentzen (1998) och Blennberger (1993b).
6. Se t ex Zetterberg (1994 och 1995), Zetterberg och Ljungberg (1996). För en kritik av detta synsätt se Rothstein (1995 och 1998) och Ringen (1989).
7. Några studier som representerar denna forskningslinje är Rothstein (1992), Micheletti (1994) och Lewin (1992).
8. Se t ex Boli (1991) som ifrågasätter om den över huvud taget finns en frivilligsektor i Sverige.
9. Se dels den s k Johns Hopkins-studien (Lundström och Wijkström), dels den s k Eurovol-studien (Jeppsson-Grassman och Svedberg 1995).
10. Det stratifierade urvalet gjordes utifrån Svenska Kommunförbundets kommungruppering som delar in kommunerna i nio grupper med hänsyn till deras folkmängd, läge, tätortsgrad och näringsstruktur.
11. För att underlätta läsningen benämns dessa fortsättningsvis "kommuner".
12. Till "frivilliga organisationer" räknas här även församlingar inom Svenska kyrkan.
13. Dessa är följande: planer, tagna av ansvarig nämnd, informationsmaterial, uppsökande verksamhet, kontaktperson ansvarig för kontakt med anhöriga och utveckling av stöd, avlastnings-/växelvårdsplatser, dagvård/-verksamhet, väntjänst, bistånd för avlösning, utbildning/stödgrupp för anhöriga som vårdar äldre i hemmet, utbildning/stödgrupp för anhöriga vilkas äldre närstående bor i särskilt boende, erbjudande till anhöriga om att delta i utbildning för övrig personal, anställningar, bidrag samt övrigt stöd.
14. Dessa är följande: uppsökande verksamhet, väntjänst, avlösning, utbildning/stödgrupp för anhöriga som vårdar äldre i hemmet, utbildning/stödgrupp för anhöriga vilkas äldre närstående bor i särskilt boende samt övrigt stöd.
15. Variablerna rörande *politisk majoritet* är följande: politisk majoritet i kommunfullmäktige efter valet 1991 och 1994 samt över tid (sammanvägning av 1991 och 1994 samt stabilitet under perioden 1985-1993), vilket parti som innehade ordförandeposten i kommunstyrelsen år 1995 samt blocktillhörighet för ordföranden efter valet 1991 och 1994. Några uppgifter rörande kommunernas social- eller omsorgsnämnd finns inte i kommundatatabasen, varför sådana jämförelser inte kunde göras. Variablerna om *kvinnorepresentation* är andel kvinnor i kommunfullmäktige 1995, andel kvinnliga politiker 1995, genomsnittlig andel kvinnliga politiker under perioden 1985-1994, andel kvinnor i kommunstyrelsen 1989, andel kvinnliga ordförande 1995 samt kön på ordförande i kommunstyrelsen 1995.

Referenser

- Amnå, Erik, 1995. Det mångtydiga mellanrummet. Några utländska forskningsimpulser, s 119-171 i

- Amnå, E (red), *Medmänsklighet att hyra*. Örebro: Libris.
- Blennberger, Erik, 1993a. Begrepp och modeller, s 33-53 i SOU 1993:82, *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Rapport av Socialtjänstkommittén. Stockholm: Socialdepartementet.
- Blennberger, Erik, 1993b. Språkbruk och ordval, s 55-64 i SOU 1993:82, *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Rapport av Socialtjänstkommittén. Stockholm: Socialdepartementet.
- Boli, John, 1991. Sweden: Is there a viable third sector?, pp 94-124 in Wuthnow, R (ed), *Between states and markets. The Voluntary Sector in Comparative Perspective*. Princeton: Princeton University Press.
- Dahlberg, Lena, 1998. *Stöd till äldres anhöriga. En nationell kartläggning*. Socialstyrelsen, Äldreuppsdraget 1998:1, Anhörigprojekten. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Jeppsson-Grassman, Eva – Svedberg, Lars, 1995. Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre, s 83-118 i Amnå, E (red), *Medmänsklighet att hyra*. Örebro: Libris.
- Klausen, Kurt Klaudi – Selle, Per, 1995. Frivillig organisering i Norden, s 13-31 i Klausen, K Klaudi – Selle, P (red), *Frivillig organisering i Norden*. Oslo: TANO och Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Kuhnle, Stein – Selle, Per, 1992. Government and voluntary organizations: A relational perspective, pp 1-33 in Kuhnle, S – Selle, P (ed), *Government and Voluntary Organizations*. Aldershot: Avebury.
- Lewin, Leif, 1992. *Samhället och de organiserade intressena*. Stockholm: Norstedts.
- Lorentzen, Håkon, 1998. Normative forståelser av sivile sammenslutninger. *Socialvetenskaplig Tidsskrift*, årgång 5, nr 2-3, s 244-267.
- Lundström, Tommy, 1995. Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige, s 70-95 i Klausen, K Klaudi – Selle, P (red), *Frivillig organisering i Norden*. Oslo: TANO och Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Lundström, Tommy, 1997. *Barnvårdsorganisationer vid två sekelskiften. Frivilligt barnvårdsarbete förr och nu*. Skändalsinstitutets skriftserie nr 10. Stockholm: Skändalsinstitutet.
- Lundström, Tommy – Svedberg, Lars, 1998. Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning. *Socialvetenskaplig Tidsskrift*, årgång 5, nr 2-3, s 106-127.
- Lundström, Tommy – Wijkström, Filip, 1995. *The nonprofit sector in Sweden*. Johns Hopkins Nonprofit Sector Series 11. Manchester: Manchester University Press.
- Micheletti, Michele, 1994. *Det civila samhället och staten. Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Stockholm: Fritzes.
- Proposition 1997/98:113. *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken*.
- Proposition 1996/97:124. *Ändring i socialtjänstlagen*.
- Qvarsell, Roger, 1993. Vålgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en historisk översikt, s 217-241 i SOU 1993:82, *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Rapport av Socialtjänstkommittén. Stockholm: Socialdepartementet.
- Qvarsell, Roger 1995. Mellan familj, arbetsgivare och stat. En idéhistorisk essä om det sociala ansvarets organisering under två århundraden, s 19-46 i Amnå, E (red), *Medmänsklighet att hyra*. Örebro: Libris.
- Ringén, Stein, 1989. *The Possibility of Politics. A Study in the Political Economy of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Rothstein, Bo, 1992. *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts.
- Rothstein, Bo, 1995. Svensk välfärdspolitik och det civila samhället, s 94-152 i Trägårdh, L (red), *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo, 1998. *Social Capital in the Social Democratic State. The Swedish Model and Civil Society*. Paper presenterat vid the Eleventh International Conference of Europeanists, Baltimore, Maryland, 29 februari – 1 mars 1998. (Kommer även att ingå i Putnam, R, D (red), *The Decline of Social Capital? Political Culture as a Condition for Democracy.*)
- Zetterberg, Hans L, 1994. Samhällssfärer i historiens ljus. *Sociologisk forskning* vol 31, nr 2, s 63-85.
- Zetterberg, Hans L, 1995. Civila samhället, demokratin och välfärdsstaten, s 64-93 i Trägårdh, L (red), *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS Förlag.
- Zetterberg, Hans L – Ljungberg, Carl Johan, 1996. *Vårt land – den svenska socialstaten: slutrapport från ett forskningsprogram*. Socialstatsprojektet 1996:5. Stockholm: City University Press.
- Ädelreformen. Slutrapport*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1996:2. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Äldreuppsdraget. Årsrapport 1998*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Fyra länkar till frågan om EU:s legitimitet

Inledning

Länge var det europeiska samarbetet ett renodlat elitprojekt. Med en begränsad agenda härskade ett teknokratiskt förhållningssätt. Allteftersom samarbetet intensifierats och kommit att omfatta allt fler frågor har en politisering ägt rum. Med Enhetsakten och Maastrichtfördraget började på allvar en utveckling mot en europeisk politik som alltmer liknar den vi känner från nationell nivå – en strid mellan vänster och höger som verkar politiskt mobiliserande. (Hooghe & Marks 1998)

Med ett större politiskt intresse för Europafrågor har frågan om EU:s legitimitet ställts på sin spets. De nationella folkomröstningar som följde på Maastrichtfördraget skakade Europasamarbetet i grunden. Efter det danska folkets nej, ett knappt franskt ja och flera oväntat jämna valresultat restes frågetecken kring samarbetsprojektets framtid.

Sverige hamnade som nytt medlemsland i efterdyningarna av denna kris. Frågan som ställdes efter inträdet var densamma som i andra länder: Hur kan Europasamarbetet och EU:s fortsatta utveckling försvaras, när det samtidigt är så kritiserat och inte har det breda folkliga stöd som kanske skulle behövas? Inte sedan den marxistiska analysen på 1960- och 1970-talet underkände den västeuropeiska demokratin har legitimiteten i dessa länders rådande styrelseskick varit så ifrågasatt. I samband med regeringsförhandlingarna i Amsterdam kom därför legitimitetsfrågan i vid mening att vara dominerande, när centrala problem som öppenheten, Europa-parlamentets ställning och omröstningsregler diskuterades. Trots flera framsteg i det slutgiltiga fördraget anses i allmänhet att EU:s legitimitet fortfarande vilar på bräcklig grund.

”Det beror på hur man ser det.” Denna slitna paragraf hämtad från perspektivismens lära är ibland en alldeles nödvändig utgångspunkt. En framställning om EU:s legitimitet skulle förstås kunna ta sikte på ett normativt ställningstagan-

de, där legitimitetsbegreppet ges en bestämd innebörd och det sedan hävdas att den europeiska unionen är legitim alternativt illegitim. Detta är dock inte uppgiften här. Den genomgång av olika sätt att se på EU:s legitimitetsproblem som ska göras syftar till att visa på *en felande länk*. Uppgiften är inte att hävda att just denna länk är den stora sanningen i frågan om hur EU kan rättfärdigas, bara att lyfta fram ett ytterligare perspektiv.

I de närmast följande avsnitten behandlas tre länkar¹ (för att anknyta till den metafor som används) till frågan om EU:s legitimitet, som står för tre grundläggande synsätt i fråga om vad legitimitet är och hur EU därmed kan betraktas – *juridisk, demokratisk och sociologisk legitimitet*. I dessa avsnitts tillämplande delar förs resonemangen i huvudsak med Sverige som utgångspunkt. I ett fjärde avsnitt omformuleras perspektiven med en begreppsapparat, som med fyra möjliga positioner ger en mer fullständig karta. Avslutningsvis diskuteras hur demokratin som institution kan utgöra en brygga mellan dessa positioner.

Innan vi sätter igång finns dock anledning att fundera något över varför jag inte istället ansluter mig till de begrepp andra svenska forskare valt att använda när de diskuterat frågan om hur EU och dess institutioner kan legitimeras. ”Precis som med demokratin själv – men också varje annan typ av institution [här syftande på EMU] – finns i huvudsak tre olika argumentationslinjer”, hävdar Hermansson (1996) och hänvisar i sin tur till Gustavsson (1994). Under huvudrubriken ”demokratisk legitimitet” samlas tre möjliga legitimitetsgrunder – *uppkomst, procedur och konsekvenser*.

Dessa begrepp är på intet sätt oförenliga med de kategorier som används i denna framställning. De kan sägas vara olika sätt att säga delvis samma sak – men bara delvis. De av mig föreslagna begreppen, och de inom varje kategori möjliga preciseringar vi ska komma till senare, har fördelen av att vara mer heltäckande. Därtill kommer problem med vad som är vad i uppkomst, procedur och konsekvenser. För att ta ett exempel så kan hänvisning till uppkomst och procedur peka ut samma egentliga legitimitetsgrund, antingen det jag kallar juridisk eller de-

mokratisk legitimitet. På motsvarande sätt riskerar en oprecis hänvisning till konsekvenser grumla vad det egentligen handlar om. Är det rimligt att begränsa konsekvenserna till ekonomiska effekter, eller bör däri också inbegripas juridiska och politiska konsekvenser? Om vi talar om snävt ekonomiska konsekvenser, är det då frågan om redan realiserade eller i framtiden förväntade konsekvenser? Ska dessa vidare värderas utifrån oberoende grundläggande moraliska principer/teorier, eller är allmänhetens gillande det avgörande? Om begrepp skapar fler frågetecken än de rätar ut finns anledning att söka sig till andra begrepp. Där står vi nu.

Juridisk legitimitet

Den första länken består av juridiken. Tanken här är mycket enkel – det som beslutats enligt gällande lagar och regler har därmed legitimitet, eller som det då också ibland kallas, legalitet. Vid osäkerhet om hur det förhåller sig vet den juridiskt skolade svaret. Det borde alltså vara en lätt sak att avgöra frågan om EU:s legitimitet. Redan denna legitimitetsgrund rymmer dock flera komplikationer.

En första komplikation ligger i distinktionen mellan *upphovet* till EU:s politiska makt och dess fortsättningsvisa *utövande* (Beetham 1991:16). I det första fallet gäller frågan om det enskilda medlemslandets inträde i unionen skedde i förenlighet med det nationella regelverket. I Sverige löstes här ett avgörande problem när grundlagens så kallade EG-paragraf modifierades. I denna begränsade mening är alltså svaret på frågan vad Sverige anbelangar, ja – EU har juridisk legitimitet med avseende på hur Sverige blev medlem.

I det andra fallet – maktens utövande – är svaret mer oklart. EU:s oklara konstitutionella grund kan anses inverka menligt på legitimiteten i hur politiken på europeisk nivå utövas och därmed på de beslut som där fattas. En möjlig oklarhet ligger i förhållandet mellan nationell och europeisk rätt. Vilken har företräde vid konflikt?

I Sverige har juridisk expertis uttalat att europeisk rätt har företräde och att det inte längre råder någon tveksamhet om den saken. Här måste

man dock vara försiktig med epitetet. Har den europeiska rätten *direkt* företräde, alltså av egen kraft, eller enbart *indirekt* genom att nationell lagstiftning medger ett sådant företräde? I debatten har en tolkning varit att den nationella rätten och självbestämmandet övergavs i samband med EU-inträdet. Enligt denna syn har den nationella lagstiftningen i de delar den inte överensstämmer med europeisk rätt förpassats till en juridisk ”skräpkammare”, som av tydlighetsskäl kanske bör städas ur. En annan tolkning har varit att övrig nationell lagstiftning må vara underordnad europeisk rätt, men just genom att anslutningslagen är formulerad som vanlig lag, underordnad en grundlag som fortfarande proklamerar att riksdagen stiftar lag och att det svenska folket är suveränt, så har den nationella rätten *ytterst* företräde. (Gustafsson 1998, Lundström 1998)

Om den första tolkningen (den europeiska rätts direkta företräde) är den rätta, utgör inte det i sig nödvändigtvis något juridiskt legitimitetsproblem. Avgörande är om krav på *förutsebarhet* kan uppfyllas – den juridiska legitimitetens grundbult (Beetham i 1991:65). När rätten är kalkylerbar kan den enskilda individens liv planeras genom rationella förväntningar om andras beteende, sedan må det vara hur som helst i frågan om vilken rätt som är överordnad. Så länge detta är omstritt undergrävs dock EU:s juridiska legitimitet i fråga om förutsebarhet. I detta avseende utgör också den konstitutionella grunden vad gäller olika EU-institutioners inbördes förhållanden ett problem i den mån oklarhet råder.

Här utgör EG-domstolen ett kapitel för sig. Den har genom en relativt fri tolkning av fördragstexterna utvecklats till en integrationsmotor, där domstolens juridiska aktivism är oklart förankrad hos medlemsländerna (Wiklund 1998). Särskilt utmanande är detta för länder som själva saknar ett sådant inslag i den nationella rättstraditionen. Men inte heller här äventyras nödvändigtvis den juridiska legitimiteten, tvärtom. Domstolen tydliggör oklarheter, även om det sker genom en till delar självpåtagen roll som inte bara rättstolkare utan även rättsskapare. När denna ordning väl satt sig och accepterats som den rådande, talar tiden för att EU får en allt större juridisk legitimitet. Fram till dess är svaret

på vår ursprungliga fråga i detta avseende, nja – det är oklart om EU har juridisk legitimitet vad avser hur den politiska makten utövas.

Två typer av förutsebarhetsproblem gör sig alltså påmindra här. Å ena sidan den mer grundläggande frågan om den nationella rättens förhållande till EG-rätten och vilken som har företräde, å andra sidan den osäkerhet som gäller kring EG-domstolens tolkningsarbete då juridiken blir en del i ett sofistikerat politiskt spel. Även om frågan om EG-rättens företräde skulle anses avgjord kvarstår oklarheten i vad denna rätt säger, eftersom domstolens avgöranden inte alltid tycks konsekventa i förhållande till fördragstexternas lydelse och tidigare domstolsutslag. Denna osäkerhet och politiska sprängkraft har till exempel visat sig i en rad fall vad gäller förståelsen av likalöneprincipen i artikel 119 i det ursprungliga Romfördraget (Christensen 1999). För Sverige och andra länder där rättspositivismen historiskt varit dominerande, tillkommer dessutom den extra osäkerhet som består i att en inhemsk rättsfilosofisk tradition så sakteliga överges för en annan.

EG-domstolens roll sätter fingret på juridikens begränsningar som grund för en politisk ordning. Det kan hävdas att värdet av en förutsebar rättsordning ytterst hänger på att den har en sanktion utanför juridiken. Den juridiska legitimiteten skulle enligt detta synsätt inte förmå stå på egna ben. De lagar och regler vars legitimitet ifrågasätts skulle alltså juridiskt kunna rättfärdigas bara så länge andra, överordnade lagar och regler finns att hänvisa till. Vid den yttersta rättsliga grundprincipen uppstår därmed frågan hur den i sin tur ska rättfärdigas.

Demokratisk legitimitet

I den andra länken utgör demokratin grunden för legitimitet. Från detta perspektiv räcker inte en enkel hänvisning till gällande lagar och regler, om inte samtidigt dessa regler har demokratisk sanktion. Juristens svar är relevant bara om det ytterst vilar på principen om folkstyre. En EG-domstol som verkar utanför fördragen är ett tecken på bristande *demokratisk* legitimitet i EU, men problemen har ansetts vidare än så.

I centrum för EU-debatten har länge varit frågan om det demokratiska underskottet. Beroende på vilken betydelse som läggs in i detta begrepp har pekats på olika problem i EU:s befintliga organisation: Europaparlamentets ställning och lågt valdeltagande i Europavalen, ansvarighet och öppenhet i kommission och ministerråd, de nationella parlamentens bristande kontroll av sina regeringars förehavanden, röstningsreglerna (Newman 1996:kap. 7).

Som påpekades inledningsvis kommer några av dessa problem, om än inte helt avhjälpas, så åtminstone bli mindre omfattande i och med Amsterdampfördraget. Dock kvarstår kritiken om att EU saknar demokratisk legitimitet. Den ordagranna innebörden av demokrati som "folkstyre" ger flera möjligheter till tolkning av problemet. Mest uppenbart kan ordledet "styre" prolematiseras (vilket kritiken oftast skjuter in sig på), men också "folk" rymmer svårigheter.

Om vi börjar med det senare, har det ifrågasatts om demokrati på europeisk nivå är möjlig utan ett motsvarande europeiskt folk. Detta är innebörden i den så kallade *no demos-tesen*, som kan ges lite olika utformning beroende på om *tesen* säger att ett europeiskt folk ännu inte finns, inte kommer att finnas, eller inte ens är önskvärt (Weiler 1997:255 ff). Så länge den tillhörighet människor i olika medlemsländer uttalar främst är nationell saknas grund för de ömsesidiga rättigheter och skyldigheter som en demokratiskt styrd gemenskap förutsätter, åtminstone i ett EU med socialpolitiska ambitioner. Redan nu kräver den så kallade sammanhållningspolitiken en omfördelning mellan medlemsländerna, men inte av den omfattning som troligen blir fallet med en gemensam valuta och det ekonomiska tryck som då skapas i delar av unionen. Utan en gemenskapskänsla som sträcker sig utanför nationsgränserna kommer en sådan omfördelning bli politiskt omöjlig (Gustavsson 1998:110 f).

Enligt samma logik hävdas att majoritetsprincipen är omöjlig som allmän beslutsregel på europeisk nivå, så länge medlemsländernas medborgare inte utgör ett gemensamt folk. Fram till dess är enhällighet den rimligaste beslutsregeln, vilket försäkrar om en politik i allas intresse, alltså utan större omfördelningar av resurser över nationsgränserna (Majone 1996).

Denna brist i EU:s demokratiska legitimitet är antagligen med tiden övergående. Till den del den politiska identiteten är öppen för konstruktiv påverkan görs medvetna försök av olika parter, hittills oklart med vilken framgång. Talet från EU-kommissionens sida om att skapa ”ett folkets Europa”, som då främst avser uppbyggnaden av någon form av europeisk välfärdsstat, visar ändock på en ambition. Andra exempel är den vikt som sedan länge lagts vid att skapa symboler motsvarande de nationella – flagga och ”unionssång”. Den senare har lanserats i Europacupfotbollens sammanhang med insikt om att idrotten är ytterligare ett instrument för att bygga identiteter.

Denna insikt har också tagit sig uttryck i ett förslag om att garantera alla ”Europamedborgare” (benämningen som används sedan Maastrichtfördraget, något som också ska stärka den europeiska tillhörigheten) att i TV få tillgång till viktiga idrottsarrangemang som OS och VM i större idrotter. Detta omfattande marknadsingrepp, som kräver att dyra redan ingångna avtal rivs upp och parter ersätts, kan i och för sig ses som ett simpelt försök att köpa ”good will”, men en annan tolkning är just den att EU-eliten förstår idrottens identitetsskapande potential liksom vikten av gränsöverskridande kultur- och mediaupplevelser generellt sett.

En annan syn på möjligheten av en europeisk identitet är att den inte alls behöver skapas, möjligtvis aktiveras. Den finns redan där genom århundraden av gemensam historia, varav i det senaste utkämpats två världskrig. Även om nationellt grundade folk då stod *mot* varandra, har denna gemensamma erfarenhet blivit till ett sammanhållande kitt. I modern tid har Europas fred utvecklats till en fråga om världsdelens (ja, kanske mänsklighetens) överlevnad. Som ibland händer i resonemangsäktenskap kan ur nödvändigheten uppstå en sammanhållning med ”äkta känslor” också mellan folk.

Enligt denna syn erhåller historien också berättelsen om den europeiska civilisationen. Som en gång världens ekonomiska och kulturella centrum uppstod där fundamentala idéer och institutioner, vilka lade grunden till Europas exceptionella framgång och som fortfarande utgör hörnstenarna i *det europeiska* – liberalism, de-

mokrati, mänskliga rättigheter, marknadsekonomi (Jones 1981). Framgången hade förstås sin baksida i imperialistiska strävanden, men även sedan de europeiska staterna givit upp sin expansionism fortlever det europeiska framgångsreceptet i stora delar av världen. Med detta uppstår ytterligare en identitetsskapande mekanism – hotet från yttrevärlden, att vilja hävda sig gentemot nya ekonomiska och kulturella kraftcentrum i en tid av allmän globalisering.

Så även om Europa saknar en språkbunden gemenskap kan det hävdas att det finns en historisk och kulturell sådan, till vissa delar kanske också en religiös. Det senare är i alla fall bilden hos vissa utomstående aktörer, som när Turkiet i sina mångåriga ansträngningar att ”passa in” sett sig omsprungna av nya medlemskandidater i Östeuropa och därför i EU sett ”en kristen klubb”, vars agerande riskerar tvinga Turkiet in i den islamiska världen. Möjligen finns det sådana undertoner i den europeiska gemenskapen, till och med artikulerat i vissa tyska kristdemokratiska kretsar, men mer rimligt är att se Turkietets problem som uttryck för att EU värmar liberalismen. Europas historiska religionsstrider har inte lämnat någon annan segrare än religionsfriheten, som tillsammans med andra centrala fri- och rättigheter är ”klubbens” viktigaste medlemskrav och dess folks fundamentala identitetsgrund.

Svaret på vår ursprungliga fråga blir alltså även här ett tveksamt, nja – det är oklart om EU har demokratisk legitimitet när det gäller frågan om det finns ett tillräckligt sammanhållet europeiskt folk. Flera processer är dock igång som steg för steg skapar den nödvändiga sammanhållningen. Under tiden framstår de ha en viktig poäng som invänder mot kraven på en demokratisering av beslutsfattandet på europeisk nivå och hävdar att den demokratiska legitimiteten vad gäller ”styret” (det andra ordledet i ”folkstyret”) istället ska sökas på nationell nivå. Dock måste man vara uppmärksam på vad som är ”hönan” och vad som är ”ägget” här. Är inte demokratin själv en av de viktigaste identitetsskapande mekanismerna? Att invända mot en ytterligare demokratisering av EU med argumentet att dess medborgare ännu inte utgör ett folk skapar i så fall ett moment 22. Detta är en avgörande

fråga som vi får anledning att återkomma till i slutet.

I likhet med den uppdelning vi nyss gjorde vad gäller den juridiska legitimiteten, genom att skilja på den politiska maktens tillkomst och dess utövande, kan den demokratiska legitimiteten betraktas på två sätt. Även om besluten i EU idag fattas under former som brister i de krav som ställs på ett demokratiskt styre, kan de ändå ha en *indirekt* demokratisk sanktion genom att de nationella folken sagt ja till denna ordning i och med att de bifallit det egna landets inträde. För Sveriges del gäller att folkomröstningen 1994 kan tänkas ge denna sanktion. Denna slutsats kan möjligen förstärkas av att väljarna i det ordinarie valet 1998 lade grunden till en förhållandevis integrationsvänlig regering.

Den första och mest självklara invändningen är att folkomröstningens låga valdeltagande sätter frågetecken för folkets egentliga vilja. En annan invändning är att väljarna vid tiden för folkomröstningen inte kunde överblicka de fullständiga konsekvenserna av ett EU-medlemskap och att de beslut som nu fattas på Europainivå därför inte är försvarbara med annat än att ytterligare folkomröstningar tillkommer, åtminstone i mer fundamentala frågor som den gemensamma valutan och ett eventuellt framtida försvarspolitiskt samarbete. Vad gäller valet av en integrationsvänlig regering kan invändningen resas, att den kanske inte valdes just på denna fråga utan genom sin politik på andra områden, särskilt som Europafrågan inte var någon dominerande valfråga i riksdagsvalet 1998. I jämförelse framstår 1999 års val till Europaparlamentet som mer avgörande i detta avseende. Här blev dock resultatet inte entydigt i frågan om svenska folkets inställning till fortsatt integration. Två partier gjorde starka val – folkpartiet och vänsterpartiet – med EU-positivt respektive EU-negativt budskap. Det låga valdeltagandet försvårar tolkningen av valresultatet. I fördelningen av de svenska mandaten i Europaparlamenten blev förändringarna mellan de gamla ja- och nej-sidorna små med en viss förstärkning av de i huvudsak EU-positiva partierna.

Mot invändningarna om vilken demokratisk legitimitet de svenska valen förmått ge EU och dess utveckling kan i sin tur hävdas att Euro-

pafrågan inte skiljer sig från andra frågor. I vanliga val röstar väljarna på partier utan att ens vara på det klara med vilken regering som faller ut av resultatet, ännu mindre hur den framtida regeringen kommer att agera i varje enskild fråga. Ett demokratiskt vals slutgiltiga och fullständiga konsekvenser i olika sakfrågor låter sig aldrig överblickas. Den demokratiska legitimiteten härrör i ett viktigt avseende ur själva valakten, att alla medborgare i ett visst ögonblick under då rådande omständigheter fått möjlighet att i folkomröstning säga ja eller nej till unionen, eller i ordinarie val lägga sin röst på ett visst parti och en viss person. Detta är också svaret till den som hänvisar till det låga valdeltagandet i folkomröstningen. Möjligheten fanns att säga sin mening, även om många valde att inte ta den. Om vi satte punkt här, skulle alltså svaret på vår ursprungliga fråga vara, ja – EU har demokratisk legitimitet genom att folket i nationella demokratiska val sagt sig vilja gå med och fortsatt deltaga i det europeiska samarbetet.

Men är det inte skillnad på frågor och frågor? Naturligtvis! Det nationella självbestämmandet kan inte ses som en fråga vilken som helst. Vilken sanktion ger ett demokratiskt fattat beslut när det gäller inskränkningar i själva demokratin? Detta är en självreferensproblematik med paradoxens kännetecken, demokratin form och innehåll står mot varandra. Demokraten vill å ena sidan att demokratiskt fattade beslut ska respekteras, å andra sidan att demokratin som beslutsform ska överleva. Om det förra riskerar det senare, hur göra då?

Det finns två sätt att smita undan paradoxen. För det första kan det förnekas att det nationella självbestämmandet givits upp i och med EU-medlemskapet, att det bara är fråga om en delegering av makt som vi känner sedan tidigare från områden inom den nationella politiken. För det andra kan den demokratiska legitimiteten i själva inträdesbeslutet ifrågasättas. I det senare fallet hänvisas till en folkvilja bortom valresultaten, bortom deformationerande valkampanjer, som uppfattas bara syfta till att ge eliten det svar de vill ha. Folket är "egentligen" emot EU, trots att de i val sagt sig vara för (ja-sidan hade kunnat använda samma argumentation vid motsatt valresultat i folkomröstningen). Upprepade opini-

onsmätningar som visar på en utbredd EU-skepticism kan tänkas stödja en sådan ståndpunkt. I förlängningen ligger en inställning om att demokratin bara har ett instrumentellt värde, där huvudsaken är att styrelseskicket representerar ett underliggande folkmedvetande – en oberoende, ”äkta” folkvilja bortom valtekniska arrangemang. Liksom den juridiska legitimiteten i sista instans kan anses vara beroende av demokratisk sanktion, skulle alltså den demokratiska legitimiteten enligt detta synsätt också vara beroende av en yttersta hänvisning till något utanför demokratin – något vi kan kalla den *sociologiska*² legitimiteten.

Sociologisk legitimitet

Den tredje länken består av legitimitetsbegreppets sociologiska sidor. Juridik och demokrati kan förvisso också här vara viktiga komponenter, men uttömmar inte detta perspektiv. Allt det som skapar den kollektiva *föreställningen* om en rättfärdig ordning är relevant. Webers klassiska utredning om legitimitet kan tjäna som utgångspunkt.

Weber tänkte sig som bekant tre typer av legitimitet – traditionell, legal-rationell och karismatisk. Den första typen handlar om den ärvda ordningen, den som tas för given och därför egentligen inte behöver rättfärdigas. Den andra typen syftar i huvudsak på vad vi kallat juridisk legitimitet, att beslut fattas enligt förutbestämda och kalkylerbara regler. För det tredje har vi den legitimitet som grundar sig i människors tilltro till ett ledarskap, även om de låtit sig duperas. Särskilt den sista typen visar att Weber inte var ute i ett normativt ärende. Han ville beskriva och förklara människors föreställningar om den politiska makten och dess rättfärdigande. Härigenom har Weber fått klä skott för mycket kritik, ibland just genom en missuppfattning om hans syfte. Vad som dock kan sägas är att Webers utredning mutade in legitimitetsbegreppet och länge trängde undan mer normativa angreppssätt (Weber 1983-1987, Beetham 1991:kap. 1).

Som positiv teori begränsas den sociologiska legitimiteten till att utgöra en beskrivning av människors föreställningar och förklaring till varför de ger stöd till den politiska makten. Inga

synpunkter läggs på vilka motiv människor har annat än att de ska omfatta idéer om en rättfärdig ordning. Legitim är den stat som *uppfattas* vara det, kort och gott.

Ett tänkbart motiv för människor att stödja en politisk ordning är dess förutsättningar för ekonomiskt välstånd. Ekonomisk effektivitet är ett av de vanligast förekommande argumenten för EU. Genom EU-medlemskapet må vi avhända oss en del av vår nationella suveränitet, i gengäld skapas bättre förutsättningar för ett långsiktigt välstånd, hävdas det. En berättigad fråga är om detta avgörande argument inte riskerar att falla ur den begreppsram som bär upp denna framställning. Svar: Inte alls! Den sociologiska legitimitetsgrunden kan visserligen inte reduceras till det ekonomiska argumentet, men omfattar detta argument likväl som varje annat argument folk i allmänhet låter sig övertygas av.

Alternativet vore att tillskriva det ekonomiska argumentet särskild status, dvs. att det ligger ett värde i sig i ekonomisk framgång. Detta har släktskap med den utilitarism som inte ser människor som individer utan bara som bärare av lycka eller lustupplevelser, där vad som ytterst eftersträvas är en kollektiv maximering av dessa värden. Om denna utilitarism har Kymlicka (1988:178-181) uttalat: "...it is best seen as a nonmoral ideal, akin in some ways to an aesthetic ideal." Mot detta ställer Kymlicka en deontologisk utilitarism, där lyckomaximering inte är det primära utan endast utgör *en* konception bland flera (däribland Rawls rättvisepinciper) av vad det innebär att behandla varje enskild människa med "lika hänsyn och respekt" (uttrycket hämtat från Ronald Dworkin). Snarlikt har Sen (1982:366) anklagat rättviseteoretiker som begränsar sig till hur olika resurser (ekonomiska eller andra) fördelas mellan människor för *fetischism*. Det viktiga, menar Sen, är inte resurser i sig utan vad människor gör med dem. (Se också Axberg 1997: kap. 2.)

Poängen här är att det ekonomiska argumentet med fördel inordnas under den sociologiska legitimiteten och inte behöver räddas genom att den alternativa kategorin "konsekvenser" tillförs, som berördes inledningsvis. Hermansson (1996:37) skriver: "Problemet med de flesta konsekvensargument är emellertid att de vilar

på osäker grund. Det är som regel svårt att avgöra om mer demokrati till exempel ger upphov till gynnsamma ekonomiska effekter." Men om man på detta sätt invänder mot EU-medlemskapet, att de ekonomiska konsekvenserna är svåra att förutse, förstärks slutsatsen om det sociologiska legitimitetsbegreppets användbarhet. Ekonomiska konsekvenser må vara var svåra att överblicka, särskilt på lång sikt, men just de förväntningar och förhoppningar människor har om att EU-medlemskapet ska vara bra i detta avseende räcker. Mer än så kräver inte denna variant av sociologisk legitimitet.

Vid sidan om dess positiva utformning — sedan må det vara ekonomiskt välstånd eller något annat människor eftersträvar i sitt stöd till staten — kan den sociologiska legitimiteten också ges en normativ innebörd och jämföras med juridik och demokrati som ett oberoende skäl att rättfärdiga makten. Den juridiska och demokratiska legitimitetsgrunden är i detta perspektiv helt beroende av att vara förankrade i människors föreställningar. Där så inte är fallet, där alltså värden som legalitet och demokrati står i konflikt med folkmedvetandet, där utgör det senare facit till frågan om den politiska makten inte bara anses utan också är försvarbar. Inga andra kriterier än popularitet finns för att avgöra när ett skäl är grund för legitimitet eller inte.

Rousseau (1968:52) formulerade en gång den centrala tanken att politisk makt inte ensamt kan bygga på vapenstyrka och fruktan. Utan en utbredd föreställning om att denna makt också är rättfärdig kan den inte i längden upprätthållas. Den sociologiska legitimiteten är neutral i förhållande till innehållet i denna föreställning. Det må empiriskt vara så att juridiska och demokratiska argument har verkat mest övertygande i modern tid, men det är inte argumenten i sig som är det centrala utan just deras "verkan". Inget annat mått på ett arguments styrka finns än den effekt det har på människors övertygelse. Ett populärt argument är ett effektivt argument, konstaterar den sociologiska legitimitetens positiva teori — dess normativa teori tillägger dessutom att det är ett bra argument (ett giltigt moraliskt skäl). Om det sedan — för att ta ett ytterlighetsexempel — bygger på alla människors lika värde

eller en viss folkgrupps överlägsenhet är ovidkommande.

Det visar sig vid närmare betraktelse att det sociologiska legitimitetsbegreppet i båda tappningarna får problem med att behålla sin självständiga betydelse — det ena (positiva) därför att vetenskap och moral riskerar sammanblandas, det andra (normativa) därför att det vilar på en ohållbar värdeteoretisk grundprincip.

Vi har sagt att begreppet i dess vetenskapliga användning är tänkt att vara ett rent analytiskt begrepp, en etikett att sätta på en politisk ordning efter en undersökning om i vilken omfattning och på vilka grunder ordningen uppfattas som rättfärdig och därför accepteras. Legitimitet handlar här enbart om analytikerns slutsats. Det finns dock svårigheter med att upprätthålla begreppets analytiska användning. Med sina normativa undertoner kan begreppet och dess i förstone vetenskapliga slutsats komma att uppfattas som ytterligare ett skäl att acceptera den politiska makten, åtminstone i ett öppet samhälle där vetenskapen kommunicerar med allmänheten. Begreppet legitimitet står då inte längre för enbart en sammanvägning av de skäl som övertygar folk utan blir ännu ett i raden av tänkbara argument. Människor kan komma att acceptera den rådande ordningen därför att de har vetenskapens ord på att makten är legitim, utan att tänka på att detta egentligen innebär att "makten accepteras därför att makten accepteras". Fortsatta politisk sociologiska analyser kommer därmed att ge samma svar i en självförstärkande process.

Som medveten och uttalad princip är detta dock en fullt rimlig hållning i linje med hur Hobbes tänkte sig trygghet och stabilitet som ett samhälls fundament, även om många kräver mer av en politisk ordning än att det bara är just ordning. Men stabilitet är ett värde på en nivå som kräver att andra värden först "gör jobbet". Om inte makten accepteras av grundläggande moraliska skäl, har argumentet att man ska acceptera ordningen därför att den i allmänhet accepteras ingen bärkraft — det är ett sekundärt argument.

Om vi övergår till den sociologiska legitimitetens normativa teori, är problemet att den inte förmår leverera ett hållbart sådant grundläggande

de moraliskt skäl. Det beror ytterst på att teorin vilar på felaktiga värdeoretiska utgångspunkter. I koncentrat säger teorin att en politisk ordning har legitimitet därför att den uppskattas. Enligt detta synsätt äger det som människor vill ha värde just genom dess efterfrågan, för att tala marknadspråk. Mer rimligt är att mena att det som uppskattas har självständigt värde och just därför efterfrågas. I politiskt språkbruk kan alltså inte makten anses vara legitim därför att den accepteras, snarare accepteras den därför att den anses legitim. Legitimiteten som moraliskt värde måste alltså sökas någon annanstans. Därmed sagt att legitimiteten kräver någon form av normativ standard och inte kan reduceras till att makten gillas.

I denna del av utredningen är alltså svaret på den ursprungliga frågan, att det är tveksamt om EU har sociologisk legitimitet i den positiva meningen. Det råder en utbredd folklig skepsis mot EU-projektet, även om det finns stora variationer mellan medlemsländerna, där stödet för EU är starkare i vissa länder än för nationalstaten i andra. Problemet är hur dessa siffror ska tolkas. I de resultat som presenteras inom ramen för *Eurobarometern* finns flera frågor med relevans för legitimiteten: frågor om stödet för fortsatt integration, om förekomsten av en europeisk identitet, om hur demokratin fungerar. Även om den folkliga skepsisen verkar ha tilltagit sedan början av 1990-talet allteftersom det europeiska samarbetet intensifierats, finns mängder av sedvanliga metodologiska svårigheter i hur resultaten ska förstås (Blondel, Sinnot & Svensson 1998: kap. 3).

Vad gäller den sociologiska legitimitetens normativa teori kan vi helt underkänna den. EU kan varken sägas ha eller sakna legitimitet i den

na mening eftersom teorin vilar på en fundamental missuppfattning om moraliska värdens egenskaper.

Den felande länken

Vi började med tre grundläggande typer av legitimitet – juridisk, demokratisk och sociologisk – som svarar mot hur man vanligen tänkt gällande detta lika centrala som problematiska politisk teoretiska begrepp. Ganska snart fann vi att var och en av dessa tolkningar var öppna för ytterligare tolkningar, en del rimligare än andra. Dessa problematiseringar ger ledtrådar till en omformulering av begreppsapparaten, som också kan visa på vad de ursprungliga begreppen eventuellt missar. För att spinna vidare på talet om olika länkar till frågan om EU:s legitimitet undrar vi nu om det kan finnas en *felande* länk. Det handlar inte om att söka nya begrepp, snarare att använda dem vi redan känner från otaliga sammanhang och se var de bör.

En första lika användbar som fundamental distinktion är den vi redan varit inne på, framför allt i avsnittet om den sociologiska legitimiteten, nämligen skillnaden mellan ett *empiriskt* perspektiv och ett *normativt*. En annan elementär distinktion som kan vara klargörande är den mellan *procedur- och substansfrågor*. Det ger oss tabell 1. Den juridiska, demokratiska och sociologiska legitimiteten kan återföras på olika ställen i tabellen, som därmed kan hjälpa till att bena upp dessa begrepp och visa på en blind fläck i deras täckning.

I tabellens kolumnrubriker återfinns för det första den proceduriella legitimiteten, som alltså dels kan bestå av procedurer med befintlig social acceptans som legitimitetsgrund, dels sådana

Tabell 1. Fyra typer av legitimitet.

Legitimitet	Proceduriell		Substantiell	
	Empirisk	Normativ	Empirisk	Normativ
Juridisk	x	x		
Demokratisk	x	x	x	
Sociologisk	(x)		x	

som har en oberoende normativ grund. För det andra finner vi den substantiella legitimiteten, som dels kan vara beslut vars innehåll bärs upp av en folklig förankring, dels beslut som primärt legitimeras genom sitt normativa innehåll.

Den *juridiska* legitimiteten är till sin natur rent proceduriell. Här rättfärdigas en politisk ordning enbart med *hur* besluten kommit till. Den förutsebarhet som rättssäkerhet ger är förstås ett viktigt skäl till varför människor faktiskt accepterar en sådan ordning (proceduriell/empirisk), men det är också ett oberoende skäl (proceduriell/normativ). Att beslut fattats i enlighet med gällande lagar och regler är i sig ett argument för dessa beslut, alldeles oberoende av om besluten accepteras av allmänheten eller inte.

Den *demokratiska* legitimiteten är också primärt proceduriell, men "spiller över" i en substantiell form. Liksom i fallet med den juridiska legitimiteten är sättet ett beslut fattas på här avgörande. Om det fattas i demokratisk ordning är det ett viktigt skäl varför människor faktiskt accepterar beslutet (proceduriell/empirisk), men även där så inte sker utgör en demokratisk beslutsform ett självständigt argument för beslutet ifråga (proceduriell/normativ).

Vid sidan om de proceduriella aspekterna skapar demokratin förutsättningar för att beslutens innehåll också ska accepteras (substantiell/empirisk). Den politiska jämlikheten borgar för att allas intressen i någon mån tillvaratas. Genom att så många människor som möjligt på detta sätt får som de vill, erhåller demokratin stöd också för *vad* som beslutas, inte bara *hur*.

Det senare – att folk får som de vill – är också centralt för en aspekt av den *sociologiska* legitimiteten (substantiell/empirisk), men utan krav på att beslut föregås av en demokratisk procedur. Människors önsknings kan istället tillgodoses genom den ekonomiska marknaden eller genom att en upplyst och välvillig elit på politisk väg ger folk vad de vill ha.

Den proceduriella aspekten av den sociologiska legitimiteten kan helt reduceras till den som omfattas av den juridiska och demokratiska legitimiteten, därav parentesens i tabellen ovan (ett tecken på att begreppen inte är analytiskt oberoende). Inga ytterligare skäl av proceduriellt slag finns som berättigar att tala om den sociologiska

legitimiteten i sådana termer. När dessutom dess normativa anspråk sedan tidigare underkänts, kan intresset för den sociologiska legitimiteten som oberoende kategori koncentreras till typen substantiell/empirisk.

Sammantaget ger tabellen oss beskedet att den juridiska, demokratiska och sociologiska legitimitet vi utgick ifrån täcker upp tre fjärdedelar av det begreppsschema vi ställt upp i detta avsnitt. De lämnar alltså *den substantiella normativa legitimiteten* åt sidan. Är det rimligt att ens tala om en sådan? Kan en politisk makt bäras upp av att innehållet i dess beslut normativt kan rättfärdigas, oberoende av *hur* besluten fattas och oberoende av om de som lyder under denna makt accepterar besluten (proceduriellt eller substantiellt)?

I litteraturen finns visserligen försök att formulera en "deontologisk legitimitet" – det uttryck som används i Weiler (1997), i Beetham (1998) talas på motsvarande sätt om "normative justifiability". Då har dock uppmärksamheten varit riktad mot den normativa statusen hos demokratins proceduriella egenskaper. Där politikens innehåll uppmärksammas skiljs traditionella fri- och rättigheter från det politiska systemets ekonomiska framgång. Men vissa fri- och rättigheter är direkt demokratirelaterade, alltså förutsättningar för den demokratiska procedurernas funktion, och därmed inte innehållsliga – det Holmes (1995) kallar positiv konstitutionalism till skillnad från negativ. Kvar att behandla som politikens egentliga innehåll står då *hur* välfärd skapas och fördelas. *Hur* kan det senare normativt rättfärdiga en politisk ordning? Det ger den befintliga legitimitetsdiskussionen inget svar på.

Det som först väcker tanken är att vända sig till den politiska filosofins etablerade teorier om resursfördelning och *hur* den rättfärdigas, främst utilitarismen och Rawls rättighetsteori. Problemet är att legitimitetsfrågan då reduceras till att bli en fråga om moraliskt rättfärdigande i allmänhet och därmed fråntar legitimitetsbegreppet dess genuint politiska innebörd. När vi frågar oss om en politisk ordning är legitim förväntar vi oss inte att bli kastade rakt in i moralfilosofins värld. Då hade vi inte formulerat frågan i termer av legitimitet utan i termer av social rättvisa. För

att den politiska filosofins behandling av rättvisa ska vara relevant för legitimitetsfrågan krävs någon form av politisk institutionell koppling. Detta är legitimitetsdiskussionens centrala utmaning. Här finns ett etablerat begrepp med kapacitet att överbrygga den gamla motsättningen mellan det empiriska och det normativa utan att det senare reduceras till det förra.

Demokratin som procedur och normbildare

Ett centralt problem inom den politiska filosofins diskussion om social rättvisa har varit hur människors etablerade solidaritetskänslor och föreställningar om vem man har moraliska skyldigheter mot ska behandlas. Vilken moralisk relevans har dessa? Två i grunden skilda synsätt finns. Enligt det ena påverkar sådana känslor och föreställningar bära vilka praktiska slutsatser om hur och i vilken mån en rättviseteoris fördelningsprinciper kan implementeras. Enligt det andra synsättet berörs inte bara de praktiska konsekvenserna, utan även principernas giltighet. En teori om rättvisa måste härmed utgå från det föregivna och på något sätt inkorporera existerande uppfattningar om vem man är skyldig att hjälpa. Denna motsättning har givits lite olika benämningar, till exempel konstruktivism och kontextualism, och utgör också en viktig del i debatten om liberalism och kommunitarism.

Detta må vara ett centralt tema inom rättviseteorin, men om vi försvarar ett legitimitetsbegrepp med en primärt politisk innebörd, finns inte utrymme för något annat än ett kontextuellt/kommunitärt angreppssätt. Blir inte legitimitetsbegreppet då normativt tandlöst, ett instrument att rättfärdiga det rådande, utan kritisk udd? Inte nödvändigtvis. Demokratin kan anses vara legitimitetsskapande inte bara genom att utgöra en procedur alla bör acceptera därför att det är en "fair compromise", och faktiskt gör så i insikt om att var och ens intressen därigenom tillgodoses på bästa möjliga sätt, utan också genom dess mekanismer för normbildning. Härigenom verkar demokratis grundläggande norm om politisk jämlikhet för att det på sikt uppstår en bredare intressegemenskap än den som först motiverar till att acceptera demokratin

bara som en minsta gemensamma nämnare, en ren förhandlingslösning.

I ett intressant och annorlunda försvar av demokratin har *William N. Nelson* (1980) tänkt i dessa banor. Han underkänner det rent proceduriella försvaret av demokratin med argumentet att demokratiskt fattade beslut inte har någon särskild moralisk status. Istället måste det grundläggande försvaret bygga på att demokratin producerar rättvisa resultat. Måttstocken för vad som är att betrakta som rättvist hämtas dock inte från någon filosofisk teori utan från den politiska praktiken. (Se också Axberg 1997:kap. 4.)

Det proceduriella demokratiförsvaret är upptaget av hur intressen ska vägas samman. Nelsons substantiella försvar riktar istället in sig på demokratin intresseskapande egenskaper. Där det förra koncentrerar sig på beslutsteknik riktar det senare in sig på vad som idealt föregår omröstningstillfället – *en öppen debatt*. Med detta inslag tvingas de politiska aktörerna att hävda generella principer, oavsett vilka underliggande motiv de drivs av. I ett offentligt försvar av den egna ståndpunkten går det inte att hänvisa till egenintresset, åtminstone vinner man inte gehör hos andra på det sättet. Med hjälp av Uppsalastatsvetaren Stefan Björklund (1996:107) kan vi här tala om "normer som strukturellt element i en social situation". Det är inte primärt frågan om normer i psykologisk mening, utan sådana som påtvingas aktörerna av situationens logik. Björklund behandlar Poppers vetenskapsteori, men resonemanget kan överföras till att gälla demokratin.

Med det offentligt försvarbara som grundläggande restriktion kommer den demokratiska processen inte bara skapa beslut, utan också kriterier för goda och rättvisa sådana. Med en hänvisning till Habermas och idén om människors behov av att undvika kognitiv dissonans, menar Nelson vidare att dessa kriterier kommer att internaliseras av aktörerna, då en offentlig moral inte ständigt kan försvaras utan att påverka den privata moralen. Med beaktande av en initial begränsad basnorm – den politiska jämlikheten – skulle alltså i en demokrati som värmar den offentliga debatten inneboende mekanismer verka för att det på sikt uppstår en mer omfattande vär-

degemenskap och i denna mening gemensam identitet. Härigenom kan motsättningen överbryggas mellan det socialt accepterade och det rättfärdigande som förutsätter att man bortser från partikulära hänsyn.

På detta spektakulära sätt skulle alltså den demokratiska legitimiteten kunna förstås också i termer av en substantiell normativ legitimitet, utan att legitimitetsbegreppet fräntas sin utpräglade politiska innebörd och blir ett rent moralfilosofiskt begrepp. Återstår så att till slut fundera över vilka konsekvenser detta skulle ha för frågan om EU:s legitimitet. Två saker förtjänar att tänkas över mot bakgrund av vad som hittills sagts. Det första rör EU:s institutionella förhållanden, det andra vad som tidigare togs upp som no demos-tesen.

När Amsterdamfördraget utvärderats har de kritiska framhållit bristen på genomgripande institutionella reformer, framför allt att frågan om omröstningsreglerna inte kom till ett avgörande. Framgångarna med att EU-maskineriet i framtiden ska verka med större öppenhet har framställts som blygsamma i jämförelse. Utan att ta ställning till det praktiska värdet av det senare kan ändå sägas att beslutstekniska frågor, enligt det argument som här framförs, inte är viktigare än öppenheten – tvärtom. Kan arbetet för ett mer öppet EU fortsätta och offentligheten nå ända in i maktens centrum, finns förutsättningar för att de beslutstekniska problemen blir mindre akuta. I offentligt ljus kan dagens förhandlingsspel på sikt omvandlas och ge politiken en mer *deliberativ* prägel.

Det förra har direkt relevans för nästa fråga, den om nödvändigheten av ett europeiskt folk för att EU ska kunna demokratiseras. Med det argument som här framförs, om vikten av demokratins krav på öppenhet och debatt och dess identitetsskapande potential, kan det problem no demos-tesen aktualiserar ställas på huvudet. Demokratien behöver inte ett folk för att kunna fungera, människor behöver istället demokratin för att kunna utgöra ett folk. På sikt skapar demokratin själv den gemenskap den behöver.

Mikael Axberg

Noter

* Denna text har skrivits inom ramen för projektet "The 1996 Intergovernmental Conference" i Uppsala under Sverker Gustavssons ledning och med finansiering genom Riksbankens Jubileumsfond.

1. Med "länk" anspelas här på den biologiska evolutionsteorin. Talet om en "felande länk" i legitimitetsfrågan syftar då på det uttryck som Ernst Haeckel, zoolog och naturfilosof, en gång myntade för att klargöra släktskapet mellan apa och människa enligt Darwins lära.

2. "Sociologisk" åsyftar inte här det akademiska sociologiämnet. I sin normativa betydelse används istället begreppet i likhet med Ronald Dworkin (1977).

Referenser

- Axberg, Mikael, 1997. *Rättvisa och demokrati. Om prioriteringar i sjukvården*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 125. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Beetham, David, 1991. *The Legitimation of Power*. London: Macmillan.
- Beetham, David, 1998. Legitimacy and the European Union, *The Theory of European Constitutional Choice*, Weale, A. & Nentwich, M., eds. London: Macmillan.
- Björklund, Stefan, 1996. *En författning för disputationen*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 124. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Blondel, J., Sinnott, R. & Svensson, P., 1998. *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy, and Legitimacy*. Oxford: Clarendon Press.
- Christensen, Anna, 1999. Den EG-rättsliga likhetsprincipen versus den europeiska enförsörjarfamiljen, *Europaperspektiv 1999. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bernitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Dworkin, Ronald, 1977. *Taking Rights Seriously*. London: Docketworth.
- Gustavsson, Agne, 1998. Vad händer med demokratin i Sverige?, *Svenska Dagbladet* 6 maj.
- Gustavsson, Sverker, 1994. EG:s demokratiska legitimitet, SOU 1994:12 (bilagedelen), 117-174.

- Gustavsson, Sverker, 1998. Varför överstat utan demokrati?, *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bemitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Hermansson, Jörgen, 1996. Om möjligheten att demokratiskt rättfärdiga den ekonomiska och monetära unionen, Bilaga 15 till EMU-utredningen, SOU 1996:158. Stockholm: Fritzes.
- Holmes, Stephen, 1995. *Passions and Constraints. On the Theory of Liberal Democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary, 1998. Hur motsättningar skapar gemenskap, *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bemitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Jones, E.L., 1981. *The European Miracle. Environments, economies, and geopolitics in the history of Europe and Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehning, Percy B. & Weale, Albert, 1997. Citizenship, democracy and justice in the new Europe, *Citizenship, democracy and justice in the new Europe*, Lehning, Percy B. & Weale, Albert, eds. London: Routledge.
- Lundström, Mats, 1998. De demokratiska spelreglerna gäller fortfarande, *Svenska Dagbladet* 4 juni.
- Majone, Giandomenico, 1996. Regulatory legitimacy, *Regulating Europe*, Majone, G., ed. London: Routledge.
- Nelson, William N., 1980. *On Justifying Democracy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Newman, Michael, 1996. *Democracy, Sovereignty and the European Union*. London: Hurst & Company.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1968. *The Social Contract*. London: Penguin Books.
- Weber, Max, 1983-1987. *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder, Vol. 1-3*. Lund: Argos.
- Weiler, J.H.H., 1997. *The Politics of European Treaty Reform. The 1996 Intergovernmental Conference and Beyond*. London: Pinter.
- Wiklund, Ola, 1998. Juridik är att vilja – om gränserna för EG-domstolens tolkningsutrymme, *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*, Bemitz, Gustavsson & Oxelheim, eds. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.

Politisk fantasi: Reflektioner kring en brevväxling mellan Niccolò Machiavelli och Francesco Guicciardini

Vi vet att Machiavellis tankar överträffar det ilarinnade rykte som cirkulerats bland de mindre förtrogna, vilka utan eftertanke tror sig veta att hans namn är synonymt med politik utan själ.¹ För oss är han snarare Niccolò (De Grazia, 1989), en god vän, så modern att vi lätt glömmert bort att det gått fem sekel sedan han fick sin tjänst som sekreterare för den florentinska republiken, år 1498. Ändå vill jag hävda att vi bör bevara Machiavellis aktualitet genom att fokusera på det negativa, hans frånvaro hellre än hans närvaro. Vi bör minnas honom för ett skrivande som alltjämt gör motstånd mot det välbekanta; ty han är inte riktigt som vi, och han var inte riktigt som sin tid.²

Just detta främlingskap är alltjämt en tillgång, för det gör att Machiavelli fortsätter att erbjuda en teori – det vill säga ett språkbruk som skär igenom vardagens naiva förtröstan, och mer realistiskt reflekterar över politikens möjligheter.³ Machiavellis statsmannagärning i mer inskränkt bemärkelse (vad han åstadkom för den florentinska republiken) är ju inte särskilt intressant, när den jämförs med den stil han uppfann. Machiavellis stil var en resurs som tillät honom att sätta sina kunskaper i spel.⁴

För att exponera denna resurs vill jag i det följande framförallt erinra om betydelsen av Niccolò Machiavellis retoriska lurighet, hans fantasi, hans virtuosa förmåga att ta tillvara politikens kontingens.⁵ Min erinran begränsas huvudsakligen till ett långt citat, en översättning av två brev som skrevs av Francesco Guicciardini respektive Machiavelli i maj 1521. Machiavelli besökte då den lilla staden Carpi (Rebhorn 1988: 228-249; Ridolfi 1954: 280-292; Tommasini 1911: 446-448). Innan vi närmar oss denna korrespon-

dens gäller det emellertid att beakta dess särskilda kontext.

Vi bör först notera, att även om den moderna synen på stat och politik invigs med Machiavelli, kan Machiavellis tänkande om staten inte genast identifieras med senare tiders statsteori. Där till exempel Hegel ville låta staten bygga på ett högstämt och ointresserat betraktande, företrädde Machiavelli ett förnuft som var mer instabilt och fantasifullt. Detta gäller trots att den hegelianska statsuppfattningen, i sin tur, kan sägas vara en viktig legitimering av machiavellismen.⁶ Hos Niccolò möter vi en inbillningskraft som utmanar varje alltför tydlig gräns mellan makt och fantasi. Det kan verka som om Machiavelli ofta går till överdrift – hans exempel är våldsamma och spektakulära – men lekfullheten pekar till sist alltid ut värdet av behärskning. I själva verket excellerar Machiavelli i förmågan att ta till vara konkreta exempel utan att reducera dem till tomta abstraktioner.⁷

Endast en ytlig läsning skulle kunna undvika att ta hänsyn till denna retoriska virtuositet, men det är inte ovanligt att dess betydelse tonas ned så snart den iakttagits. Det finns sålunda en tendens att försöka nå fram till tanken att Machiavelli blott "upptäckte" ett slags politikens eviga lagar.⁸ Visserligen hävdade Machiavelli att han inte ville tala om någon inbillad sanning, men hellre om den konkreta sanningen (Machiavelli 1513: 102 = XV). Men det var just för att det politiska livet, enligt Machiavelli, inte dominerades av rationalitet, av ordning och godhet, som religiösa dogmatiker eller hycklare hävdade. Politik bestod snarare av intrikata maskspel, simulering och vilseledande åtbörder. Den som listigt kunde förvrida hjärnorna på människor brukade ju övertrumfa den som satsade på redbarhet: "*si vede per esperienza ne' nostri tempi quelli principi avere fatto gran cose, che della fede hanno tenuto poco conto e che hanno saputo con l'astuzia aggirare e' cervelli delli uomini*" (Machiavelli 1513: 115 = XVIII).

Det finns anledning att hävda, att politik i Machiavellis tankevärld innebär att vi bör undvika att låsa fast oss vid axiomatiska principer. En verkligt politisk aktör borde samtidigt kunna undvika att ge vika för situationens krav.⁹ Det intressanta är att Machiavelli själv, i sitt förfat-

tarskap, försöker respektera detta dubbla krav. Den lärdom Machiavellis skaffade sig som diplomat och byråkrat kan därför inte utan vidare reduceras till en erfarenhet skild från sin form, och hans stil särskiljer inte ett innehåll på samma neutrala vis som en skrivbordslåda.¹⁰

För det första tog Machiavelli nämligen till vara det bästa i en uttalat retorisk tradition (Cantimori 1937; Grey 1963; Lyons 1989: 35-71; Rebhorn 1995), en tradition där det var vedertaget att ett språkbruk på ett fundamentalt vis skapar möjligheter. En tradition där retorik var en kreativ och politiskt outhärlig förmåga. Om denna förmåga att gestalta handlandet tidigare länge ansetts böra lyda under etiska principer, förklarar Machiavelli istället att den bör användas för att sätta sig över dogmer. För det andra härrör givetvis Machiavellis nyskapande idéer i denna fråga från hans professionella erfarenheter, hans republikanska karriär (Baron 1988; Perini 1997). Vad Machiavelli lärt sig om politik är värdet av att kunna förstå sig med hjälp av ord, åtbörder, och masker.

Machiavelli är osedvanligt kompromisslös i sitt förespråkande av att ord och tecken tillhandahåller den rymd där en förmåga blir verksam. Det handlar om en rymd där vad som tycks vara är viktigare än hur det är, eftersom: "alla vet vad du tycks vara, få känner den du är" (Machiavelli 1513: 119 = XVIII); vilket ger en furste följande möjlighet:

För en furste är det sålunda inte nödvändigt att faktiskt inneha alla ovannämnda goda egenskaper, men det är däremot nödvändigt att tyckas ha dem. Jag vågar rentav säga att det är farligt att ständigt inneha eller följa dem, men att det är nyttigt att tyckas ha dem: som att tyckas vara from, trogen, mänsklig, genuin, religiös, och att vara detta; men det gäller att till själen förbli uppbyggbar, så att om du skulle behöva upphöra med vad du varit, kan och vet du att förändras till det motsatta. (Machiavelli 1513: 118 = XVIII)¹¹

Vi ser här att makten blir till handling först när den ges ett uttryck – den "egentliga" identiteten saknar betydelse då den jämförs med den offentliga skepnaden. En väsentlig reservation är emellertid att det gäller att undvika att bli tving-

ad att förändras. Ty verklig politisk förmåga (*virtù*) är inte blott en reaktion. *Virtù* är tvärtom en förmåga att låta handlandet överskrida situationens krav.¹²

Det vill säga, fursten bör vara så uppmärksam att han inte tvingas till de alltför drastiska handlingarna. Till exempel en härskare som lever i främmande land kommer därför att misslyckas med att vara "virtuos" inför sina undersåtar:

Och en furste bör framförallt leva på ett sådant sätt med sina undersåtar, att ingen tillfällighet, lycklig eller olycklig, tvingar honom att göra en förändring: eftersom, när nödvändigheten inträffar i motgången, då hinner du inte fram till olyckan i tid; och vad gott du utträtt gynnar dig inte, för det bedöms som ett nödvång, och ingen är tacksam. (Machiavelli 1513: 62 = VIII)

Machiavelli är med andra ord inte utilitarist eller opportunist i någon mer begränsat resultatinriktad mening. Ty virtuositet är ingen garanti för ett gott resultat; och ett gott resultat räcker inte långt, om det inte styrker regimens legitimitet – här uppfattad just som furstens förmåga att inför folket göra anspråk på *virtù*, denna ibland omoraliska "dygd", eller snarare "duktighet".¹³

Machiavellis föreställningar av politikens krav och möjligheter vid början av 1500-talet hänger förstas samman med en mer allmän brist på legitimitet i den florentinska republiken, där religiösa och mer inskränkt kommunala föreställningar inte längre förmådde upprätthålla den statliga ordningen. Den fria republiken lyckas aldrig stabiliseras, men inte heller när familjen Medici återkommer till makten, år 1512, förmår man göra samma anspråk på stabilitet som när Lorenzo den store styrde republiken under 1400-talet. Och man har ännu inte förfallit till de stela anspråk på absolut furstendöme som skall komma att råda först efter 1560 (Albertini 1955; Gilbert 1965).

När Machiavelli upplevde och reflekterade över sin tid fann han att det gällde att visa på nya sätt att iscensätta staten. Det är i den andan, som vi idag kunde kalla diskursiv och konstruktivistisk, som han vill lära ut sitt alldeles särskilda recept för en nyordning. Vi vet att lektionen blir mäterlig först när Machiavelli 1513, efter att ha utsatts för förnedrande tortyr, hamnar i tillfällig

landsförvisning. Ur ett på en gång avlägset och engagerat perspektiv skriver han då *Fursten* (egentligen *De principatibus*). Ändå är det symptomatiskt att verket inte vinner någon genklang hos Lorenzo di Medici, som föräras verket år 1515, istället för som det kanske först var tänkt, Giuliano di Medici, som nu emellertid låg sjuk och strax avled (Ridolfi 1954: 245f).

Machiavelli finner däremot en publik i den grupp unga adelsmän som träffas hemma hos Bernardo Rucellai, i de så kallade *Orti Oricellari* (Albertini 1955: 74-90; Gilbert 1949). Under dessa "sysslolösa" år författar Machiavelli sin *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livo* (förmodligen färdig 1519), och även *Arte della guerra* (tryckt 1520), som rentav utspelar sig som ett samtal i Rucellais trädgårdar. Machiavelli skriver dessutom en novell, *Belfagor arcidiavolo* (1518), och en teaterkomedi, sedermera känd som *La Mandragola*, förmodligen redan år 1520 framförd i mediceerpåven Leo X:s närvaro (Ridolfi 1954: 445, not 28).¹⁴ Efter Lorenzos död 1519, då kardinalen Giulio di Medici tar över regeringen i Florens, tas nämligen Machiavelli åter i nåder, och tilldelas officiella uppdrag. Ett av dessa består i att för Kardinal Giulio och "universitetet" (Studio fiorentino) skriva en officiell historia. Resultatet blir *Istorie fiorentine*, ett verk som 1525 föräras Giulio, som nu blivit påve under namnet Clemens VII (Garin 1990).

Tiden efter 1512, då familjen Medici förnyade sin dominans, innebar dock att Machiavellis diplomatiska karriär avbryts, och det är därför ofrivilligt han ges tid att skriva. Samtidigt bör vi notera att Machiavelli redan i denna karriär verkade som ett slags författare. I arbetet för den fria republiken hade nämligen uppdragen ofta inneburit nödvändigheten av att i längre eller kortare redogörelser sammanfatta politiska och militära styrkeförhållanden. Förhållanden som tycktes bli alltmer komplexa.¹⁵ Den fria republiken själv var ju rentav ett resultat av den ökade oförutsägbarheten, eftersom det var den franska invasionen i Italien 1494 som ledde till familjen Medicis fall. Det politiska landskapet tycktes alltmer utsatt för nycker hos förvirrade eller geniala statsöverhuvuden, eller i allmänhet hos föränderlighetens gudinna, Fortuna, gentemot

vilken den civila förmågan att handla ofta var otillräcklig.

Under den fria republiken deltog Machiavelli i rådens överläggningar, och han deltog i dess ambassader till de franska, tyska, och påvliga hoven. Ändå var Machiavelli formellt sett aldrig en fullvärdig ambassadör, liksom han i Florens aldrig var en av de fullvärdiga medborgare som hade rätt att välja och att vara rådmän. Detta skiljer Machiavelli från en annan viktig politisk teoretiker vid denna tid, den yngre, men likaså diplomatiskt erfarna Francesco Guicciardini, som genom sina befäl och sin aristokratiska hemhörighet förblev Machiavellis överordnade.¹⁶

Guicciardini intog för övrigt en mer skeptisk attityd till möjligheten av att den florentinska republiken skulle kunna bevaras med hjälp av ett medborgerligt inflytande.¹⁷ Guicciardini hade större förtroende för erfarenhet och var skeptisk till handlande som tenderade att bli alltför djärvt och spektakulärt. Även om Guicciardini insåg att de oroliga tiderna befordrade ett sådant handlande, misstrorode han möjligheten att accelerera erfarenhet i folkligt engagemang eller i abstrakta reflektioner. Politisk erfarenhet borde helst lagras och tillåtas att långsamt mogna. Mogen kunskap antogs därför vara bäst företrädd av det fåtal som kunde ägna sig åt statsmannaskap på heltid – en aristokrati av *ottimati*, de yppersta, det vill säga inte en krigisk feodaladel, utan snarare en klass av skolade statsmän.¹⁸

År 1521 är Guicciardini för påvestatens räkning guvernör över städerna Modena (sedan 1516) och Reggio, medan Machiavelli nyss återigen börjat anförtros mindre uppdrag för "republiken" Florens. I maj 1521 ombeds Machiavelli bege sig till de toscanska minoriterbrödernas säte, i Carpi, drygt en mil norr om Modena.¹⁹ Minoriterbröderna, som vi idag kanske snarare skulle kallar franciskanermunkar, var en av de större ordnarna av tiggarmunkar. Tiggarmunkarna avlade fattigdomslöfte, de tog på sig uppgiften att predika inför folket, och gjorde visst motstånd mot påvestatens anspråk på kontroll (Evennett 1965; Moorman 1988). Ett motstånd som annorstädes, i munken Martin Luthers gestalt, antog radikala former.

Machiavellis uppdrag var i förhållande dessa övergripande påvliga problem av mer underordnad natur, även om det knappast handlade om rutin. Machiavelli hade en viktig uppgift i en större plan, där det gällde att övertala de toscanska minoriterbröderna att välja rätt ordensgeneral, bland annat för att beskära staden Sienas inflytande, och för att gynna Florens. Den egentlige konspiratören, påven Leo X ville inte alltför uppenbart styra valet, och gick därför omvägen över sina florentinska släktingar. Det gällde framförallt att se till att inte en viss Bernardino Ochino valdes (men vi kan notera att Fader Ochino först långt senare tillskansade sig en viktig plats i reformationens historia, som en ihärdig kritiker av påvestolens makt).²⁰ Det mäktiga florentinska handelssällskapet *Arte della lana* (Yllegillet) anförtroddes dessutom Machiavelli ytterligare ett uppdrag av kyrklig natur. När han nu ändå skulle till Carpi kunde han ju försöka övertala en viss fader Rovaiio att besätta en tjänst som predikant i katedralen i Florens.²¹

Som vi skall se gav särskilt det senare uppdraget upphov till en rad både dråpliga och upplysande skämt i de brev som Guicciardini och Machiavelli utväxlade. De båda diplomaterna ansåg sig inte böra vara särskilt respektfulla gentemot kyrkans män, vars förmåga att göra anspråk på temporär makt inte grundade sig på någon verklig politisk kunskap. Guicciardini och Machiavelli torde ha träffats och till en del arbetat tillsammans redan tidigare, men fick sannolikt tillfälle att förnya och fördjupa bekantskapen när Machiavelli övernattade i Modena, innan han fortsatte till Carpi, där han strax kunde ta emot Guicciardinis brev.²²

Till den förträfflige herr Niccolò Machiavelli, florentinsk nuntie, i Carpi.

Käre Machiavelli. Dessa våra värderade rådmän hos *Arte della Lana* har sannerligen handlat med gott omdöme när de anlitat er för att ombesörja valet av en predikant; det är inte sämre än om Pacchieretto, medan han var i livet, eller herr Sano, fått i uppdrag att finna en vacker och galant fru till en vän.²³ Jag tror att ni kommer att stå till tjänst i enlighet med deras förväntningar, och i enlighet med er heder, som skulle befläckas

om ni i er ålder började bekymra er för er själ, ty då ni alltid följt den motsatta bekännelsen, skulle det snarar hänföras till att ni börjat gå i barndom, än till godhet. Jag föreslår att ni skyndar er så gott ni kan, för genom att dröja kvar utsätter ni er för två faror: den ena, att dessa bröder smittar er med sitt hyckleri; den andra att luften där i Carpi gör er till lögnare, för sådan är dess verkan, inte bara för tillfället, utan sedan flera sekler. Och om ni råkat finna logi hos någon Carpi-bo vore ert fall utan bot.²⁴

Om ni träffat guvernören har ni träffat en vacker skepnad till människa, som kunde lära er tusen sköna knep. Jag ber att få rekommendera mig till er. Från Modena, den 17 dagen i maj 1521.

Er
Francesco Guicciardini

Machiavelli svarade omgående:

Magnifico Domino Francisco de Guicciardinis I. V. Doctori Mutinae Regiique gubernatori dignissimo suo plurimum honorando.

Förträfflige, mest respekterade herre. Jag var på avträdet när ert bud anlände,²⁵ just som jag satt och tänkte på denna världens märkligheter, och allt var ägnat åt att jag på mitt egna vis skulle kunna föreställa mig en predikant för Florens, på det sätt jag själv föredrog, emedan jag här liksom i övriga åsikter vill vara egen. För jag har aldrig försummat denna republik där jag kunnat gynna den, vilket jag gjort, om inte med verk, så med ord, och om inte med ord, så med tecken, och inte heller i detta avser jag någon försummelse. Det är sant att mina åsikter är motsatta hennes medborgares i detta liksom i många andra saker: de vill ha en predikant som visar dem vägen till Paradiset, och jag vill finna en som kan visa dem vägen till djävulen; de vill ha en man som skulle vara förnuftig, konsekvent och genuin, och jag skulle vilja finna en som är galnare än Ponzio, fintligare än broder Girolamo, mer hycklande än broder Alberto,²⁶ för det tycker jag vore en vacker sak, väl värd denna tidens godhet, att allt vad vi erfarit hos många bröder, kunde erfaras i en enda; ty det tror jag vore det riktiga sättet att ta sig

till Paradiset: att lära ut vägen till Helvetet för att undvika densamma. För övrigt, när jag ser hur mycket tilltro som visas en skurk som gömmer sig i religionens mantel, är det lätt att gissa hur mycket den gode skulle er hålla, som verkligen och utan att låtsas trampade i leran i den Helige Franciskus följd. Då min fantasi sålunda tycks fungera väl, har jag tänkt sätta undan Rovaio, och jag tror att det blir som jag tänkt mig, om han liknar sina bröder och systrar. När du skriver nästa gång, var snäll och säg mig vad din åsikt är.

Här är jag sysslolös, eftersom jag inte kan utföra mitt uppdrag förrän ordensgeneralen och assessorererna installerats, och jag grubblar över hur jag skulle kunna ställa till med en sådan skandal bland dem att de, här eller någon annanstans, får fart på träskorna; och om inte hjärnan fallerar, kan jag nog lyckas; och jag tror att råd och hjälp från ers höghet kunde vara ett ganska gott stöd. Det vore faktiskt inte så dumt om ni kom hit under förevändning av att ta er en promenad, eller om ni åtminstone kunde skriva till mig om något mästardrag; för om ni dagligen skulle skicka en knekt just för detta, som ni gjort idag, vore det bra på flera sätt: dels kunde ni upplysa mig om några saker; dels kunde ni göra mig mer aktad här i huset, när under rättelser kom med sådan frekvens. Och jag måste berätta, att när den där armborstmannen anlände, satte knät till marken, och meddelade att han skickats med brådska och enkom för detta, reste sig alla med så mycket buller och bugningar att allt kom i oordning, och flera av dem frågade mig om vilka nyheterna var; och för att bättra på mitt rykte, sade jag att kejsaren väntade i Trento, och att schweizerna kallat till nya rådslag, och att kungen av Frankrike ville möta denne kung, men att hans rådgivare avrådde honom; och därpå stod alla med gapande mun och mössan i hand; och medan jag skriver detta står de runt omkring mig, och när de ser att jag skriver så länge förundras de, och ser på mig som om jag vore besatt; och för att ytterligare förundra dem vilar jag på pennan, och suckar, och då tappar de alldeles hakan; och om de visste vad jag skrev om till er, skulle de förstås bli än mer förundrade. Ers höghet vet vad dessa bröder säger,

att när man konfirmerats i nåd, har djävulen inte längre någon makt att fresta honom. Alltså är jag inte rädd att dessa bröder smittar mig med sitt hyckleri, för jag tror mig vara ganska väl konfirmerad.

Vad det beträffar Carpibornas lögner, så kan jag mäta mig med dem alla, för det är ett bra tag sedan jag avlade en fin examen, och jag har lärt mig nog mycket för att inte vilja ha Francesco Martelli ens som betjänt²⁷, ty sedan en tid säger jag här aldrig vad jag tror, och inte heller tror jag på vad jag säger, och om jag någon gång skulle råka säga en sanning, gömmer jag den bakom så många lögner, att den blir svår att återfinna.

Med guvernören har jag inte talat, för när jag väl funnit logi, verkade det överflödigt. Fast det är sant att jag beundrade honom en stund i kyrkan i morse, när han tittade på vissa bilder. Hans fall tyckts ganska väl-skapt, och det finns anledning att tro att det hela svarar mot delarna, att han är vad han verkar vara, och att puckeln inte far med osanning, och om jag följer ert brev, borde jag kunna dra ur honom en hel hink.²⁸ Men än är inget brutet, och imorgon väntar jag att ni ger något råd om mitt fall och att ni skickar mig en av dessa armborstmän, som bör skynda sig och anlända hit svettig så att hopen baxnar,²⁹ därigenom hedrar ni mig, och dessutom får mannen lite övning, vilket är mycket bra för hästarna vid denna årstid. Jag skulle skriva ytterligare något, om jag ville anstränga fantasin, men nu spar jag den istället, så att den är färsk i morgon. Jag ber att få rekommendera mig hos ert höghet, *quae semper ut vult valeat*. I Carpi, den 17 dagen i maj 1521.

Er allra mest respektfulle
Niccolò Machiavelli

ambassadör [*oratore*] hos minoriterbröderna
Jag skall inte göra någon detaljerad analys av denna fartyllada och ofta citerade brevväxling, utan nöja mig med att helt kort argumentera för dess exemplariska status. Vad vi här framförallt kan urskilja är Machiavellis särskilda förmåga att ta tillvara även de mest penibla tecken. En insikt om detta hjälper oss att bättre förstå karaktären hos Machiavellis realism.

Vi vet redan att Machiavelli inte vill nöja sig med att låta en teori vara ett handhavande av en

uppsättning regler som konstruerats utan hänsyn till den politiska verkligheten. I brevet till Guicciardini ser vi hur Machiavellis ständigt närvarande engagemang tillåter honom att reflektera och analysera denna verklighet, även när situationen saknar all värdighet.³⁰ Det handlar om en förmåga som både är kreativ och strategisk, en förmåga som Machiavelli i sina verk gång efter annan inte bara använder sig av, utan rentav föreslår som den mest användbara av kunskaper, i tider av instabilitet och föränderlighet. Machiavelli säger sig veta att människor gärna vill undvika att ta hänsyn till det negativa, det grymma, det onda, det ovärdiga, det vulgära, det gemena och det populära. Machiavelli delar den nedvärderande attityden, men hävdar dessutom att om nu detta är vår värld, då måste vi väl lära oss att handla genom att ta tillvara den kunskap som erbjuds: "ty det tror jag vore det riktiga sättet att ta sig till Paradiset: att lära ut vägen till Helvetet för att undvika densamma".³¹

Det är just här vi återfinner Machiavellis kreativa realism, liksom i en kuslig Skärseld, mitt emellan Helvetet och Paradiset.³² Machiavelli vill inte acceptera att verkligheten – ting, personer, och händelser – som den är; men inte heller är han förmögen att tro att verkligheten blir bättre bara för att vi genast börjar fantisera om hur det borde vara. Istället gäller det att fantisera realistiskt, det vill säga att skapa ny mening i förhållande till vad som faktiskt gäller för det politiska spelrummet. Det handlar om strategisk simulering.

Förespråkandet av denna politiska inbillningskraft är dock en uppmaning att söka kunskap, inte ett löfte om frälsning. När vi läser Machiavellis huvudverk bör vi inse att den kunskap han vill ta tillvara kan användas för att agera politiskt – men Machiavelli säger inte att en sådan användningen alltid kommer att vara underordnad goda syften, eller höga syften, och han säger inte att det virtuosa alltid lyckas behärska Fortuna. Det tvetydiga värdet av den machiavelliska retoriken kan vi med fördel urskilja i det skämt Machiavelli och Guicciardini iscensätter på franciskanernas bekostnad.

Machiavelli, den store diplomaten, befinner sig på ett uppdrag vars enkelhet inte erbjuder något motstånd för hans erfarenheter. Stänger han

då in sig på sitt rum? Nej, Machiavelli sätter sin strategiska fantasi i spel även inför den ovärdiga publiken, i en uppsättning som anpassats just till deras okunnighet.³³ Machiavelli låtsas att uppdraget är viktigt, att hans brevväxling med Guicciardini har avgörande historisk betydelse; som vore den direkt knuten till spelet mellan kejsare, kungar, och arméer. Munkarna låter naturligtvis lura sig. Ändå är det narrspel de båda diplomaterna skapar i sin brevväxling inte en situation där författaren framstår som en furste med full kontroll över sin publik.³⁴ Skådespelet tar nämligen indirekt till vara insikter som antas skepnad av Machiavellis liv. Det är uppenbarligen inte är ett liv som erbjuder trygghet, äkthet, och kontroll, även om Machiavelli förmår skämta om saken: "sedan en tid säger jag här aldrig vad jag tror, och inte heller tror jag på vad jag säger, och om jag någon gång skulle råka säga en sanning, gömmer jag den bakom så många lögnar, att den blir svår att återfinna".

Machiavellis förmåga att lura munkarna i Carpi är både spektakulär och reflexiv. Den är lik-som placerad mellan två speglar.³⁵ I den första spegeln återfinner vi bilden av Machiavellis besvikelse över att inte längre vara engagerad av den världspolitik han nu bara kan låtsas delta i. Niccolò tycks med andra ord i första hand driva gäck med sig själv och sin misslyckade karriär.³⁶ Machiavellis brevskrivande föreställning är emellertid även en modern reflexiv resurs, eftersom vi, i en annan spegling, finner en mer övergripande bild av det slags politik som Machiavelli gestaltat, både i sitt arbete och i sitt författarskap. Det är inte bara ett skämt att med fantasins och skrivandets hjälp lyckas engagera tiggarmunkarnas intresse. Det är också en teoretisk demonstration, en upplysande *performance*, som visar att Machiavelli alltså är förmögen att undervisa om villkoren för den politiska verkligheten. Politik kan med hjälp av erfarenhet och fantasi drivas till sin spets, men då krävs en virtuos förmåga att utan inställsamhet anpassa sin identitet till publiken. Det gäller att kunna låtsas vara, vare sig man är eller inte.

Rolf Hugoson

Noter

1. Schablonen kritiserar av bland andra De Sanctis (1870: 344f): "Författaren har dömts på grund av denna bok [*Fursten*], och boken har inte bedömts efter sitt logiska eller vetenskapliga innehåll, utan efter sitt moraliska värde. Man har härvid funnit att denna bok är en tyranniets handbok, som bygger på den skändliga maximen att ändamålet rättfärdigar medlen, och att framgången hyllar verket. Och denna doktrin har man kallat 'machiavellism'. Många välfunna försvar har även uppställts för denna bok, och de har tilldelat författaren mer eller mindre välartade avsikter. Detta har lett till en begränsad diskussion och ett förringande av Machiavelli" (min övers.).
2. Se t.ex. Ehnmark (1986: 11): "Det typiska, då man närmar sig Machiavelli, är att man omedelbart får klart för sig vem han är, för att senare, då man lärt känna honom, förlora honom ur sikte. På det sättet är han som det italienska språket självt, begynnelsesvårigheterna är så små att alla tror sig tala det, innan de upptäcker att de ingenting lärt". Om motståndet mot Machiavellis sätt att skriva sina diplomatiska rapporter då han var republikens diplomatiska sändebud, se Najemy (1990).
3. Jfr. här även, om teori som strategiskt språkbruk, Pocock (1973: 31): "Each of us speaks with many voices, like a tribal shaman in whom the ancestors' ghosts are all talking at once; when we speak, we are not sure who is talking or what is being said, and our acts of power in communication are not wholly our own. *Theory may be said to consist in attempts to answer questions of this order, to decide what power is being exercised over us when we seek to exercise it*" (min kurs.).
4. För en analys av Machiavellis *partiella* förmåga att i sina huvudverk komma med praktiska råd av övergripande natur, se Sasso (1958), t.ex. slutsatser på s 484f. Om vikten av Machiavellis stil, se Kahn (1994), särsk. kap. 1 och 2 samt appendix; se här även Chabod (1952); Hariman (1995).
5. När det gäller Machiavelli och politikens kontingens är huvudverket Pocock (1975), t.ex. s 190: "Machiavelli has carried out a drastic experiment in secularization. He has established that civic virtue and *vivere civile* may – though not that it is necessary that they should – develop entirely in the dimension of contingency, without the intervention of timeless agencies". För en analys av senare teoretikers aktualisering av politiken som ett handhavande av det kontingenta, se framförallt Palonen (1998).

6. Se Meinecke (1963), t.ex. s 411: "Es war fast wie die Legitimierung eines Bastards, was hier geschah"; eller s 420: "Vor solchen Thron [Hegels stat] geladen, wurde nun auch Machiavelli von dem 'Siegel der Verwerfung', das die allgemeine Meinung ihm aufdrückte, befreit und mit den höchsten Ehren und Lobsprüchen überhäuft".

7. Jfr. t.ex. Lefort (1972: 67) om Machiavellis stil: [...] "i berättelsen om händelser eller i målandet av karaktärerna, sättet att sköta om överraskningen, att knyta samman argumenten till intrig, att variera röstens klang, att förena nykterhet med ironi, provokation med lyrism, att snärta till meningens, att handha metaforen, allusionen eller ellipsen, alla dessa tecken för vad sociologer för närvarande skulle kalla för litteratur" (min övers.).

8. Även hos Gilbert (1965) kan det ibland verka som om Machiavelli anakronistiskt förklarar ha uppfunnit vad vi känner som "political science" (s 199): "Machiavelli clung to the idea that politics had its own laws and therefore was, or ought to be, a science" – men vid närmare eftertanke är Gilberts uppfattning om vetenskap i alla fall långt ifrån behaviouristisk, ty han fortsätter genast, mer tydligt i Machiavellis egna humanistiska anda: "its [science's] purpose was to keep society alive in the ever-moving stream of history".

9. Se t.ex. De Sanctis (1870: 353f); Sasso (1958: 238f); samt framförallt Garver (1987: 49): "The assumption that either cases or rules must govern, common as it is, plays into the hands of the traditional rulers and their intellectual defenders, since it usually follows that the only alternative to action as the exemplification of approved principles is action whose rationale comes from its successful consequences rather than its valued principles. There is nothing remarkable about wanting to avoid that dichotomy, but there is something unusual about Machiavelli's strategies for doing so. Instead of directing attention to either principle or consequence, Machiavelli focuses on the relation between rule and case, and on the *acts* – discursive or not – of bringing rules and cases together. Making connections between rules and cases are the prudent acts presented for imitation in *the Prince*". Här kan vi även notera att det i en systematisk granskning av de längre av Machiavellis mer officiella och tidiga politiska skrifter (Marchand 1975) visar sig att Machiavelli först är mer beroende av principer, men att han med växande erfarenhet utvecklas mot en mer kreativ metod eller stil.

10. Jfr. Pocock (1975: 220): "We must avoid at all costs the pitfall of supposing that thought centered on the concept of experience lacks a conceptual structure, to understand which is to understand the thought. Experience itself is a concept as well as an irreducible reality". Se även Hörnqvist (1996), särskilt sammanfattningen på sid. 112 av de begreppsliga omvandlingar Machiavelli utför i Fursten. Vad det beträffar svensk statskunskap kan det däremot vara intressant att erinra om att den förste professorn, Johan Skytte, lät sig inspireras av Petrus Ramus, vilket innebar att Skytte anslöt sig till en särdeles kantig uppfattning om språk och vetenskap; jfr. t.ex. analysen av ramismens förutsättningar i Ong (1958), t.ex. s 313: [böcker började-på 1500-talet betraktas som] "hollow objects or receptacles with 'contents' which could be charted in a 'table' or ranged, now for the first time, in a 'place indicator' (*index locorum*). As such receptacles, they will imperceptibly drift, to some extent, out of the world of discourse, where they had been moments in a dialogue, and become, more than ever before, objects in a world of space approached chiefly in terms of vision. In the post-Gutenberg age where Ramism flourished, the term 'content', as applied to what is 'in' literary productions, acquires a status which it had never known before. In lieu of merely telling the truth, books would now in common estimation 'contain' truth, like boxes". Om Ramus negativa betydelse för humanismen, se även Kahn (1997).

11. Jfr. även (1513: 103 = XV): "Därför är det nödvändigt att en furste som vill förbli [vid makten] lär sig att undvika att inte vara god, en förmåga som bör kunna användas där det är nödvändigt".

12. Om Fortuna och *virtù*, se särsk. Pocock (1975), passim, men för en äldre tradition särsk. s 36-41. Mayers (1912: 15ff) definitioner av *virtù* som ett slags blandning mellan individuell *Kraft* och kollektiv *Kultur* är välfunna, även om de kanske tedde sig än mer attraktiva i det wilhelmska Tyskland.

13. Se t.ex. Mayer (1912: 13): "Der eigentlich satanische Eindruck entsteht erst durch die Kreuzung einer rein utilitarischen und einer in ethischem Sinne pessimistischen Wertung des Handelns. Dieselbe Handlung wird mit pointierten Ausdrücken als böse charakterisiert und doch im Interesse des Erfolgs gefördert".

14. Jfr. även Machiavellis förord till *La Mandragola* (Machiavelli 1954: 6, min övers.): "Och om detta ting inte ter sig värdigt, alltför lättfärdigt, för den man som vill synas vara lärd och allvarlig, ursäkta honom ändå detta fåfänga arbete, att ge sitt liv mer behag, ty

annorstädes kan han inte verka: då han förbjudits att visa sina duktighet i andra företag, och inte belönas för sin möda”.

15. För den diplomatiska korrespondensen, som sträcker sig över tiden 1498-1527, och även omfattar uppdrag åt köpmannagillen, se Machiavelli (1964). Att dela upp Machiavellis korrespondens i ”privat” och ”offentligt” är knappast möjligt – Machiavelliforskare brukar tala om familjbrev i strikt mening; om lärd ”humanistisk” korrespondens; om privatbrev som återfinns i utkanten av kanslerämbetet; om brev som skrivits eller tagits emot vid offentliga institutioner i Florens; samt om brev från externa uppdrag – särskilt prekär är förstås gränsen mellan ”ämbetsbrev i egentlig mening” och ”ämbetets utkant”. Se Inglese (1984: 272).

16. Machiavelli och Guicciardini hade inte samma politiska tillhörighet, men skulle båda ha föredragit en republik som var mindre beroende av familjen Medici; de kan sägas ha varit vänner, men inte utan förbehåll. Se Gilbert (1965: 240f); och Ridolfi (1954: 282, min övers.): ”Den ene [Guicciardini] aristokratisk, kallt egoistisk, allvarlig, sedlig; den andre [Machiavelli] folklig, varm, passionerad och generös, lättsam och osedlig: den senare en idealistisk teoretiker, den förre en praktisk realist”.

17. Se Guicciardini (1933), t.ex. s 8, i en kommentar till kapitel två (bok I) i Machiavellis *Discorsi* (min övers.): ”Vad som är dåligt [i folkstyret] är att folket på grund av okunnighet inte kan överlägga om viktiga frågor, och därför förfaller snart en republik som låter folket besluta i [dessa] frågor; och [folket] är instabilt och önskar alltid nyheter, och dras lätt med och luras av ambitiösa och upproriska män” – förvisso är det i Machiavellis kapitel två som vi möter teorin om alla regimers förfall till sina motsatser, därav rörelsen mellan folkstyre, fåvälde och kungamakt – men hos Machiavelli råder ett större mått av balans mellan dessa olika regimer.

18. Se Pocock (1975), kap. V och VIII, t.ex. s 238: ”*Virtù* as audacity, the dynamic and perhaps creative power of a prince or a people in arms, sought to dominate fortune rather than eliminate it; Machiavelli found this characteristic in the innovator of genius and in the equation of citizen and warrior. But Guicciardini is identifying (if not replacing) *virtù* with prudence, the steersman’s or doctor’s power to observe events and accommodate oneself to them, rather than seeking to shape or determine them; his is a politics of maneuver rather than of action”. Pocock noterar även (1975: 241-243) att Guicciardini, i sitt för svar av den aristokratiska erfarenheten, inte löser

upp denna erfarenhet som om det bara handlade om historia, utan Guicciardini tar sig faktiskt an en mer konstruktiv och abstrakt normanalys. Men Guicciardini trodde inte att dessa normer av egen kraft hade någon större chans att leda till ett aktuellt förverkligande – och vad som till sist återstod var att lita till tron (Pocock, 1975, s 270). Se även Albertini (1955: 104f), som noterar att Guicciardini, realist och god analytiker, dock saknar både humanisternas tro på klassisk bildning och Machiavellis tro på *il popolo*, folket; och se även Gilberts sammanfattning av Guicciardinis tankevärld, (Gilbert 1965: 294): ”Facts, however, have not always the consequences which, as a result of their rational evaluation, they ought to have, rather their effects become distorted by man’s wishes and desires”. En viktig skillnad gentemot Machiavelli är även att Guicciardini inte ville sätta sin lit till ett väpnat borgerskap. En regims försvar skulle hellre ske med hjälp av professionell diplomati och professionella soldater. Intressant är härvidlag Guicciardinis anmärkningsvärt oheroiska skildring av den första egna stridserfarenheten, ledningen av försvaret av Parma senhösten 1521. Se Guicciardini (1936). Här betonas över allt annat förmågan att förhandla med angriparen, och att lugna stadsbefolkningen – och situationen hade knappast kunnat redas ut, framhäver Guicciardini, om fienden varit utrustad med artilleri.

19. Se *De tios* officiösa instruktion från de 11 maj 1521 (Machiavelli 1964 vol. III: 1551-1553) som efter inledningsfrasen ”Yhesus Maria” fortsätter med följande order (s 1551, min övers.): ”Niccolò: du skall bege dig till Carpi, och du bör vara där senast nästa torsdag, som du inte får missa; och genast du anlant skall du presentera dig för generalen och assessorerna för Minoriterorden, som på denna plats har sitt generalkapitel, och förevisa dem vår akkreditering. Därefter skall du införa dem betyga vår värdnad, som de känner till, och hur vår stad omfattar den och alltid gynnat fromma och kyrkliga platser; vilket omvitnas av alla hospetal, nunne- och munkkloster som byggts av våra förfäder” [osv].

20. Se ”Nota introduttiva” till Machiavellis uppdrag i Carpi (Machiavelli 1964 vol. III: 1547-1549); franciskanerna fick ge vika, men lyckades delvis kompromissa, och valde en viss Bambocci, som dock kunde accepteras av florentinarna.

21. Se brev från ”Consoli della arte della lana”, 14 maj 1521 (Machiavelli 1964 vol. III: 1555f).

22. Om besöket hos Guicciardini, se Riodolfi (1954: 284). Min översättning från italienskan bygger på Machiavelli (1989) red. Inglese, men jag har även

använt Machiavelli (1954), red. Bonfantini, samt de engelska översättningarna och kommentarerna i Machiavelli (1961), red. Allan Gilbert, och i Machiavelli (1996), red. Atkinson and Sices.

23. Enligt Inglese (Machiavelli 1989) *Pacchieretto* och *Sano*: två berömda och depraverade vivörer.

24. Enligt Atkinsin och Sices (Machiavelli 1996: 536, not 10f) torde Guicciardini varit väl medveten om att Machiavelli skulle bo hos en bekant Carpibo: Sigismondi Santi, kansler hos guvernören biskop Pio.

25. "*Io ero in sul cesso quando arrivò il vostro messo*" – det är intressant att notera att det italienska ordet för avträde (*cesso*) har samma dubbla betydelse som det svenska ordet, eftersom det kommer från verbet *cedere*, att ge efter, träda undan, m.m. – och detta skabrösa vis symboliserar Machiavelli sin marginalisering.

26. Enligt Inglese (Machiavelli 1989) så var *Domenico da Ponzo* en av den berömda florentinske predikanten *Girolamo Savonarolas* motståndare, och *Alberto da Orvieto* var den präst som rådde påven Alexander VI att lura Savonarola till Rom för att där fängsla honom, varpå han brändes på bål i maj 1498; *I Fursten* (1513, 36f = VI) kritiserar Machiavelli Savonarola som ett typexempel på det olämpliga i att vara en "obeväpnad profet".

27. *Martelli* verkar vara okänd för alla kommentatorer, men tydligen handlade det om en berömd lögnare.

28. Bonfantini (Machiavelli, 1954: 102, not 1) gör troligt att guvernören var puckelryggig, vilket gav anledning till Machiavellis vits, där fysisk deformitet antas svara mot moralisk.

29. Som framgår av den fortsatta brevväxlingen (tre brev den 18 maj och ett avslutande brev den 19 maj), så drivs skämtet vidare med stor framgång, även om Machiavellis värd efterhand börjar ana att det är något lurt med den gäst Guicciardini presenterat som "*persona rarissima*".

30. Se även Allan Gilbert (Machiavelli 1961: 75): "Machiavelli may have spent a good deal of time playing *cricca* and other silly games, he may not have managed his property carefully, he couldn't get rich, yet in his most careless moods he still had the open and active perception, the interest in observing humble life, with all its defects, and the conduct of the mighty, with its failures, as one who trusted nevertheless in the high possibilities of the human mind. Yet he never went forth merely to observe, as does the scientist. He played trick-track heartily and

laughed at poor jokes because they amused him, as Shakespeare saw fun in the poor jokes he put in his plays." Det värdiga skrivandet frammanas annars i Machiavellis berömda brev till Francesco Vettori, den 10:e december 1513 (Machiavelli, 1989: 192-196), där han berättar hur han ikläder sig den diplomätiska "togan" för att bättre kunna resonera med de antika författarna (och på så vis skriva sitt verk *De principatibus*; men i allmänhet är förstås "de gamle" mer närvarande i *Discorsi*).

31. Se även Nortons (1983) analys av denna fras, som Norton kopplar till en högst okristlig predikan Machiavelli skrivit; men för en mer komplex framställning av Machiavellis ambition till reform genom hänsyn till Helvetet; se framförallt *De Grazia* (1989; särsk. kap. 13: 318-340).

32. Jfr. Ritter (1948: 15): "Das Dämonische ist nicht reine Negation des Guten; es ist nicht die Sphäre des völligen Dunkels im Gegensatz zum Licht, sondern des Zwielihts, der Mehrdeutigkeit, des Ungewissen, des zutiefest Unheimlichen".

33. Rebhorn (1988: 170) understryker hur Machiavelli även i *Arte della Guerra* betonar nödvändigheten av att ta tillvara sysslolösheten (*ozio*): "Machiavelli's work thus essentially aims to teach the reader how to take the *ozio* that is so much a part of modern society and use it to reform that society, to lead it away from its immersion in the dangerous, ultimately self-destructive pastoral bower and bring it back to the epic world of its glorious Roman past".

34. Jfr. Pitkin (1984: 324): "A way of understanding human autonomy, by which Machiavelli himself was frequently tempted but from which he tried to wear us, is as a kind of sovereignty, a self contained isolation, a solipsistic fantasy of omnipotence".

35. Jfr. Merleau-Ponty (1949: 273): "på samma sätt som en krets av speglar förvandlar en liten eldsåga till ett sagospel, förvandlas maktens göranden, när de reflekteras i en uppsättning av medvetanden; och det framträdande som skapas av dessa reflexer av reflexer är hemvisten och till sist även sanningen hos ett historiskt skeende" (min övers.).

36. Det är huvudsakligen denna spegling som Guicciardini tar fasta vid i ett brev följande dag (Machiavelli, 1989: 298), där han visserligen behåller den skämtsamma tonen, men ändå finner anledning att framhäva att de olyckliga tiderna framförallt kan tas tillvara i kontemplativa projekt (historieskrivning och modellformulering): "Käre Machiavelli. När jag läser era titlar, Republikens och munkarnas ambasadör [*oratore*], och betänker hur många kungar,

hertigar och furstar ni tidigare förhandlat med, erinrar jag mig Lysander [Spartas store statsman], som efter så många segrar och triumftåg gavs i uppdrag att dela ut köttet till de soldater han tidigare så ärorikt anfört". [...] "Och jag tror därför inte att detta uppdrag varit helt onyttigt, för under dessa tre dagar av sysslöshet har ni sugit upp hela Träskorepubliken [dvs munkarnas organisering], och denna model kan ni använda för något syfte, i en jämförelse med era andra former" (min övers.). Jfr. här även Gilberts (1965: 300) kommentar till andan i vad som skulle bli Guicciardinis ofullbordade livsverk, *Italiens historia*: "Even if man could not dominate the external world, he remained ruler in his own realm – that of the intellect [...] history appeals to man to become conscious of his own intrinsic value".

Referenser

- von Albertini, R, 1955. *Das florentinische Staatsbewusstsein im Übergang von der Republik zum Principat*. Berlin: Francke.
- Baron, H, 1988. "Machiavelli the republican citizen and author of the prince" (tidigare vers. 1961) s 101-154 i Baron, *In Search of Florentine Civic Humanism: Essays on the Transition from Medieval to Modern Thought*, vol. II. Princeton: Princeton University Press.
- Cantimori, D, 1937. "Rhetoric and politics in Italian humanism", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 1: 83-102.
- Chabod, F, 1952. "Machiavelli's method and style" (it. orig. "Niccolò Machiavelli") s 126-148 i Chabod, *Machiavelli and the Renaissance*. London: Bowes & Bowes 1958.
- De Grazia, S, 1989. *Machiavelli in Hell*. Princeton: Princeton University Press.
- De Sanctis, F, 1870. *Storia della letteratura italiana*. Rom: Grandi Tascabili Economici Newton 1991.
- Ehnmark, A, 1986. *Maktens hemligheter: En essä om Machiavelli*. Stockholm: Norstedts.
- Evennett, H.O., 1965. "The new orders", s 275-300 i *The New Cambridge Modern History*, vol. II, *The Reformation 1520-1559*, red. G.R. Elton. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garin, E, 1990. "Le Istorie fiorentine", s 29-62 i *Machiavelli fra politica e storia*. Torino: Piccola biblioteca Einaudi 1993.
- Garver, E, 1987. *Machiavelli and the History of Prudence*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Gilbert, F, 1949. "Bernardo Rucellai and the Orti Oricellari", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 12: 101-131.
- Gilbert, F, 1965. *Machiavelli and Guicciardini: Politics and History in Sixteenth Century Florence*. Princeton: Princeton University Press.
- Grey, H. H., 1963. "Renaissance humanism: The pursuit of eloquence", *Journal of the History of Ideas*, vol. 24: 497-514.
- Guicciardini, F, 1936. "Relazione della difesa di Parma" (1521?) s 147-161 i Guicciardini, *Opere*, vol. IX, *Scritti autobiografici e rari*, red. Roberto Palmarocchi. Bari: Laterza.
- Guicciardini, F, 1933. *Considerazioni intorno ai discorsi del Machiavelli (1529-30)* s 1-65 i Guicciardini, *Opere*, vol. VIII, *Scritti politici e Ricordi*, red. Roberto Palmarocchi. Bari: Laterza.
- Hariman, R, 1995. "No superficial attractions and ornaments: The invention of Modernity in Machiavelli's realist style", s 13-50 i Hariman, *Political Style: The Artistry of Power*. Chicago: Chicago University Press.
- Hörnqvist, M, 1996. *Machiavelli and the Romans*. Diss. Uppsala.
- Inglese, G, 1984. recension av "Niccolò Machiavelli, Opere III, Lettere, red. Franco Gaeta. UTET. Torino 1984", *La Bibliofilia: Rivista di storia del libro e di bibliografia*, vol. 86, nr. 3: 271-280.
- Kahn, V, 1994. *Machiavellian Rhetoric: From the Counter-Reformation to Milton*. Princeton: Princeton University Press.
- Kahn, V, 1997. "Humanism and the resistance to theory", s 149-170 i Walter Jost och Michael J. Hyde (red.) *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time: A Reader*. New Haven: Yale University Press.
- Lefort, C, 1972. *Le travail de l'oeuvre Machiavel*. Paris: Gallimard, coll. Tel 1986.
- Lyons, J. D., 1989. *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Machiavelli, N, 1513. *Il Principe*, red. Giorgio Inglese. Torino: Einaudi Tascabili 1995.
- Machiavelli, N, 1519. *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli 1984.
- Machiavelli, N, 1954. *La Mandragola, Belfagor, Lettere*, red. Mario Bonfantini. Milano: Mondadori 1991.
- Machiavelli, N, 1961. *The Letters of Machiavelli*, red. Allan Gilbert. New York: Capricorn Books.
- Machiavelli, N, 1964. *Legazioni e commissarie*, red. Sergio Bertelli, vol. I-III. Milano: Feltrinelli.

- Machiavelli, N, 1989. *Lettere a Francesco Vettori e a Francesco Guicciardini*. red. Giorgio Inglese. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli.
- Machiavelli, N, 1996. *Machiavelli and His Friends: Their Personal Correspondence*, red James Atkinson & David Sices. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Marchand, J-J, 1975. *Niccolò Machiavelli: I primi scritti politici (1499-1512): Nascita di un pensiero e di uno stile*. Padova: Editrice Antenore.
- Mayer, E, 1912. *Machiavellis Geschichtsauffassung und sein Begriff Virtù: Studien zu seiner Historik*. München: R. Oldenbourg.
- Meinecke, F, 1963. *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte* (1:a uppl: 1924); 3:e uppl. i Meinecke, *Werke*, red. Walther Hofer. München: Oldenbourg.
- Merleau-Ponty, M, 1949. "Note sur Machiavel", s 267-283 i Merleau-Ponty, *Signes*. Paris: Gallimard 1960.
- Moorman, J, 1988. *A History of the Franciscan Order from Its Origins to the year 1527*. Chicago: Franciscan Herald Press.
- Najemy, J, 1990. "The controversy surrounding Machiavelli's service to the republic", s 101-118 i Bock, Skinner, Viroli (red.) *Machiavelli and Republicanism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norton, P, 1983. "Machiavelli's road to paradise: 'The exhortation to penitence'", *History of Political Thought*, vol. 4, nr. 3:31-42.
- Ong, W, 1958. *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Palonen, K, 1998. *Das 'Webersche Moment': Zur Kontingenz des Politischen*. Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Perini, L, 1997. "Machiavelli e Guicciardini diplomatici", *Archivio Storico Italiano*, vol. 155, nr. 574:649-678.
- Pitkin, H, 1984. *Fortune is a Woman: Gender and Politics in the Thought of Niccolò Machiavelli*. Berkeley: University of California Press.
- Pocock, J.G.A., 1973. "Verbalizing a political act: Towards a politics of speech", *Political Theory*, vol. 1, nr.2:27-45.
- Pocock, J.G.A., 1975. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press.
- Rebhorn, W, 1988. *Foxes and Lions: Machiavelli's Confidence Men*. Cornell University Press. Ithaca.
- Rebhorn, W, 1995. *The Emperor of Men's Minds: Literature and the Renaissance Discourse of Rhetoric*. Ithaca: Cornell University Press.
- Ridolfi, R, 1954. *Vita di Niccolò Machiavelli*. Rom: Angelo Belardetti.
- Ritter, G, 1948. *Die Dämonie der Macht: Betrachtungen über Geschichte und Wesen des Machtproblems im politischen Denken der Neuzeit* (urspr. *Macht und Utopie*, 1940). München: Leibniz verlag, 6:e uppl.
- Sasso, G, 1958. *Niccolò Machiavelli: Storia del suo pensiero politico*. Napoli: Istituto italiano per gli studi storici.
- Tommasini, O, 1911. *La vita e gli scritti di Niccolò Machiavelli: Nella loro relazione col machiavellismo: Storia ed esame critico*, vol. II. Rom: Ermino Loescher.

Enighet eller pluralism?

Hur ska vetenskapen bedrivas för att på bästa sätt hjälpa oss att förstå världen? Frågan aktualiseras ännu en gång av Bjereld, Demker och Hinnfors i boken *Varför vetenskap?* och det är denna fråga som vi diskuterar här. Vår avsikt är att ifrågasätta den tes som författarna lyfter fram i boken – att enigheten är förbluffande stor kring vissa grundläggande frågor om hur man bör bedriva vetenskap – samt att göra det troligt att det inte heller är önskvärt att så vore fallet. Istället

för den enighet som författarna lyfter fram vill vi framhålla värdet av pluralism i den vetenskapliga verksamheten.

I sin ambition att hjälpa oss att förstå världen är vetenskapen inte unik. Även andra verksamheter söker bidra till sådan förståelse, till exempel konsten och litteraturen. Genom de specifika restriktioner som den vetenskapliga verksamheten åläggs producerar den emellertid en speciell typ av kunskap. Vilka speciella egenskaper det rör sig om är inte alla ense om, men sådana egenskaper som tillförlitlighet, falsifierbarhet och intersubjektivitet nämns ofta. Utan att göra an-

språk på precision i uttrycket kan nog sägas att vetenskapen ofta förutsätts skapa en slags kunskap som vi kan *lita på* mer än annan kunskap – och en kunskap som vi också har större förutsättning för att *enas* kring än andra typer av kunskap. Samtidigt ställer vi krav om att vetenskapen skall röra sig mot det okända och det omstridda. Vi vill ha ny kunskap och vi vill att kunskaps-tvister skall lösas. Denna ambition förutsätter öppenhet inför ny kunskap, inte minst när den riskerar att omkullkasta tidigare föreställningar.

Frågan är om alla dessa förväntningar på vetenskapen är förenliga. Ambitionen att vi skall eftersträva säker och gemensam kunskap synes indikera att vi bör enas om hur kunskap bäst skapas och kommuniceras. Ambitionen om öppenhet inför det okända eller omtvistade innebär istället att vår kunskap aldrig kan bli mer än provisorisk, och denna öppenhet måste även gälla föreställningar om hur vetenskaplig verksamhet lämpligen bör bedrivas. Denna värdekonflikt ställer traditionsförmedling och kvalitetsbedömningar inom vetenskapssamhället i en intressant belysning.

Diskussionen kring dessa viktiga frågor kompliceras av ytterligare en faktor. De skilda synsätt som finns är säkerligen till stora delar grundade på ärliga övertygelser, men man kan inte bortse från att även ett visst mått av s.k. ”vested interests” kan fungera som drivkrafter i diskussioner om hur man bäst bör arbeta inom vetenskapen. Det finns mycket att vinna om man som forskare lyckas övertyga sina kollegor, anslagsgivare och andra om det förträffliga i det egna sättet att arbeta. Detta förhållande kan kanske förklara varför debatten mellan olika forskare stundom kan tyckas omotiverat hård och kompromisslös.

Traditionellt har man ansett att det i forskarvärlden knappast finns någon enighet kring hur vetenskap bör bedrivas (se t.ex. Chalmers 1994, Gilje-Grimen 1995, Lundquist 1993). Denna uppfattning delas dock inte av alla. Bjereld, Demker och Hinnsöker i sin bok *Varför vetenskap?* visa att enigheten är förbluffande stor kring vissa grundläggande frågor om hur man bör bedriva vetenskap – närmare bestämt kring hur man skall välja studieobjekt och utforma ”vetenskapliga problem”. I deras perspektiv sy-

nes enighet i vetenskapsfilosofiska frågor vara ett lyckligt tillstånd. Så är naturligtvis också fallet, om vi nu slutgiltigt kommit på hur mänskligheten bäst skall lära sig att förstå världen i vetenskapliga termer – och om detta ”bästa sätt” är lika med det sätt som toförs i den aktuella boken. Om så är fallet skulle vi således ha kommit till ett ”historiens slut” vad gäller den vetenskapsfilosofiska utvecklingen.

Det tycks dock övermaga att inta en sådan position, och för oss skulle en betydande enighet i de diskuterade frågorna vara mer ägnad att oroa än att lugna. Om enighet över huvud taget föreligger i den utsträckning som hävdas så kan denna enighet lika gärna indikera stagnation och bristande utvecklingskraft som att det nu inte finns mer att lära om hur man bäst bedriver vetenskap. Vem som har rätt kan vi inte veta, men de tre författarna synes alltför lättvindigt ha antagit att den enighet man hävdar föreligger är fruktbar.

Det är i detta perspektiv intressant att notera hur vetenskapsfilosofin ändrat inriktning sedan ett antal årtionden. Den hade tidigare en tydligt normativ prägel. Exempelvis innebär den kritiska rationalismens program att vetenskap bör bedrivas i enlighet med vissa bestämda principer. Med Kuhn, Feyerabend m.fl. har man mer kommit att intressera sig för hur vetenskapsmän *faktiskt* bedriver verksamhet och hur den vetenskapliga utvecklingen *faktiskt* ägt rum. Vetenskapsfilosofin har därmed kommit att likna de empiriska vetenskaper som den studerar.

Utifrån denna empiriska nyorientering skulle en intressant tes kunna förfäktas: *Frågan om vad som är bra vetenskap bör studeras empiriskt*. En av de strängare idéerna inom de empiriska vetenskaperna är ju nämligen att uttalanden om verkligheten bör prövas empiriskt. Vi bör inte låta oss nöja med hypoteser eller ogrundade uttalanden om verklighetens beskaffenhet. I den mån uttalanden om vad som konstituerar god vetenskap, eller om hur vi bäst lär oss förstå världen, bygger på föreställningar av empirisk natur så bör de uppfattas som provisoriska till dess att de prövats i empiriska studier. Huruvida sådana studier är möjliga att genomföra kan diskuteras, men i princip handlar det om att, utifrån en eller flera konceptioner av vad som konstituerar vä-

sentliga vetenskapliga framsteg, undersöka vilka arbetssätt som i praktiken är de mest fruktbara.

Ett sådant förhållningssätt torde få revolutionerade konsekvenser för de akademiska disciplinernas metodkurser för studenter och doktorander. Idéer om värdet av teori, problemorientering, kumulativitet och en lång rad andra omhuldade fenomen kan inte trumfas in likt en katekes utan måste underbyggas med empiri och intelligenta resonemang, och samtidigt måste en öppning lämnas för att kommande empiri kan komma att visa att alltsammans var felaktigt. Det väsentliga med detta konstaterande är emellertid inte att vi skall invänta empiriska studier innan vi formulerar våra ideal för vetenskapligt arbete. Det viktiga är att vi, på grund av avsaknaden av säker kunskap kring vilket arbetssätt som är det bästa, bör anamma en ödmjuk och öppen attityd gentemot konkurrerande förhållningssätt.

Låt oss ta ett exempel från *Varför vetenskap* som kan visa på det farliga i att förfäktat ett specifikt arbetssätt är det rätta, och att enighet kring detta arbetssätt är värdefull. I sin bok hävdar Bjereld, Demker och Hinnfors att det finns särskilda *vetenskapliga* problem, till skillnad från sådana som hör hemma i andra tankesfärer i samhället – till exempel den politiska. De vetenskapliga problemen konstitueras av att de utgörs av en slags paradoxer. Man åskådliggör denna tanke med det klassiska exemplet med svanars färg. Tidigare kunskap antas innebära att svanar är vita, men likfullt iakttar man en dag en svart svan. Denna motsättning mellan en föreställning av generell natur och en enskild observation – ”paradoxen” – måste lösas. ”Teorin” måste omformuleras eller observationen ifrågasättas.

Varför skulle denna typ av problem vara mer ”vetenskapliga” än andra slag av problem? Och mer intressant – varför skulle dessa ”paradoxproblem” utgöra mer *fruktbara* problem än andra? Glömmer man inte med detta förhållningssätt en lång rad viktiga problem som inte klarar författarnas paradoxkriterium, men som aktiva vetenskapsmän ägnar allvarlig möda under hela sin forskargärning? Hur skall vi kunna bota svårt sjuka? Hur skall vi kunna skicka människor till

Mars? Hur skall vi lösa miljöförstörelsen? Listan på dylika problem kan göras lång, och de flesta brukar anse att de forskare som arbetar med dessa problem ägnar sig åt vetenskap.¹

De tre författarnas motinvändning skulle kunna vara att dessa problem visserligen är viktiga, men att deras betydelse är av politisk, social eller måhända mänsklig natur. En vetenskapsman bör ha såväl inomvetenskapliga som utomvetenskapliga bevekelsegrunder för sitt problemval. De inomvetenskapliga är av paradoxnatur enligt ovan, medan de utomvetenskapliga handlar om att vi med vår vetenskap försöker lösa problem som bekymrar människor i deras liv. Det hävdas i boken att det primärt bör vara de inomvetenskapliga bevekelsegrunderna som styr vetenskapsmannen (Bjereld m.fl. 1999:39-40).

Vi anser att distinktionen mellan inomvetenskapliga och utomvetenskapliga bevekelsegrunder är konstlad och olämplig. Vetenskapssamhället är en del av det totala samhället och vetenskapens teorier kan med viss rimlighet sägas utgöra samhällets bästa föreställningar om världen. Vetenskapen skall ju också vara samhällets spjutspets mot den *nya* kunskapen. Om det i vetenskapssamhället saknas kunskap kring ett visst fenomen så saknas den kunskapen därför rimligen i resten av samhället också. Om ett förhållande är en gåta för vetenskapssamhället så bör detta förhållande vara en gåta för hela samhället. Inomvetenskapliga problem finns således inte. De är hela samhällets problem även om de formuleras inom vetenskapssamhället. Det som sedan avgör om de är värda att undersöka bör rimligen vara deras tänkbara betydelse för samhället – inte enbart för vetenskapssamhället. Teorier eller paradoxer genererade av vetenskapsmän är inte *à priori* intressanta.²

Däremot kan det hävdas att många vetenskapsmäns intresse för generella fenomen kan berättigas utifrån föreställningen att generella fenomen är av större samhällelig betydelse än partikulära. Vetenskapens förkärlek för generella fenomen framför partikulära brukar lyftas fram som en viktig skillnad mellan vetenskap och, till exempel, journalistik. En sådan skillnad kan dock inte åberopas som grund för att veten-

skapsmännens intresse skulle vara av "inomvetenskapligt" slag. Det handlar om förmodad, ofta långsiktig, samhällsrelevans – och det bör rimligen vara så att vetenskapsmän vet mer om den saken än journalistkåren.

Ställningstaganden om vad som har stor betydelse för våra liv är och bör vara en viktig del av den vetenskapliga verksamheten, inte minst som grund för våra val av forskningsproblem. Att rubricera sådana frågor som "utomvetenskapliga" är att fullständigt i onödan degradera dem till något som vetenskapsmän i sin upphöjdhed inte nödvändigtvis behöver befatta sig med. Författarna hävdar visserligen att samhällsrelevans också bör läggas till grund för vetenskapsmannens val av problem, men om han eller hon måste välja är det inomvetenskapliga tydligen viktigast. I valet mellan paradoxer utan samhällsrelevans eller icke-paradoxer med stor samhällsrelevans prioriterar man av någon outgrundlig anledning de förra.

Det finns egentligen bara en rimlig invändning mot att generellt lägga avgörande vikt vid argument om "samhällsrelevans" när vi väljer forskningsproblem – nämligen att den enskilda forskningsinsatsens samhällsrelevans är svår att förutsäga. Detta är ett utomordentligt viktigt argument. Många forskningsföretag har först i efterhand visat sig ha stor samhällsrelevans. Detta argument framför dock inte författarna. – och det berättigar knappast till en förbehållslös prioritering av de bevekelsegrunder som de uppfattar som "inomvetenskapliga".

Vi har med exemplet ovan försökt visa att det finns anledning att ifrågasätta värdet av den enighet som författarna hävdar föreligger kring de idéer som framförs i *Varför vetenskap?*. Man kan naturligtvis också diskutera om enigheten över huvud taget föreligger.³ Vår bild är att en stor del av vetenskapssamhället i praktiken inte arbetar som författarna förespråkar – och ändå tillväxer kunskapen i frågor som är av betydelse för oss. Hade det gått bättre eller fortare om författarnas arbetssätt hade tillämpats? Detta är en empirisk fråga.

Denna fråga kan generaliseras och ställas till alla dem som genom undervisning och bedömning söker föra vidare egna rigorösa normer för det vetenskapliga arbetet till nästa generation av

studenter och forskarstuderande. Har vi med säkerhet – just nu, just i vårt land, just vid den egna forskningsinstitutionen – svaret på frågan om vilken mylla som är gynnsammast för vår gemensamma kunskapstillväxt? Och om alla inte är ense vid den egna forskningsinstitutionen – hur kan jag veta att just jag besitter den slutgiltiga kunskapen? Svaret på dessa retoriska frågor är naturligtvis att vi inte vet det. (En renodlad sannolikhetsbedömning ger faktiskt vid handen att den bästa kunskapen troligen finns någon annanstans!)

Det är vår bedömning att den forskningsmiljö som bäst minimerar riskerna att hamna i ofrukt samma återvändsgränder bör vara pluralistisk. Denna pluralism får dock inte bara vara en vag målformulering i verksamheten, utan måste implementeras på allvar. Man bör aktivt uppmuntra olika förhållningssätt i forskargemenskapen. Detta motiveras utifrån konstaterandet att vi inte med säkerhet kan veta på vilket sätt som vi bäst kan nå förståelse om världen. Alltså är vi hänvisade till ett pluralistiskt förhållningssätt för att inte av misstag eller i oförstånd råka kväva ett förhållningssätt som utan vår vetskap är det bästa. Enighet kring ett enda förhållningssätt är sålunda inte eftersträvsvärd. Vi måste stå ut med varandras skilda förhållningssätt då det inte finns något bättre alternativ.

Den praktiska tillämpningen av detta pluralistiska synsätt inom den vetenskapliga verksamheten reser dock ett viktigt problem. Vetenskaplig verksamhet bygger nämligen i hög grad på bedömning och rangordning av vetenskapliga produkter. Dessa bedömningar är en del av den akademiska verksamhetens kvalitetssäkring. Bedömningen och rangordningen är vidare nödvändig för olika samhällsinstitutioners selektion av begåvade och ambitiösa studenter och forskare – en selektion som förutsätts vara förenad med samhällsnytta om den är tillförlitlig. Från grundutbildningens betygssättning till rangordningen av forskare vid tjänstetillsättningar krävs då en norm utifrån vilken man kan bedöma kvaliteten i vetenskapliga produkter.

Om vi vill att denna kvalitetsnorm skall vara universell måste vi, trots allt, enas kring ett kriterium på vad som är god vetenskap och hur denna produceras på bästa sätt. Vi måste helt enkelt

ha något att hänga upp vår bedömning av vetenskapliga produkter på. Det är svårt att se hur sensensens "anything goes" skulle kunna ligga till grund för sådana myndighetsbeslut som beslut om betyg och tjänsteställning utgör.

Å andra sidan verkar det inte rimligt att kvalitetspremierna forskning och individer efter kriterier som vi inte nödvändigtvis tror befrämjar kunskapstillväxten bara för att myndighetsbeslut kräver fasta kriterier. Vi tar då risken att påtvinga alla ett arbetssätt som inte är det bästa för att hjälpa oss att förstå världen. Vi tillåter en ansats; ett sorts "paradigm", att dominera på alternativa ansatsers bekostnad.⁴ Paradigmet får styra den vetenskapliga verksamheten och den normativa bedömningen av densamma. Vi bedriver forskning, skriver texter och tillsätter tjänster utifrån paradigmet. Ifrågasättande av paradigmet lönar sig inte, varför oliktankande, i eget intresse, bör avstå från att anmäla avvikande ståndpunkter. Sådana straffar sig troligtvis, då ju incitamentsstrukturen är uppbyggd för att upprätthålla paradigmet värden. Genom undervisning och betygsättning uppfostrar och insocialiserar vi också nya forskare i det dominerande paradigmet. Ingenstans i verksamheten uppmanas således alternativt tänkande.⁵ Vi låter paradigmet styra vår verksamhet, men vi vet inte om detta "paradigm" verkligen befrämjar kunskapstillväxten.

För att undvika den här fällan bör vi se bedömningen av vetenskapliga produkter som den verkliga utmaningen vad gäller tillämpandet av ett pluralistiskt förhållningssätt. Här utsätts principen för sin allvarligaste prövning då olika förhållningssätt och ansatser möts. Det är alltid svårast att vara tolerant gentemot sådant som man inte gillar, men det är också då det blir som viktigast att hålla fast vid principen. Vi kan inte strunta i att tillämpa en princip med det enda skälet att den är svår att följa. Vi måste i varje fall göra ett ärligt försök, även om vi kanske aldrig når hela vägen fram. Men hur ska det då gå till när man tar tag i utmaningen och verkligen tillämpar ett pluralistiskt förhållningssätt?

Ett möjlighet är naturligtvis att falla ned i total hållningslöshet och avsluta all kommunikation mellan olika forskare. Vi kan ju ändå inte bedöma varandras produkter. Kanske bör tjänster lot-

tas ut? Eller universiteten läggas ner? Vi inser direkt att detta inte är en framkomlig väg. Vetenskap är ju kollektiv förståelse av världen, och sådan kan inte nås genom avslutad kommunikation. Den naturliga vägen blir då den motsatta – ökad kommunikation. Med den ödmjuka insikten att vi inte har någon riktig kännedom om vilken ansats som bäst hjälper oss att förstå verkligheten, kan denna kommunikation bli både tolerant och lyhörd till sin karaktär. Forskare kan ägna sig mindre åt de "gängbråk" som tidvis slitit sönder forskargemenskaper. Ett exempel härvidlag är det låsta positionskrig som under decennierna fördes mellan "kvalitativa" och "kvantitativa" forskare. Kriget avtog först då båda sidor så småningom började inse att man faktiskt kan lära en hel del av varandra om man bara talar med varandra. Dylika "gängbråk" kan också vara ett sätt att legitimera andra underliggande konflikter, t.ex. rena intressekonflikter mellan olika personer. Genom att sträva bort från dessa bråk kan dylika motiv för bråk inte längre döljas på samma sätt.

Istället för att bekämpa varandra kan man ägna tid och möda åt att försöka förstå varandras arbete. Alla kan ha sitt favoritförhållningssätt som man tror bäst hjälper oss förstå världen, men samtidigt åtminstone göra ett försök att i möjligaste mån begripa sig på andras arbeten. Förståelsen behöver inte vara fullständig eller gälla på det tekniska planet, men forskare skall försöka att i princip förstå en annan forskares arbete innan arbetet bedöms. Det här ställer självklart vissa krav på alla forskare både vad gäller öppenhet och tolerans.

Om kommunikationen ska vara möjlig måste dock all vetenskap *bedrivas och framställas på ett sätt som möjliggör denna form av kommunikation*. Här tar vi sålunda avstånd från den totala hållningslösheten och sätter upp ett krav på all vetenskaplig verksamhet. Man kan välja att kalla kravet intersubjektivitet⁶, kommunikerbarhet eller något annat, men syftet med kravet är det samma: Att möjliggöra den kommunikation mellan olika forskare som är nödvändig i den vetenskapliga verksamheten fram till den hypotetiska dag då vi har full insikt i hur den bästa vetenskapen bedrivs. Huruvida den dagen någonsin kommer att gry kan man ha olika uppfatt-

ning om. Rent konkret handlar det om genomsynlighet och principiell rekonstruerbarhet i forskningsprocessen och forskningsprodukterna, något som ju redan nu brukar understrykas i vetenskaplig verksamhet. På detta sätt får andra forskare chansen att ta till sig och förstå hur forskningen har bedrivits och värdera trovärdigheten i de framkomna resultaten. Detta är nödvändiga förutsättningar för meningsfull kommunikation mellan olika forskare.

I princip finns redan de institutioner som kan få ett sådant system att fungera. I seminarier, offentliga sakkunnigutlåtanden etc. måste såväl författare som opponenter och andra bedömare i betydande utsträckning förlita sig på sin förmåga att övertyga om sina ståndpunkter. Kvalitetskriteriet som tillämpas i dessa institutioner utgörs således av förmågan att övertyga. Dessa institutioner kan dock ibland behöva effektiviseras i så måtto att det rationella samtalets spelregler implementeras mer fullständigt. I det rationella samtalet eftersträvas nämligen största möjliga grad av förståelse av andras och egna ståndpunkter. Som brukligt är i den akademiska diskussionen blir det allas uppgift att tillse att alla eftersträvar sådan förståelse. Inga ståndpunkter skall godtas på grund av att de stämmer väl överens med etablerad praxis. Inga ståndpunkter skall heller förkastas på grund av att de strider mot praxis. Invändningar och försvar måste underbyggas med sakliga argument, och en ståndpunkts rimlighet är naturligtvis logiskt oberoende av vem som uttalar den. Författare liksom bedömare måste, för att vara framgångsrika i en sådan process, uppfylla högt ställda krav vad gäller genomsynlighet och goda och relevanta argument. I en sådan kollektiv kvalitetsssäkringsprocess ligger, tror vi, den säkraste vägen till vetenskaplig utveckling.

Förmåga att övertyga genom goda argument och genomsynlighet blir då också de enda rimliga krav som vi utifrån det pluralistiska förhållningssättet kan ställa vid bedömning av vetenskapliga produkter. Det är dock inget obetydligt krav. Tillsammans med kravet på öppenhet och kommunikation ställs ganska höga krav på den enskilda forskarens verksamhet. En forskare kan inte "slappna av" på samma sätt som han eller hon kanske kan göra då man verkar inom

ett "paradigm" där det hela tiden är självklart vad som är rätt och fel förhållningssätt. Positiva spin-off-effekter av den ökade betoningen av kommunicerbarhet kan dock bli en mer livaktig forskarmiljö med mer diskussion kring det egna och andras arbete.

Rimligtvis kan man inte hoppas på att det pluralistiska förhållningssättet och dess krav på kommunicerbarhet kan implementeras fullt ut. Man ska snarare betrakta det som ett ideal att sträva efter. Vissa problem vad gäller bristande tolerans och öppenhet kommer med all säkerhet alltid att finnas. Inte minst tidsmässiga krav kan förhindra verklig kommunikation mellan stora grupper forskare. Som ideal kan det dock styra verksamheten i en riktning där det ges tid för genuint kunskapsökande kommunikation mellan forskarna. Och är det inte det vi har rätt att förvänta oss av en forskare – att han eller hon söker kunskap?

Bengt-Ove Boström – Marie Uhrwing

Noter

1. En annan viktig och intressant uppgift, särskilt för samhällsvetenskaperna, borde vara att ifrågasätta samtidens mest omhuldade idéer – som ju ofta visar sig vara idétrender snarare än vunnen kunskap för framtiden.
2. Vi har i vetenskapliga publikationer ibland sett hur inomvetenskapliga bevekelsegrunder för problemval likställs med utforskad mark. Vetenskapsmännen saknar helt enkelt viss kunskap. En sådan karaktäristik av "inomvetenskaplighet" måste sägas vara trivial och ointressant. Används den sedan som ett argument för problemval är vi tillbaka i argumentationen ovan. Det finns många triviala och ointressanta ting vetenskapen saknar kunskap om. Om den saknade kunskapen kan vara betydelsefull för våra liv bör den sökas – inte annars.
3. För att travestera George Orwells lustighet om jämlikhet – alla är överens, men vissa är mer överens än andra.
4. Med paradigm avses här "en samling föreställningar och normer, som finns inom ett forskarsamfund och som påverkar vad man ska forska på och hur det ska ske" (Lindholm 1999:20). Det finns en

stor debatt kring begreppet paradigm och huruvida det över huvud taget är tillämpbart inom samhällsvetenskapen, men vi nöjer oss med denna definition för att illustrera vår poäng. Vad vi däremot *inte* avser med paradigm är att detta endast skulle utgöras av den enskilda forskarens egna föreställningar och normer rörande om vad och hur forskning ska bedrivas (jämför Bjereld m.fl. 1999:115).

5. Vi måste inte vara medvetna om att vi verkar inom ett av flera tänkbara paradig för att dessa styrmekanismer skall komma till stånd och fungera. Paradigmet kan vara så dominerande att dess teser uppfattas som självklarheter (jämför Lindholm 1999:16).

6. Med begreppet intersubjektivitet avser vi "att den vetenskapliga framställningen i princip ska vara rekonstruerbar för läsaren" (Lundquist 1993:52). Detta innebär att läsaren ska kunna följa med i hur och

varför forskaren kommit fram till sina slutsatser och utifrån detta kunna värdera trovärdigheten i resultatet.

Referenser

- Bjereld, U., – Demker, M., – Hinnfors, J., 1999. *Varför vetenskap?* Lund: Studentlitteratur.
- Chalmers, A., 1994. *Vad är vetenskap egentligen?* Nora: Nya Doxa.
- Gilje, N., – Grimen, H., 1995. *Samhällsvetenskapernas förutsättningar.* Göteborg: Daidalos.
- Lindholm, S., 1999. *Vägen till vetenskapsfilosofin.* Lund: Academia Adacta.
- Lundquist, L., 1993. *Det vetenskapliga studiet av politikk.* Lund: Studentlitteratur.

Sakkunnigutlåtande över de sökande till den ledigförklarade tjänsten som professor i politologi vid Växjö universitet

Utlåtandet är uppdelat i två huvudavsnitt. Det första har skrivits gemensamt av de sakkunniga och omfattar en genomgång av var och en av de sökandes meriter. Det andra utgörs av de sakkunnigas individuella prioriteringar av de sökande för den aktuella tjänsten.

Gemensamt avsnitt

Tom Bryder

f. 1946 är docent vid Institut for Statskundskab, Köpenhamns universitet.

Han avlade fil.dr.-examen i statsvetenskap vid Lunds universitet 1975. Han utnämndes till docent vid Åbo akademi, Finland 1982 och vid Institut for statskundskab, Köpenhamn 1992. Han förklarades kompetent till en professur i statskundskab vid Köpenhamns universitet 1996.

Han var verksam som lärare vid Ålborg universitetscenter från den 1 september 1975 till

den 1 februari 1977 och vid Århus universitet den 1 februari 1977 till den 1 augusti 1977.

Under tiden den 1 juli 1977 till den 1 sept. 1985 var han universitetslektor i samhällskunskap med offentlig förvaltning och administrativ teknik vid Tekniska högskolan i Luleå. Han var anställd vid serviceavdelningen, Danmarks socialforskningsinstitut från den 1 september 1985 till den 1 mars 1987.

Sedan den 1 februari 1986 har han varit verksam vid nuvarande Institut for statskundskab vid Köpenhamns universitet: först som extern lektor i politisk sociologi och socialpsykologi, därefter som lektor i statskundskab, informatik och tillämpad datalogi (1 mars 1987 – 1 november 1991) och senast som docent i statskundskab. I den sistnämnda perioden har han varit studierektor för utländska studerande och Erasmuskoordinatör vid institutet.

Han har varit fakultetsopponent på doktorsavhandlingar vid sju tillfällen i Sverige och en gång i Finland. Han har två gånger deltagit i bedömningskommissioner för avhandlingar i Danmark. Vid olika tillfällen har han under längre eller kortare perioder varit gästforskare vid andra universitet, t.ex. Åbo akademi, Finland (ht 1981 och 1989) och Universiteit van Amsterdam (ht 1988). Han har deltagit i ett fem-

tional vetenskapliga konferenser och gästföreläst vid ett trettiotal tillfällen i olika länder.

Han har varit aktiv i the International Society of Political Psychology som styrelsemedlem 1983-84, vice president 1985-87 och president 1991-93.

Vetenskaplig meritering

Tom Bryder har skrivit fem böcker, redigerat en antologi samt skrivit ett trettiotal uppsatser och åtskilliga anmälningar av vetenskapliga arbeten. Av sin produktion har han för bedömning valt ut sex böcker och fyra uppsatser.

Hans första större arbete är doktorsavhandlingen – *Power and Responsibility. Contending Approaches to Industrial Relations and Decision-Making in Britain 1963-1971*, 1975 (212 s.). Han försöker här tillämpa modeller och begrepp från politisk psykologi som är den forskningsinriktning som han framför allt ägnat sig åt. I Nordisk statsvetenskap har han varit ganska ensam om detta. Avhandlingen avviker f.ö. starkt från vad som var gängse vid denna tid.

Avhandlingen inleds med ett stort och ambitiöst modellbygge som författaren sedan verkligen försöker tillämpa på den konkreta materialet. Framställningen bygger på ett omfattande material av periodica, parlamentariska källor, dokument, biografier, memoarer och officiella publikationer. Den använda vetenskapliga litteraturen utgörs i hög grad av samhällsvetenskapens klassiker, och den har en imponerande bredd även om, som motiveras av ämnet, representanter för politiskt psykologi upptar en stor andel.

Som alla hans större arbeten präglas avhandlingen av stor beläsenhet och explicit reflektion. Den är strikt genomförd, även om författaren ibland – framför allt i fotnoterna – inte kan låta bli att ta läsaren med sig på extra utflykter. Avhandlingen är teoretiskt väl förankrad och författaren förmår visa analysmodellens instrumentallitet.

Nästa mer omfattande vetenskapliga arbete är *Machiavelli and Modern Political Analysis*, 1990 (144 s.). Själva utgångspunkten för analysen är att Machiavelli är en författare som hör till det moderna och som följaktligen har något att lära vår tid om politisk teori.

För att förstå Machiavelli är det nödvändigt att placera honom i hans samtid, vad Bryder kallar "historical contextualism". Politiska texter kan betyda olika ting för olika observatörer och han visar hur olika tolkningsskolor – nationalister och marxister – har läst och använt Machiavelli på helt olika sätt. Författaren väljer sin utgångspunkt i generella analysmodeller som konstruerats av forskare inom den politiska psykologin (som Nathan Leites och Alexander George). Hans syfte är att komma fram till prövbara hypoteser genererade från texter av idéhistoriens klassiker. Han genomför en fin diskussion av problemen kring den operationella koden som metod för att studera politiska idéer.

Han tar sedan ännu ett steg framåt i relation till traditionell idéanalys och försöker göra det troligt att man kan tala om machiavellism som ett särskild angreppsvinkel vid studie av politik. Tanken är att Machiavellis tänkande omfattar en samling attityder som tenderar att ge beteendemässiga dispositioner, och detta ska kunna uttryckas teoretiskt.

Framställningen bygger på Machiavellis texter och litteraturen om dessa och kan i relation till den senare beskrivas som syntetiserande. Det är en väl genomförd undersökning som på ett elegant sätt hanterar viktiga delar av den väldiga litteratur som ägnats Machiavelli. Försöket att använda texterna utöver det traditionellt morfologiska och förklarande är intressant och viktigt. Resultatet blir en klar och överskådlig framställning.

Tom Bryders hittills viktigaste vetenskapliga arbete är *The Human Face of Politics. Essays on Political Psychology and Politicised Culture in the Twentieth Century*, 1997 (281 s). Det genomgående temat är den politiska psykologin som grund för det vetenskapliga studiet av politik. Boken ses som en sammanfattning av hela hans studium av politisk psykologi.

Krig, kultur, vetenskap är bara några områden för analysen. Läsaren möter utredningar av betydelsefulla fenomen som empati och "wargism". Centrala gestalter i utvecklingen av den politiska psykologin, som Graham Wallas och Harold Lasswell, presenteras. Den operationella koden används för att studera Moshe Dayan och kampanjen i Sinai 1951. Anwar El Sadat och

Golda Meir och deras relationer analyseras. Weimarrepubliken får ett stort avsnitt som inleds med bildkonsten i ett kapitel om social karikatyr och politisk satir hos George Grosz. Det fortsätter med en analys av samarbetet mellan Brecht och Weil och därefter används Leni Riefenstahls liv och verk för att visa manipuleringens dynamik. I ett avslutande kapitel tar han upp rationalitetens begränsningar.

Formen för framställningen är en helt annan än i hans tidigare arbeten. Den tidigare relativt sparsmakade, disciplinerade och strikt formaliserade framställningen i monografiform har bytts mot en samling essayer där författaren låter sin lärdom få fria tyglar. En stor rikedom av idéer, infall och associationer slåss om läsarens uppmärksamhet. Man skulle kunna säga att fotnoterna, som är omfattande redan i avhandlingen, nu har trängt upp i den löpande texten. Det är inget dåligt tillvägagångssätt. Tvärtom passar det såväl författarens temperament som hans ämne synnerligen väl.

Det finns särskild anledning att uppmärksamma Bryders bidrag till Margaret G Hermans stora antologi *Political Psychology*. Han har nämligen fått förtroendet att skriva om "Political Psychology in Western Europe" (32 s). Kapitlet illustrerar på ett utmärkt sätt hans överblick över forskningsområdet och förmåga att strukturera och syntetisera det materialet. En fin demonstration av strukturering erbjuder också hans publicerade "presidential address" till the International Society of Political Psychology: "Patterns for Future Research on Self-Esteem and Human Dignity in Mass Society".

Ett annat av de insända arbetena är en festskrift, *Party Systems, Party Behavior and Democracy*, 1993 (230 s) för vilken Bryder är redaktör. Han svarar också själv för ett av bidragen som sedan återkommer som slutkapitel i *The Human Face of Politics*.

Av de insända skrifterna återstår att nämna dels ett kapitel i en antologi om transnationella partier i den europeiska unionen, dels ett konferenspaper, "Entartete Musik", som handlar om nazismens musikpolitik. Båda är preliminära och ska kanske främst visa på forskningsområdet som författaren har under uppbyggnad.

Till en särskild grupp kan man föra Bryders båda forskningsmetodiska arbeten. Det första är *Innehållsanalys som idé och metod*, 1985 (178 s). Boken representerar ett brett metodologiskt angreppssätt som sträcker sig från metateoretiska resonemang till presentation av konkreta tekniker. Man kan inte säga att den kommer med några fundamentala nyheter, men författaren demonstrerar på ett tydligt sätt vikten av att tekniker diskuteras i en bredare vetenskapsteoretisk kontext. I ett särskilt kapitel presenteras datorbaserad innehållsanalys som är ett av hans centrala intresseområden.

I direkt samband med boken om innehållsanalys bör nämnas *Introduktion til kvantitativ bearbejdning af data med SPSS/PC+ & Studentware Tm.*, 1993 (134 s) som Bryder har skrivit tillsammans med Flemming Omel Hansen. Arbetet kan närmast beskrivas som en instruktion, ett slags manual, till det tekniska tillvägagångssättet vid datorbearbetningen. I första hand ger boken uttryck för författarnas pedagogiska intresse.

Bryder har arbetat med massdataundersökningar på Danmarks socialforskningsinstitut under sin anställning där. Han har också lett forskningsprojekt om arbetslöshet (Arbetsmarknadsdepartementets, Skolöverstyrelsens och Luleå kommuns utredningsprojekt) och om "Adolescence, Public Policy Impacts, and Involvement in Public Affairs" (HSFR).

Det ska också framhållas att Bryder varit en flitig anmälare av vetenskapliga arbeten för en vetenskaplig läsekrets.

Tom Bryder har många och goda nationella och internationella forskarkontakter. Kvaliteten i dessa illustreras kanske bäst av hans presidentskap i the International Society of Political Psychology.

Pedagogisk meritering

Det redovisas i ansökningshandlingarna ingen dokumentation av kvaliteten i Bryders undervisning utöver den som kan relateras till forskningen, dvs. att han med god marginal fyller kravet på "breda, gedigna och aktuella kunskaper" i sitt ämne. Också i övrigt är upplysningarna knapphändiga. Han har emellertid varit verksam i universitetsundervisning sedan 1977 – alltså över tjugo år. Han har undervisat på alla utbild-

ningsnivåer vid svenska och danska universitet. Det kan inte råda någon som helst tvekan om att han har mycket breda och varierade pedagogiska erfarenheter.

Det finns skäl att göra en särskild poäng av att han verkat i dessa två länder. Då inställningen till universitetsutbildningen är så olika i de båda länderna är hans erfarenheter särskilt värdefulla. Den skarpa skiljelinjen mellan grundutbildning och forskarutbildning, som vi har i Sverige, finns inte i Danmark. Redan från första dagen deltar studenten i en vetenskaplig utbildning. Paperskrivande och handledning blir en naturlig del av verksamheten redan från början

I Ålborg, där Bryder undervisade inemot ett och ett halvt år, avviker formerna än mer från de gängse svenska förhållandena. Utbildningen bedrivs nämligen i projektgrupper där studenterna väljer och genomför olika forskningsprojekt med lärarna som handledare. Ytterligare en av Bryders erfarenheter kan komma till nytta. Han har nämligen haft uppdrag som censor vid examina vid flera danska universitet vilket ger en mycket god inblick i hur olika undervisnings-system fungerar.

Av mycket stort intresse är hans synnerligen omfattande erfarenhet av datorundervisning och han har också skrivit en bok om kvantitativ databearbetning. Det bör också särskilt framhållas att han i Danmark hela tiden har verkat i flerveenskapliga forsknings- och undervisningsmiljöer eftersom instituten är uppbyggda på det sättet.

Han har aldrig helt lämnat det svenska system där han fått sin utbildning. Han har haft kurser på grundutbildningen och för forskarstuderanden vid bl.a. Lunds universitet och där även biträtt med handledning av doktorander. Hans nationella och internationella kontakter har utöver den vetenskapliga sidan också en administrativ. Hans verksamhet som studierektor för utländska studerande och ERASMUS-koordinator vid hans danska universitet har tvivelsutan givit nyttiga erfarenheter.

All denna erfarenhet av olika utbildningssystem och -nivåer kan förväntas bidra till att Bryder har en mycket god förmåga till helhetsyn och förnyelse. Det enda som egentligen saknas i hans pedagogiska meritering är erfarenheten att

som handledare ha fört fram en doktorand till doktorsexamen. Detta kan naturligtvis ses som en brist och frågan är om det finns något i hans verksamhet som kan kompensera för detta. Man kan peka på två ting som kan spela en roll. För det första har han varit handledare för uppsatsförfattare i grundutbildningen. Detta gäller också utanför hans huvudtjänst, bl.a. handledning för masterstudenter i Lund. För det andra har han varit handledare för specialeskrivare i Danmark. Specialeoppgaven är utbildningens (cirka 5 års varaktighet) avslutningsarbete. Genomsnittskvaliteten på en specialeoppgave torde motsvara en svensk licentiatuppsats.

Samverkan med övriga delar av samhället Bryder redovisar inte specifikt sina mer populärvetenskapliga aktiviteter. Dock framgår att han har medverkat som kommentator i svensk och finsk TV i anledning av danska valen. Han har också skrivit litteraturanmälningar för en bredare publik.

Sven Eliäson

f. 1948 är lektor vid Institutionen för Samhällsvetenskap, Karlstad universitet. Han avlade fil. dr. examen i statsvetenskap vid Uppsala universitet 1982 och blev antagen som oavlönad docent i statsvetenskap vid Stockholms universitet 1996.

Han blev 1990 lektor i statsvetenskap vid dåvarande Högskolan i Karlstad och har undervisat på samtliga nivåer i grundutbildningen inom ämnet. Han har vidare haft delansvar för en kurs på forskarutbildningen inom ämnet idé- och lärdoms historia knuten till Göteborgs universitet.

Han var amanuens 1972-73 och timanställd lärare 1977-1985 samt forskningsassistent 1983-85 vid statsvetenskapliga institutionen i Uppsala. Han har vidare arbetat som lektor i samhällskunskap och historia vid gymnasieskolor i Huddinge och Karlskoga 1987-1990 och har genomgått lärarhögskola.

Eliäson är medlem av det internationella sociologförbundets styrelse (executive council) för forskning om sociologins historia. Han har vid ett tiotal tillfällen presenterat arbetspapper på internationella forskningskonferenser, bland annat vid internationella sociologkonferensen

1994 och vid nordiska sociolog- och statsvetar-kongresser samt varit inbjuden som gästföreläsare till universitet i Finland och Tyskland. Eliäson har vidare varit gästforskare vid lärosäten i USA och Tyskland, bland annat vid University of South Florida (vt 1987), University of Florida (vt 1990) och Ludwig-Maximilians Universität, München (1992).

Vetenskaplig meritering

Doktorsavhandlingens titel är *Bilden av Max Weber. En studie av samhällsvetenskapens sekularisering*. Dess huvudsyfte anges till att studera ett antal olika tolkningar av Max Weber som samhällsforskare, främst då Webers metodologiska bidrag till samhällsvetenskapen. Ansatsen är idékritisk, målet att undanröja oklarheter och bilägga tolkningstviser i vad Eliäson benämner tertiärdiskursen, dvs den "bild" av Webers bidrag som präglar den efterkrigstida samhällsvetenskapen. Detta är alltså forskning om betydande samhällsvetares uttolkningar av en ännu mer betydande samhällsvetares metodologi. Syftet är dels att bidra till analysen av samhällsvetenskapens sekularisering, dels att öka samhällsvetenskapens självförståelse vad gäller dessa metodologiska utgångspunkter och problem.

Valet av vilka Weber-uttolkare som skall inbefattas i en sådan framställning är inte helt enkelt, och Eliäsons val föll på några av sociologins storheter, Talcott Parsons, Paul F Lazarfeld & Anthony Oberschall, Alfred Schutz och Georg Lukács. Motiveringen för dessa är, förutom deras betydande inflytande inom främst sociologin, att koncentrera analysen på skillnaderna i hur Webers har tolkats och använts. Valet av just dessa uttolkare kunde emellertid ha motiverats mycket klarare, framförallt saknas en klar metodologisk diskussion om vilka kriterier som är rimliga att använda vid ett sådant urval.

Detta gäller till exempel vilka skillnader i tolkningen av Max Webers metodologi som är intressanta. Som det nu är förefaller valet av "fall" väl godtyckligt, eller för att citera författaren själv: "Efter en rad överväganden vilka inte låter sig i detalj redovisas väljer jag att koncentrera min uppmärksamhet till ...". Det finns dessutom ett irriterande drag av "name-dropping" i dis-

kussionen om val av fall som inte bidrar till att göra läsaren mer övertygad om urvalets relevans för den ställda frågan. Särskilt i en avhandling som i så stor utsträckning handlar om metodologiska spörsmål är detta en brist.

Inte desto mindre tillför författaren otvivelaktigt med sin avhandling samhällsvetenskapen en viktig pusselbit till vår förståelse av den stora renässans som Max Webers forskningsprogram fått och varför hans metodologi kommit att åberopas inom så vitt skilda skolbildningar som struktur-funktionalism, hermeneutik och positivism. Eliäson lyckas i denna avhandlingens huvuddel framgångsrikt visa hur beroende av uttolkarens egen epistemologi tolkningen och användandet av Webers metodologi har varit.

Analysen ger dock i vissa delar ett något godtyckligt intryck, bland annat saknas en diskussion av vilka analysinstrument som det är rimligt att använda i en idéhistorisk ansats som denna. Likväl är detta ett i klassisk mening lärt arbete, författaren demonstrerar inte bara en stor kunskap om Max Webers arbeten utan också om sekundärlitteraturen och samhällsvetenskapens eviga ontologiska och epistemologiska spörsmål.

Avhandlingen innehåller emellertid inte enbart en analys av olika Weber-tolkningar, utan också en lång och tämligen utförlig redogörelse för Webers egen position i metodologiskt centrala frågor. Problemet med denna del är att det är svårt att urskilja vad som är Eliäsons eget bidrag och vad som är en sammanfattning av diskursen. Författaren illustrerar även i denna del en stor förtrogenhet med diskursen, men det förefaller som om framställningen är en redogörelse av huvudfåran i Weber-diskussionen snarare än en självständigt analys.

Avhandling innehåller också en mindre del om Max Webers politiska ståndpunkter och inflytande, samt givetvis också den sentida tolkningen av detta. Denna del är emellertid mycket mindre nyskapande än analysen av de metodologiska Weber-konceptionerna. Framförallt saknar man en diskussion om sambandet mellan Webers syn på hur kunskap om samhället kan skapas och hans politiska syn, (samt givetvis de olika uttolkarnas syn på sambandet mellan dessa ting). En sådan koppling hade klart ökat den

statsvetenskapliga relevansen av avhandlingen som nu främst står sig som ett allmänt idéhistoriskt arbete om samhällsvetenskapens sekularisering och metodologiska fragmentisering. Avhandlingen slutar också mycket abrupt, det sammanfattande kapitlet där man väntar sig att slutsatserna av jämförelsen skulle dras är på knappt två sidor och utgörs i huvudsak av en typologi. En längre presentation och analys av resultatet av jämförelsen av de olika Weber-tolkningarna hade här varit på sin plats. Framförallt saknas en vetenskapsteoretisk analys av vad det mera precist är i de olika tolkningarnas paradigmatiska utgångspunkter som kan förklara de skillnader som författaren redovisar.

Det ambitiösa bokmanuskriptet "Max Weber's Methodologies. Interpretation and Critique", daterat juli 1996, är en omfattande text som dock i mycket stor delar bygger på avhandlingen. I förhållande till avhandling och den mängd mindre skrifter om Max Weber som Eliæson producerat, utgör detta manuskriptet dock delvis en nyorientering. Det är som titeln antyder mera fokuserat på Webers metodologiska bidrag till samhällsvetenskaperna.

Det är i sig lite förvånande att Eliæson som sitt andra större sammanhållna projekt efter avhandlingen ånyo givit sig i kast med en Weber-tolkning. Det är förmodligen så som han skriver i sitt förord till manuskriptet, att han som ung doktorand fångades av Weberdiskursen vid Carl-Arvid Hesslers seminarium i Uppsala till den grad att "Max Weber became a stumbling block I have not yet managed to bypass." Till skillnad från avhandling framträder emellertid Eliæson inte enbart som en uttolkare av uttolkarna, utan försöker även ge ett eget bidrag till diskussion om Webers metodologi. Analysen är kontextuell i Quentin Skinners efterföljd, men som författaren skriver med ett "retrospektiv" drag. Weber presenteras i detta arbete som en "intellektuell diplomat", dvs som en medlare snarare än nytänkare i den stora tyska "metodstriden" mellan historia och (den begynnande) teoretiska samhällsvetenskapen. Här har Eliæson rört sig bort från sin uppfattning i avhandlingen där Weber mera framstod som en nyskapare, framförallt vad gäller bruket av s.k. idealtyper, och som en företrädare för den mera

teoretiska och antipositivistiska ståndpunkten. Även vad gäller synen på idealtypens som metodinstrument har Eliæson genom fördjupad analys ändrat position. I avhandling ansågs den vara främst ett instrument för deduktiv teorikonstruktion, i detta senare manuskript är den främst ett induktivt instrument som kan användas för att göra historiska förhållanden till grund för teoretisk abstraktion.

Tilläggas kan att Eliæson förtjänstfullt lyckas visa att Weber metodologiskt är en föregångare till den rationalistiska och anti-psykologiska inriktning som brukar benämnas "metodologisk individualism" där friläggandet av s.k. sociala mekanismer spelar en avgörande roll för att belägga kausalitet. Det är emellertid förvånande att Eliæson själv inte gör denna "retrospektiva" koppling till nutida metoddiskussioner inom samhällsvetenskapen. Det förefaller därmed som om Eliæson främst har ambitionen att vara en bland många respekterade uttolkare av Max Webers metodologi än att med denna kunskap i bagaget lämna ett bidrag till den nuvarande metodologiska diskussionen inom samhällsvetenskapen.

Manuskriptet är enligt bifogade brev daterade 1995 antaget för publicering hos det välrenommerade brittiska förlaget Polity Press, dock med reservation för krav på inte helt obetydliga omarbetningar. I sin ansökan har Eliæson angett att publicering är mycket näraliggande i tiden, men vid telefonkontakt 99-10-22 med förlaget visar det sig att boken inte finns med i utgivningsplanerna för läsåret 00-01.

Ett mera översiktligt standardarbete om Max Weber (*Max Weber: A Short Intellectual Biography*) föreligger också. Det visar på författarens stora förtrogenhet med sitt arbete men lägger ingenting till den vetenskapliga meriteringen. Med tanke på hur omfattande diskursen redan är, är det svårt att se nyttan med ännu en översiktlig läroboksframställning av Max Webers "life and letters".

Eliæson har även ett antal uppsatser publicerade i internationella vetenskapliga tidskrifter och antologier. De vittnar om att hans forskning om Max Weber håller internationell standard men de tillför inte något av betydelse till hans vetenskapliga meritering utöver de ovan nämnda ar-

betena. Ett undantag är dock inledningen till en tillsammans med en medförfattare redigerad volym, *Union och secession. Perspektiv på nationsbygge och riksupplösningar*, som handlar om unionsupplösningen 1905 mellan Norge och Sverige. Uppsatsen har främst karaktären av en historisk essä och visar sig vara ett både välformulerat och lärt arbete i denna genre. Dock saknas en diskussion om hur denna unionsupplösning skall tolkas i förhållande till nutida statsvetenskaplig forskning om liknande problem.

Sven Eliæson har ett utbyggt, om än relativt snävt, internationellt kontaktnät. Främst rör detta forskare och internationella nätverk inom ämnet sociologi, han är medlem av det internationella sociologförbundets styrelse för forskning om sociologins historia. Han har presenterat ett begränsat antal arbetspapper på internationella forskningskonferenser, främst inom sociologiämnet, samt varit inbjuden som gästföreläsare till universitet i Danmark, Finland och Tyskland. Eliæson har vidare varit gästforskare i kortare perioder vid lärosäten i USA och Tyskland. Dessutom har han medverkat i ett antal internationella antologier inom Max Weber forskningen. Nationellt har Eliæson av allt att döma många och goda kontakter inom de delar av samhällsvetenskaperna som arbetar med vetenskaps- och idéhistoriska problem.

Eliæson saknar enligt tillgängligt material erfarenhet av att initiera och leda större forskningsprojekt eller forskningsprogram. Insända projektansökningar, som dock inte beviljats medel, visar inte heller på en ambition att skapa större forskningsprogram.

Pedagogisk meritering

Enligt uppgift har Sven Eliæson undervisat på samtliga nivåer inom ämnet, inklusive forskarutbildningen. Hans undervisningsinsatser är kvantitativt mycket omfattande vad gäller grundutbildningen inom stats- och samhällsvetenskap, enligt egen uppgift runt 2500-3000 timmer. Tilläggas kan att Eliæson har genomgången lärarhögskola med betyg "väl godkänd" och har arbetat som gymnasielärare i 2,5 år och således har en mycket stark formell pedagogisk meritering.

Tyvärr har han inte bilagt något material som gör det möjligt att bedöma kvalitén i hans undervisning (ett antal kursvärderingar från studenter är visserligen bifogade men att bedöma validiteten utifrån dessa är av naturliga skäl vanskligt). Någon professionell granskning eller annan slags utvärdering av Eliæsons insatser som lärare i statsvetenskap är inte bifogad. Ett par kapitel och uppsatser till läroböcker i samhällsvetenskap skall dock läggas till hans meritlista, särskilt hans medverkan i den inom sociologiämnet mycket använda *Kapital, rationalitet och social sammanhållning*.

"En bilagd kursplan från ht 1997 = "Core Curriculum i politisk filosofi" – väcker ett par frågor. Främst att litteraturen verkar ha varit väl begränsad i och med att hela den moderna politiska filosofins diskussion om rättvisa inte finns med, trots att målet med kursen är satt till att besvara frågan "vad är ett gott samhälle". Eliæsons undervisningserfarenhet vad gäller forskarutbildningen är emellertid mycket begränsad, han har varit lärare och haft delansvar för en forskarkurs inom ämnet idé- och lärdomshistoria. Han saknar erfarenhet av handledning inom forskarutbildningen eller organisering av forskarutbildning.

Samverkan med övriga delar av samhället
Eliæson har enligt insända handlingar tämligen begränsade erfarenheter av att samverka med övriga delar av samhället. Främst rör sig detta om populärvetenskapliga artiklar i lokal dagspress i Sverige samt medverkan fyra gånger i ett lokalt TV-program i USA.

Slutsatser

Avslutningsvis kommer jag att sammanfattade värdera de båda sökandes meriter i relation till den sökta tjänsten.

Jag finner då att Sven Eliæson ännu inte är vetenskapligt kompetent att inneha en allmän professur i politologi. Hans produktion är dels kvantitativt otillräcklig, dels alltför ensidig både tematiskt och metodologiskt.

Samtidigt vill jag gärna framhålla att hans arbeten har avgjorda förtjänster. Han har med stor

hängivenhet ägnat Max Weber större delen av sin forskning och ska ses som en erkänd expert på området. Till detta kommer att han har en närmast gammaldags (som för mig i detta sammanhang är ett honnörsord) lärdom som är imponerande.

Den andre sökanden, Tom Bryder, menar jag vara vetenskapligt kompetent att inneha en allmän professur i politologi. Hans skrifter är av god kvalitet, och hans vetenskapliga produktion beskriver en uppåtgående kurva. Han har en stor mångsidighet som metodologiskt sträcker sig från metateoretisk medvetenhet till skicklighet i konkreta tekniker. Tematiskt omfattar hans kunskaper en stor del av det politologiska forskningsområdet, och han är ständigt väl orienterad om forskningens aktuella utveckling. Även i hans fall vill jag gärna använda uttrycket lärdom. Till yttermera visso har han synnerligen omfattande forskningskontakter både nationellt och internationellt. Speciellt bör framhållas att han har hedrats med presidentskapet i ett internationellt vetenskapligt sällskap.

Bryders pedagogiska erfarenheter är mycket omfattande och mångsidiga. Han har arbetat på alla undervisningsnivåer vid såväl svenska som danska universitet. Han har medverkat med kurser och handledning också i doktorandutbildningen vid Lunds universitet. Dock har han ännu inte handlett någon doktorand fram till doktors-examen. Detta menar jag kompenseras av att han har en omfattande handledningserfarenhet från grundutbildningen varvid de danska specialeoppgaverna särskilt bör framhållas. Jag finner honom därför pedagogiskt kompetent till en professur.

Med detta vill jag förstå Tom Bryder till professuren i politologi.

Lennart Lundquist

Det erbjuder ingen svårighet att rangordna de två sökande. Sven Eliæsons produktion är alltför liten och alltför snäv för att han skall anses vara kompetent till en allmän professur i statsvetenskap. Han har enbart sin avhandling som ett till publicering färdigställt större sammanhållet forskningsprojekt att visa upp. Även om av-

handlingen och hans övriga produktion har tydliga förtjänster, är dessa teoretiskt, metodologiskt och ämnesmässigt inte av den art att de kan uppväga avsaknaden av ytterligare forskningsinsatser. Eliæson är en lärd och vittbeläst person inom sitt ämnesområde, men det kan knappast sägas ligga centralt inom ämnet statsvetenskap. De skall tilläggas att det inte är Max Weber som politisk teoretiker som fångat Eliæsons intresse, utan Webers metodologiska bidrag till samhällsforskning. För statsvetenskapen är detta förvisso inte en ointressant problemställning, men den ligger tveklöst närmare ämnen som kunskaps sociologi och idé- och lärdomshistoria. Om detta vittnar också att Eliæsons kontakter och nätverk med andra forskare huvudsakligen är orienterat åt dessa håll. Hans genomslag som forskare på den internationella nivån är enligt Social Science Citation Index mycket begränsat (hans arbeten har citerats 11 gånger sedan 1987).

I utlysningen av tjänsten framhålls att en av de främsta uppgifterna för innehavaren kommer att bli att bygga upp en forskarutbildning i statsvetenskap vid Växjö universitet. Även på denna punkt saknar Eliæson de meriter som gör att han kan anses kompetent. Han är metodologiskt snäv och hans ansats är traditionell. Han har inte varit verksam som handledare i forskarutbildning och han saknar erfarenhet av att organisera eller undervisa inom forskarutbildningen i statsvetenskap. Hans meriter vad gäller samverkan med övriga samhället är tämligen begränsade.

Tom Bryder har en produktion som till omfattning, inriktning och kvalitet gör att han kan anses inneha kompetens till en allmän professur i statsvetenskap. Han har förutom avhandlingen lyckats samla sig till ytterligare två större sammanhållna arbeten. Till detta kommer att hans huvudintresse inom forskningen rör sig inom ett centralt och växande fält av statsvetenskapen, nämligen den politiska psykologin. Hans val av inriktning, vilken skedde tidigt och där han stod relativt ensam i svensk statsvetenskap, vittnar om en betydande självständighet som forskare. Till detta kommer Bryders metodologiska skrifter som, ehuru inte särdeles nyskapande, likväl vittnar om kompetens och intresse för dessa spörsmål. Inte minst vad gäller att ha ansvar för uppbyggandet av en ny forskarutbildning är det-

ta en viktig merit. Till detta skall läggas att Bryder har meriter vad gäller ledning och organisering av större forskningsprojekt. Det skall emellertid tilläggas att Bryders produktion inte är särskilt omfattande med hänsyn taget till den tid han varit verksam, och att han saknar ett större internationellt publicerat arbete. Hans genomslag som forskare på den internationella nivån är mycket begränsat enligt Social Science Citation Index (hans arbeten har citerats 16 gånger sedan 1987). Hans erfarenheter vad gäller samverkan med övriga samhället är relativt omfattande.

En invändning som kan riktas mot Bryder är att även han har begränsade erfarenheter av att organisera, undervisa och handleda inom forskarutbildningen. Han har inte handlett någon doktorand fram till dr. examen. Denna brist kan delvis tillskrivas att han har huvudparten av sin

tjänstgöring i Danmark där forskarutbildningen fram till nyligen inte varit lika organiserad som den vanligtvis är i Sverige. Vad som gör att jag likväl anser honom kompetent på detta område är tre saker. För det första att han varit mycket flitigt anlitad som fakultetsopponent i Sverige och som ledamot av betygsnämnder. För det andra hans intresse för metodfrågor. För det tredje, att hans erfarenhet av handledning av s.k. specialeoppgaver i det danska universitetssystemet kan anses vara en god merit i sammanhanget.

Då det enligt min bedömning enbart finns en kompetent sökande, nämligen Tom Bryder, föreslår jag honom till professuren i politologi.

Bo Rothstein

Litteraturgranskningar

THOMAS DENK: *Värnpliktsutbildningen – en politisk socialisationsagent?* Karlstad University Studies 1999:10, Karlstad 1999.

I sin avhandling ställer Thomas Denk frågan om värnpliktsutbildningen är en politisk socialisationsagent. Med politisk socialisationsagent avses en aktör som påverkar individens politiska kultur. Politisk kultur innefattar två dimensioner: orientationer och politiska strukturer. Vardera dimensionen har tre kategorier. I anslutning till socialpsykologisk teori såges orientationer bestå av politisk kognition (uppfattningar om hur det politiska systemet är beskaffat), politisk affektion (känslor inför det politiska systemet) och politisk evaluation (omdömen om det politiska systemet). De politiska strukturer som individen orienterar sig till är politisk samfällighet (den grupp personer som ingår i det politiska systemet), politisk regim (relationen mellan medlemmarna i den politiska samfälligheten, regimnormer samt rollstrukturer) och politisk aktörsstruktur (relationen mellan aktörer som syftar att utföra politiska handlingar).

De kommunikativa handlingar som agenten utför bildar en politisk socialisationsprocess. Avhandlingen grundas på en empirisk undersökning av värnplikten som politisk socialisationsstruktur. Till grund för slutsatserna ligger två enkäter. Den ena riktades till ett urval om 733 värnpliktiga vid fem förband; materialet insamlades mot slutet av de värnpliktigas utbildnings-tid. Den andra besvarades av 630 mänstrande ungdomar; denna grupp betraktas som en "kontrollgrupp" (s. 51). Enkäterna innehöll framför allt frågor om individernas uppfattningar om det politiska systemet, exempelvis vad som anses känneteckna en god medborgare, hur man kan påverka politiska beslut samt omdömen om politiker. Dataanalysen grundas dels på en jämförelse mellan värnpliktiga och mänstrande, dels på skillnader inom gruppen värnpliktiga. Av-

handlingen försöker också bedöma betydelsen av andra socialisationsagenter såsom television, tidningar, vänner, familj, arbete, organisations-medlemskap och gymnasieutbildning.

Författaren drar slutsatsen att värnplikten påverkar det stora flertalet av de undersökta del-aspekterna av politisk kultur. Avhandlingen ut-mynnar i konklusionen att "värnpliktsutbild-ningen intar rollen som politisk socialisations-agent" och att värnpliktsutbildningen sålunda bör "inkluderas i teoribildningen om politiska socialisationsagenter" (s. 168).

Slutsatserna är direkt avhängiga av den empi-riska undersökningen. Dessvärre har undersök-ningen flera brister i metodhänseende.

Undersökningsuppläggnings betecknas i av-handlingen som en "falsk panel" (s. 63). Det av författaren myntade uttrycket är vilseledande, eftersom det över huvud taget inte rör sig om upprepade observationer av samma individer. Någon panelanalys är därmed inte möjlig att genomföra. Även om det hade varit praktiskt möj-ligt att genomföra en sådan panelstudie av en grupp värnpliktiga före, under och efter deras ut-bildning är det inte säkert att en sådan uppläg-gning hade varit den lämpligaste. En bedömning av värnpliktsutbildningens betydelse fordrar en jämförelsepunkt, naturligen med en kontroll-grupp som inte genomgått värnpliktsutbildning.

Avhandlingen innehåller en ansats till en så-dan experimentell tankegång. Jämförelsen för-svåras emellertid av att kontrollgruppen består av ett urval av samtliga mänstrande, dvs. både sådana som uttagits till värnpliktsutbildningen och sådana som ej uttagits. Visserligen gör författaren en jämförelse mellan dessa båda under-grupper i urvalet av mänstrande, men de ob-serverade differenser mellan värnpliktiga och mänstrande är genomgående vanskliga att tolka. Det finns nämligen en betydande åldersskillnad. Detta förhållande redovisas inte i avhandlingen, men författaren har haft vänligheten att tillmö-

tesgå min förfrågan om en särskild databearbetning på denna punkt. Genomsnittsåldern är bland de mönstrande 17 år och 10 månader och bland de värnpliktiga 20 år och 4 månader. Åldersskillnaden mellan de båda urvalen är sålunda två och ett halvt år. Många andra "socialisationsagenter" kan påverka individerna under dessa år. Den relativa betydelsen av värnpliktsutbildningen är därmed svårbedömd.

Avhandlingens redovisning av urval, fältarbete och bortfall är ofullständig. Urvalet av värnpliktiga baserades ursprungligen på tolv förband, men endast fem finns med i undersökningen. Effekterna av att sju förband utelämnats diskuteras inte. Urvalet av mönstrande är otillräckligt dokumenterat. Det framgår inte om urvalet är slumpmässigt och om de dragits i flera steg. Bortfallets eventuella effekter diskuteras knappast alls. Avhandlingen innehåller ingen uppgift om tidpunkten för datainsamlingen.

Av jämförelser mellan urvalen och respektive population framgår att det finns vissa systematiska fel. Flygvapnet är exempelvis överrepresenterat och flottan saknas. Plutonbefälsvärnpliktiga är överrepresenterade, medan värnpliktiga uttagna till depå- och bevakningstjänst är underrepresenterade. I urvalet av mönstrande finns det fler som uttagits till värnpliktsutbildning än i populationen. Avhandlingen innehåller ingen diskussion om hur dessa skevheter kan påverka slutsatserna.

Det slumpmässiga fel som man alltid måste beakta vid statistiska urvalsundersökningar beräknas i avhandlingen efter antagandet om ett obundet, slumpmässigt urval. Författaren erkänner själv att felmarginalen är relativt stor för undergrupper i de redan relativt små urvalen. Beräkningen av felmarginalerna "visar en begränsning hos undersökningen att generalisera resultat till specifika grupper utifrån den empiriska undersökningen" (s. 51). Ändå grundar sig åtskilliga av avhandlingens slutsatser på jämförelser mellan sådana specifika grupper.

Avhandlingen skiljer inte mellan statistisk signifikans och teoretisk signifikans. Om en skillnad visar sig vara statistisk säkerställd antas, utan någon diskussion, att den också är tillräckligt stor för att tillmätas betydelse utifrån avhandlingens teori och hypoteser. I praktiken är

det därmed urvalsstorleken som kommer att avgöra hur många hypoteser som bekräftas.

Dataanalysen bygger genomgående på indexkonstruktioner. De olika aspekterna av politisk kultur mäts genom additiva index baserade på serier av intervjufrågor. Huruvida dessa frågor bildar skalbara mönster eller homogena dimensioner prövas aldrig. Avhandlingen avstår från att utnyttja den samhällsvetenskapliga metodlärans inventarium av faktoranalys, kumulativ skalning och andra sätt att pröva huruvida det finns empiriskt stöd för antaganden om skalbarhet. Indexkonstruktionerna vilar därför inte på empiriskt stöd utan på författarens egna antaganden.

Avhandlingen är inte begränsad till att undersöka värnpliktsutbildningen, utan syftet är också att studera betydelsen av andra socialisationsagenter. Med hänvisning till socialisationsteoretisk litteratur understryks betydelsen av att analysera den relativa betydelsen av olika socialisationsagenter. Syftet är vällovligt. Det kan förhålla sig så att den observerade differensen mellan värnpliktiga och övriga har uppkommit genom skillnader i andra avseenden, exempelvis i fråga om utbildning och medievanor. Läsaren väntar att hypotesen om andra socialisationsagenter skulle prövas genom någon gängse teknik för multivariat kausalanalys, såsom multipel regression eller motsvarande. Någon sådan analys genomförs emellertid inte. Det enda som redovisas är de parvisa korrelationerna mellan kontakterna med andra socialisationsagenter (appendix C2). Dessa beräkningar är emellertid inte tillräckliga för att dra några slutsatser om relativa effekter.

Lika problematisk är analysen av skillnaderna inom gruppen värnpliktiga. Tanken är att mäta betydelsen av värnpliktsutbildningens innehåll. De aspekter som uppmärksammas är försvarsgren, utbildningstid, befattningskategori och förbandstillhörighet. Varför just dessa aspekter valts ut motiveras aldrig med utgångspunkt från några teoretiskt grundade hypoteser. Urvalet framstår därför som ad hoc-artat, främst betingat av uppgifternas lättillgänglighet. Möjligheterna att dra några säkra slutsatser på grundval av denna databearbetning begränsas också, som redan

nämnts, av de små urvalen och de därmed sammanhängande felkällorna.

Avhandlingen glider oförväget från korrelation till orsaksverkan. En observerad skillnad avseende förbandstillhörighet tas till intäkt för att värnpliktsutbildningens innehåll påverkat individernas politiska uppfattningar. Mothypotesen är givetvis att skillnaderna inte uppkommit genom socialisation utan genom selektion. Skillnaderna kanske helt enkelt beror på att värnpliktiga som uttagits till ett visst förband har högre utbildning än genomsnittet. Materialet hade gjort det möjligt att genom sedvanlig kausalanalys pröva ett antal sådana mothypoteser. Möjligheten har dessvärre inte utnyttjats.

Den del av individens politiska kultur som benämns politisk kognition operationaliseras genom att utnyttja informationen om vilka individer som svarat "vet ej" eller "osäker" på intervjufrågorna. Åsiktsförekomst används som mått på politisk kognition. Författaren finner att de värnpliktiga har signifikant högre värden på politisk kognition; hypotesen om att värnpliktsutbildningen fungerar som en politisk socialisationsagent anses därmed på denna punkt blivit bekräftad. Det finns emellertid uppenbara mothypoteser till att de mönstrande oftare svarar "vet inte" eller "osäker". Man vet från många andra undersökningar att åsiktsförekomst, liksom andra aspekter av politiskt engagemang, har ett tydligt samband med ålder. Inväxandet i politiken tar sig uttryck i stigande engagemang och växande säkerhet i de egna uppfattningarna. Åldersskillnaden på två och ett halvt år mellan mönstrande och värnpliktiga kan vara en viktig förklaring till den observerade skillnaden i andelen vet inte-svar. Det kan därför vara helt andra påverkansfaktorer än värnplikten som satt sina spår. Några sådana mothypoteser prövas dock inte.

De två återstående aspekterna av politisk kultur (politisk affektion och politisk evaluation) prövas på samma material som redan använts i kapitlet om politisk kognition. Visserligen är det denna gång inte endast andelen vet inte-svar som beaktas, utan också de övriga svarsalternativen. Procentberäkning och indexkonstruktion har emellertid utförts på sådant sätt att vet inte-svar även i dessa delar av avhandlingen påverkar

resultaten. Ett exempel kan illustrera. Enligt tabell 5.1 är det 75,8 procent av de värnpliktiga och 69,3 procent av de mönstrande som svarar "ja, alltid" på frågan om man anser att en medborgare bör rösta i de allmänna valen. Differensen på 6,5 procentenheter tolkas som ett mått på värnpliktsutbildningens betydelse. Men denna skillnad beror till stor del på att de mönstrande oftare har kryssat för alternativet "vet ej/osäker", ett resultat som redan använts för att dra slutsatser i en tidigare del av avhandlingen. Läsaren kan själv räkna om procenttalen under antagande att vet inte-svaren exkluderas. Man finner då att procentskillnaden sjunker från 6,5 till 2,5 procentenheter. Prövningen av de olika aspekterna av politisk kultur är därför inte oberoende av varandra. Samma empiriska resultat används dubbelt. Framställningen blir därmed vilseledande.

Ett sammanfattande omdöme måste beakta att avhandlingen har sina positiva sidor. Frågeställningen är både inomvetenskapligt och utomvetenskapligt intressant; värnplikens eventuella betydelse för den politiska opinionsbildningen har varit ett utforskat område. Den inledande diskussionen om socialisationsprocessen visar en förtrogenhet med den socialisationsteoretiska litteraturen. Framställningen är systematisk och relativt överskådlig.

Men som denna recension illustrerat har avhandlingen svagheter när det gäller undersökningens metod. Enligt författarens egen sammanfattning (tabell 7.1) påstås avhandlingen ha visat att värnpliktsutbildningen påverkar 16 av 17 undersökta delaspekter av politisk kultur. Flera av dessa avser osäkra jämförelser mellan olika delkategorier inom gruppen värnpliktiga. I några fall finns en stark misstanke att resultaten endast speglar en åldersskillnad som kan förklaras på annat sätt än med värnpliktsutbildning. Dubbelanvändningen av samma data överdriver också antalet bekräftade hypoteser.

Man tvingas därmed dra motsatt slutsats än avhandlingens. Undersökningen har inte kunnat belägga att värnpliktsutbildningen har betydelse för individens politiska kultur.

Replik

Inledning

Å ena sidan är recensionens kritik saklig. Å andra sidan återges flera delar av avhandlingen ofullständigt. Framställningen är delvis så ofullständig att den i flera aspekter återger avhandlingen felaktigt. Det gäller avhandlingens design, analys och slutsats. Som en konsekvens av detta kan stora delar av recensionens kritik inte uppfattas som relevant. I ett försök att återge avhandlingen och bemöta recensionens kritik kommer detta genmäle att ägnas åt a) avhandlingens slutsats, b) avhandlingens design och analys, c) frågan om ålder och selektion samt d) operationalisering.

Avhandlingens slutsats

Den övergripande slutsatsen för avhandlingen är, som framgår av recensionen, att värnpliktsutbildningen bör inkluderas i teoribildningen om politiska socialisationsagenter (s 168). Det är dock med betydande reservation som slutsatsen formuleras, vilket inte framkommer i recensionen. Reservationen utgår ifrån de metodiska och teoretiska avgränsningar som återfinns i den empiriska undersökningen: a) sammansättning av urvalet, b) uppläggningsen av undersökningen, c) insamlingsmetoden och undersökningseffekter samt d) avgränsning av teoretiska aspekter (s 168ff). Vad avhandlingen därmed genererar är en hypotes om att värnpliktsutbildningen är en politisk socialisationsagent (s 171).

Vad beträffar ural konstateras i metodkapitlet att urvalets systematiska fel medför att undersökningens resultat inte kan generaliseras utanför urvalet: "...de resultat som presenteras i den fortsatta texten som gäller specifika grupper [kommer] att enbart avse *de intervjuade* i respektive grupp." (s 51). Som konsekvens av detta fastslås det i avhandlingens slutkapitel att "...det återstår att empiriskt undersöka och fastlägga om så är fallet [att värnpliktsutbildningen påverkar de värnpliktigas politiska kultur] i andra situationer och med andra förutsättningar än de som är aktuella för den genomförda undersökningen." (s 171). Kritiken som gäller ural och möjligheten att generalisera undersökning-

ens resultat förlorar därmed i relevans, eftersom undersökningen avgränsas till att gälla urvalet av mönstrande och värnpliktiga. En avgränsning som varken framkommer i recensionen eller som recensionen tar hänsyn till.

Avhandlingens design och analys

Enligt recensionen bygger avhandlingens design på en jämförelse mellan mönstrande och värnpliktiga. Därtill har designen, enligt recensionen, en experimentell ansats. Detta är minst sagt en sanning med modifikation. För det första är det bara en av fyra delar i analysen som bygger på jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga. För det andra är det inte jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga som är avgörande för att värnpliktsutbildningen betecknas som politiska socialisationsagent.

Den empiriska analysen i avhandlingen består av fyra delar. Den första delen jämför de mönstrande och de värnpliktiga som ingår i urvalet. Syftet med denna jämförelse är att få en grov bild av om och hur den politiska kultur förändras under värnpliktsutbildningen, vilket innebär att analysen inte har den experimentella ansats som antyds i recensionen.¹ Det är inte utifrån jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga som värnpliktsutbildningen anses vara en politisk socialisationsagent. Jämförelsen är inte tillräcklig för slutsatser om värnpliktsutbildningens eventuella roll som politisk socialisationsagent. Det är endast som en grov indikator på utvecklingen av den politiska kulturen under värnpliktsutbildningen som jämförelsen ingår i analysen.

Det är främst två svagheter som begränsar jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga. Dessa svagheter är i avhandlingen explicita, vilket inte framgår av recensionen. De diskuteras både i metodkapitlet och avslutningskapitlet (s 63 och s 169f). Den första svagheten är att jämförelsen bygger på ett antagande: att de värnpliktigas politiska kultur när de påbörjar värnpliktsutbildningen motsvaras av den politiska kultur som de mönstrande har. Svagheten i antagandet är att den politiska kulturen kan förändras hos de mönstrande under de drygt 14 månader (inte 2,5 år som hävdas i recensionen) som i genomsnitt ligger mellan mönstring och värn-

pliktsutbildningens start. Eftersom det saknas empiriskt underlag för att klarlägga om den politiska kulturen förändras och *hur* den politiska kulturen förändras under perioden inkluderar avhandlingens slutsats en reservation för antagandet.

Den andra svagheten i jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga är att den endast möjliggör jämförelse på aggregerad nivå. Det är två grupper av olika personer som jämförs (därav uttrycket "falsk panelstudie"). Detta innebär att individuella förändringar inte indikeras av jämförelsen. Som en konsekvens av detta reserveras avhandlingens slutsats även för denna svaghet (s 169f och s 171). En "äkta" panelstudie, som undersöker samma värnpliktiga före och efter utbildning, skulle kunna uttrycka förändringar på både individ- och aggregeradnivå. Tyvärr fanns det inte praktiska möjligheter att genomföra denna typ av studie.

Den andra delen i avhandlingens analys undersöker om det finns en selektion i urvalet till värnpliktsutbildningen. Det är möjligt att det förekommer en urvalsselektion vid mönstringen, som innebär att det är mönstrande med viss politisk kultur som väljs ut till värnpliktsutbildningen. Därför jämförs de mönstrande som är uttagna till värnpliktsutbildningen med de mönstrande som inte är uttagna till värnpliktsutbildningen vad beträffar politisk kultur. Resultatet av analysen är emellertid att det, med undantag för en delaspekt, inte finns en selektion i urvalet till värnpliktsutbildningen.

Varken den första eller andra delen av analysen kan indikera aktörers roll som politisk socialisationsagent. En jämförelse mellan mönstrande och värnpliktiga är inte tillräcklig för att avgöra om värnpliktsutbildningen är en politiska socialisationsagent. Det enda som kan konstateras utifrån jämförelsen är utvecklingen på den aggregerade nivå. Vilka faktorer som påverkar de värnpliktigas politiska kultur kan inte identifieras utifrån denna typ av jämförelse. Syftet med analysens tredje del är därför att undersöka om värnpliktsutbildningen påverkar de värnpliktigas politiska kultur och därmed intar rollen som politisk socialisationsagent. Det som är avgörande i analysen för att värnpliktsutbildningen ska betraktas som politisk socialisationsagent

är att det finns samband mellan aspekter av värnpliktsutbildningen och de värnpliktigas politiska kultur. Detta framgår av den analytiska strategin som formuleras i metodkapitlet (s 57f). Det finns med andra ord en medvetenhet om skillnaden mellan statistisk signifikans och teoretisk signifikans. Denna medvetenheten återspeglas inte minst i respektive analysavsnitt, som innehåller en relativ tydlig åtskillnad mellan teoretisk nivå och operationell nivå.

I avhandlingens analysmodell ingår fyra aspekter av värnpliktsutbildningen: försvarsgren, värnpliktskategori, förbandstillhörighet och utbildningstid. De tre första aspekterna betraktas som innehållsliga aspekter, medan den sista aspekten avser exponeringstid. Att valet av dessa aspekter kan förefalla vara ad-hoc-artad, vilket recensionen ger uttryck för, är överraskande. Elementär kunskap om värnpliktsutbildningen är att utbildningen i sin planering är uppbyggd kring dessa aspekter.

I analysens fjärde del undersöks om andra aktörer utanför värnpliktsutbildningen påverkar de värnpliktigas politiska kultur. Avhandlingens analysmodell inkluderar sju aktörsgrupper, som den befintliga teoribildningen betecknar som politiska socialisationsagenter: familjen, vänner och bekanta, organisationer, television, tidningar, arbete och gymnasieutbildning. I den fjärde delen ingår analyser av samband mellan kontakten med dessa aktörer och de värnpliktigas politiska kultur. Den analytiska strategin för att avgöra om en aktörsgrupp ska betraktas som politisk socialisationsagent motsvarar strategin för värnpliktsutbildningen: om det finns samband mellan kontakten med aktörsgruppen och de värnpliktigas politiska kultur, så kommer aktörsgruppen att betraktas som politisk socialisationsagent. Resultatet av den empiriska undersökningen är att det aktörsgruppernas betydelse varierar med vilken delaspekt som undersöks.

En strävan i avhandlingens analys är att fastställa vilken relativ betydelse som respektive agent har. Med detta tar analysen hänsyn till dels att individen har kontakt med flera agenter samtidigt, dels att kontakterna med agenterna kan vara beroende av varandra. Det kan till exempel vara så att värnpliktiga uttagna till gruppbefäl i större utsträckning är medlemmar i organisatio-

ner och läser tidningen oftare än värnpliktiga som är meniga. En skillnad mellan värnpliktiga gruppbefäl och meniga skulle då inte förklaras av värnpliktskategori, utan av medlemskap i organisationer och konsumtion av tidningar. För att klargöra eventuella interkorrelationer genomförs tre analyser. Den första studerar sambandet mellan aspekter i värnpliktsutbildningen (Appendix C1). Sambandet mellan kontakter med aktörer utanför värnpliktsutbildningen studeras i den andra analysen (Appendix C2). Den tredje analysen studerar sambandet mellan aspekter i värnpliktsutbildningen och kontakter med aktörer utanför värnpliktsutbildningen (Appendix C3).

Tillsammans indikerar de tre interkorrelationsanalyserna att det endast finns ytterst svaga samband mellan de ingående indikatorerna, som i de flesta fallen dessutom inte är signifikanta (s 58ff). Som en konsekvens av detta kan indikatorerna betraktas som oberoende av varandra.² Att genomföra multivariat korrelationsanalys med oberoende faktorer på nominal nivå som inbördes är oberoende av varandra och dessutom har variation i antalet kategorier (nivåer) är inte fruktbart.³ Det ger ingen ny information om faktorerna relativa betydelse. Faktorens relativa betydelse motsvaras därför av de samband som framkommer av de bivariata analyserna. Detta är också resultatet av de multivariata analyser som har genomförts av det insamlade underlaget, men som inte redovisas i avhandlingen.

Ålder, selektion eller socialisation?

Ett argument som framförs i recensionen är att skillnaderna mellan mönstrande och värnpliktiga som framkommer i analysen beror på åldersskillnader och inte på socialisation. Även om jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga inte är avgörande i analysen, vilket har konstaterats tidigare, finns det ändå anledning att bemöta argumentet. En utgångspunkt för studier i politisk socialisation är att det finns skillnader mellan åldersgrupper. Att då förklara skillnader mellan åldersgrupper med ålder blir tautologiskt. Ålder eller tid kan inte vara en förklaring till förändring av politisk kultur. Istället måste förklaringen finnas i det som händer i tiden. Att klar-

göra vad det är som händer i tiden och som påverkar politisk kultur är därför ett syfte ned forskningen om politisk socialisation. Detta resonemang återfinns i avhandlingens teorikapitel (s 42), vilket inte beaktas i recensionen.

Det finns en möjlighet att delvis pröva tesen om ålder på det urval som ingår i undersökningen. Flertalet av dem som ingår i urvalet av värnpliktiga (drygt 80 procent) är i åldern 20 och 21 år vid utbildningens slut. Men utbildningstid varierar inom åldersgrupperna, vilket innebär att perioden mellan mönstring och värnpliktsutbildning också varierar. Om tesen, som framförs i recensionen, är korrekt, skulle det förväntade resultatet vara att de värnpliktiga som började värnpliktsutbildningen senare (äldre: 21 år) skulle ha en annan politisk kultur än de som påbörjade värnpliktsutbildningen tidigare och som har samma utbildningstid (yngre: 20 år), eftersom de som påbörjade senare har haft ett år extra mellan inskrivning och utbildningen än de som började tidigare samt att de under detta år kan ha blivit påverkad av (till exempel) andra agenter. Resultatet visar emellertid att så inte är fallet. Det finns ingen skillnad mellan åldersgrupperna 20 och 21 år vad beträffar deras politiska kultur.⁴ Resultatet gäller oavsett vilken utbildningstid som studeras.

Ett annat argument som framförs utan empiriskt underlag i recensionen är att de skillnader inom värnpliktsutbildningen som framkommer i analysen beror på selektion. Urvalet till värnpliktsutbildningen skulle, enligt recensionen, vara beroende av vilken politisk kultur som de mönstrande har. Det är möjligt, men inte troligt att urvalet skulle innebära en selektion baserad på politisk kultur. För det första finns det inget i de tester och undersökningar som genomförs vid mönstringen som är direkt relaterade till den politiska kulturen hos de värnpliktiga eller kontakter med politiska socialisationsagenter. För det andra visar analysen av sambandet mellan aspekter i värnpliktsutbildningen och kontakter med aktörer utanför värnpliktsutbildningen att det endast finns ytterst svaga samband (Appendix C). Det är därför inte troligt, som exempel, att de uttagna till ett viss förband har en speciell socialisation, eftersom deras kontakt med politiska socialisationsagenter inte avviker från

värnpliktiga vid andra förband. För det tredje visar analysens andra del att det inte finns någon selektion vad beträffar urvalet till värnpliktsutbildningen. Tyvärr erbjuder inte materialet möjligheter att undersöka om urvalet till typ av värnpliktsutbildning innebär en selektion. Främsta orsaken till detta är att det inte fanns möjligheter att testa tesen att urvalet till förband innebär en selektion (även om det i recensionen hävdas att så är fallet). Med andra ord, även om det finns skäl att uppfatta tesen som orimlig, så återstår det att undersöka om tesen har en empirisk giltighet. Tesen om selektion kan därför inte empiriskt undergräva avhandlingens slutsats. Det går inte heller att avvisa tesen med empiriskt underlag.

Operationalisering

Eftersom indexen för politisk affektion och politisk evaluation baseras på samma frågor som indexen för politisk kognition så är, hävdar recensionen, framställningen missvisande. Frågan gäller emellertid inte om samma empiriska underlag används dubbelt, utan hur de tre begreppen är relaterade. Ett alternativ, som möjligen recensionen utgår ifrån, är att de tre begreppen refererar till egenskaper som är separerade ifrån varandra. Utifrån denna relatering är det missvisande att använda samma empiriska underlag för indexen. Avhandlingen har dock en annan relatering av begreppen. Enligt avhandlingens analysmodell är politisk kognition, som avser individernas medvetenhet om politiska objekt, en förutsättning för politisk affektion och politisk evaluation. Om vi saknar medvetenhet om objekten kan inte vårt mentala förhållningssätt till objekten laddas med känslor (affektion) eller omdömen (evaluation), då objektet inte existerar mentalt för oss. Av detta följer att individens politiska kognition får genomslag på individens politiska affektion och politiska evaluation. Att då konstruera index som *inte* tar hänsyn till denna relation skulle vara direkt missvisande. De konstruerade indexen är därför inte missvisande i förhållande till hur begreppen definieras och relateras, eftersom de tar hänsyn till relationen mellan begreppen.

Recensionen är också kritisk till att operationaliseringen inte baseras på empiriska stöd för skalbarhet. Detta är en svaghet. Avhandlingen skulle med fördel kunna kompletteras med analyser som prövar skalbarheten hos indexen. Inte minst skulle detta kunna klarlägga dels hur olika aspekter i den politiska kultur är relaterade till varandra, dels skapa underlag för utveckling av typologi vad beträffar både politisk kultur och politisk socialisation. Å andra sidan är det intressant att recensionen inte tar upp frågan om huruvida indexen indikerar de egenskaper som avses med respektive begrepp. Det är denna problematik som uttryckligen har varit vägledande för operationalisering. Index har konstruerats utifrån ambitionen att de ska indikera de egenskaper som avses med begreppen. I avvägningen mellan begreppsvaliditet och empirisk skalbarhet har avhandlingen möjligen en alltför ensidig strävan att uppfylla begreppsvaliditeten. En given framtida uppgift är därför att pröva och studera den empiriska skalbarheten hos de ingående indikatorerna.

Thomas Denk

Noter

1. Att mönstrande kallas för "kontrollgrupp" är inte tillräcklig intäkt för att hävda att analysen har en experimentell ansats.
2. Det finns tre fall av interkorrelation. Två av fallen är inte problematiska eftersom indikatorerna avser att mäta kontakten med samma aktörsgrupp (vänner och bekanta respektive tidningar). Det tredje fallet gäller sambandet mellan utbildningstid och värnpliktskategori. Efter en kompletterande analys framkommer det att utbildningstiden inte har någon betydelse när värnpliktskategorin är konstant. Därför exkluderas utbildningstid som faktor i analysen (s 58).
3. Det är till och med möjligt att två nominella faktorer vars fördelning är fullständigt korrelerade med varandra kan ha relativt oberoende betydelse på en tredje faktor om antalet kategorier hos faktorerna varierar tillräckligt. Det finns, som exempel, ett fall i den genomförda undersökningen där ett fullständigt samband mellan två nominella faktorer inte har betydelse för analysen eftersom faktorerna har olika antal kategorier. Mellan faktorerna försvarsgren och

förbandstillhörighet finns ett fullständigt samband. Men eftersom faktorn försvarsgren har tre kategorier och förbandstillhörighet har fem kategorier har sambandet ingen större inverkan på kategoriernas relativa betydelse.

4. Med detta avses att det inte föreligger något signifikanta samband mellan ålder och indexen för politisk kultur i respektive utbildningsgrupp.

Slutreplik

Thomas Denks replik innehåller ett antal direkta eller indirekta medgivanden.

1. Resultaten kan inte generaliseras utanför urvalet.

2. Trots att avhandlingen talar om en "kontrollgrupp" har analysen inte någon experimentell ansats.

3. Jämförelsen mellan mönstrande och värnpliktiga begränsas av stora svagheter.

4. Avhandlingen studerar inte några individuella förändringar, varför det är inte är fråga om någon panelstudie.

5. Mothypotesen om selektion i urvalet till värnpliktsutbildningen har endast berörts genom en enkel jämförelse avseende skillnader i den beroende variabeln, men har inte prövats genom någon multivariat kausalanalys.

6. Även om avhandlingen förvisso nämner åtskillnaden mellan teoretisk nivå och operationell nivå görs ingen skillnad mellan teoretisk och statistisk signifikans vid den empiriska hypotesprövningen.

7. De fyra aspekterna av värnpliktsutbildningen har valts ut eftersom utbildningen i sin planering är uppbyggd kring dessa aspekter. Då variablerna sålunda inte har härletts ur någon teori framstår urvalet som ad hoc-artat.

8. Interkorrelationerna mellan de oberoende variablerna är inte så låga att en multivariat analys kan negligeras.

9. Avhandlingen har inte utnyttjat möjligheten att analysera åldersskillnader. Den beräkning som nu plötsligt dyker upp i repliken förekommer inte i avhandlingen.

10. Dubbelanvändningen av data återspeglar en fundamental oklarhet om hur avhandlingens

centrala begrepp logiskt och empiriskt är relaterade till varandra.

11. Det är en svaghet att indexens skalbarhet inte baseras på empiriska stöd.

Olof Petersson

BJÖRN HOLMBERG: *Passing the Open Windows. A Quantitative and Qualitative Approach to Immediate Military Balance and Escalation of Protracted Conflicts. Report 27. Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, 1998.*

Do Open Windows Encourage Conflict?¹

1. Realist Theory and Military Opportunity

Changes in the balance of strength between two or more parties to a conflict are central to several realist theories of international relations, such as balance of power theory and theories of the power transition. Björn Holmberg's doctoral dissertation discusses whether changes in military strength and capabilities are likely to lead one of the parties to perceive a 'window of opportunity', which in turn is likely to increase the probability of escalation. The central question in the dissertation is formulated in the following way (p. 8): 'Do rapid shifts in the immediate military balance (that is, military opportunities) cause escalation of protracted conflicts, and if so, under what circumstances?'²

Holmberg's starting point, realist theory, is not a unified structure, but rather a paradigm which can be used to formulate several alternative realist theories. According to Holmberg, these theories are united by three ideas: (1) the state as the key actor in the international system and the lack of a supranational authority, (2) the state as a rational actor which strives to maximize the expected utility of its actions, and (3) power as the key tool in international relations. Beyond this,

realist theories differ on such important points as whether to see states as power maximizers or security satisficers. Holmberg argues that rapid changes in military strength are likely not just to give new opportunities to change-oriented states, but also to threaten the security of status-quo oriented states. In this way he avoids having to make a choice between these two varieties of realism.

On the other hand, Holmberg breaks with realist theory when he extends its perspective beyond the relationship between the great powers. Most realist writers have described realism as a paradigm for the relationship between the great powers. However, if realists want to claim general validity for their theory, Holmberg argues, they should be able to explain relations between small and medium-sized states as well. Waltz and other key realist theoreticians have assumed that the same theoretical mechanisms must regulate the relationship between smaller states when these relationships are insulated from the major powers.

In order to answer his major question, Holmberg carries out a two-step empirical analysis. First he makes a quantitative analysis of military opportunities during the Cold War and case-studies of the relationship between India and Pakistan and between Iran and Iraq. He asserts that quantitative and qualitative studies each have their strong and their weak sides and that the best results will be obtained by combining the two methodologies, citing Blalock (1979) and King, Keohane & Verba (1994) in favor of this view.

In the following three sections I will review Holmberg's argument with a minimum of clarification and comment. I then discuss three major reservations with regard to theory, data, and methodology.

2. The Theoretical Model

Holmberg develops a fairly elaborate theoretical model with 'window of opportunity' as a key variable. This concept, said to have been invented by a Pentagon analyst in 1978, became a key term in security policy in the New Cold War in the early 1980s. US critics of détente, who

came to power under President Reagan, interpreted the Soviet arms drive as an attempt to obtain a first-strike capability. Key decision makers in the new administration argued that the USA had to be able to respond in kind in order to prevent the Soviet Union from obtaining a window of opportunity which the country might want to (or even feel pressured to) exploit.

The concept 'window of opportunity' is not unambiguous, as Holmberg illustrates by means of Figure 1. Initially there is an approximate balance of power between the two. From T3 the power relationship becomes skewed and A obtains an advantage over B. From T5, A declines and at T8 the relationship is once again fairly balanced. In the terminology of Lebow (1984) A had a window of opportunity in the period T5 to T8. Snyder (1989), on the other hand, emphasizes B's window of opportunity in the period T1 to T3, assuming that B realizes that its opponent is likely to increase its military strength after T3. State B has to strike *before* state A can arm significantly.

Going beyond Holmberg's own discussion for a moment, we might speculate on the consequences of states reacting to *any* actual or prospective change in the military power relationship. Either your own state has an advantage, in which case you should exploit it while there is time and before your opponent can even the score. Or you fear that your opponent will change the power relationship, in which case you have to strike before he does. This implies that the actual power relationship has very little significance for the danger of preventive war. It is the parties' *perceptions* of the danger of a change that is the decisive factor, as long as you assume an anarchic international system. The parties do not trust one another, and the danger of preventive war is omnipresent. In that case, the danger of escalation would become a constant rather than a variable, and the question of factors which may influence the probability of escalation would be irrelevant.

Even if Holmberg does not pursue the implications this far, he does conclude that 'window of opportunity' is too broad a concept to be useful in an empirical study. Instead, he introduces the concept of *military opportunity*, defined as 'a

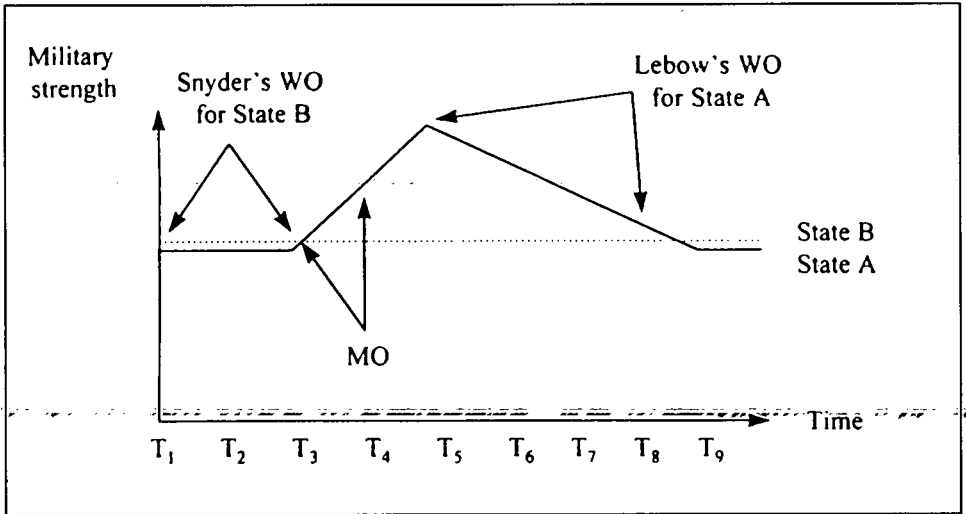

Figure 1. Window of Opportunity and Military Opportunity. The unbroken line represents the power level of A, and the dotted line is B's power level.

Source: Holmberg, 1998: 25, Figure 2.

rapidly evolving military advantage' (p. 25), corresponding to the time period from T3 to T4 in figure 1.³ State A has a military opportunity during this period and state B has a military vulnerability.

Holmberg wishes to *combine* elements from a rational actor approach with organization theory, in stated contrast to Allison (1971) in his classical analysis of the Cuban Missile Crisis. Holmberg assumes that rational state actors have the survival of the state as their highest-ranking goal and that the more militarized a conflict is, the greater is the threat to the state. From this, he concludes that the more militarized the conflict, the greater the danger of escalation. Figure 2 indicates that conflicts in the upper half of the ladder are characterized as militarized. One consequence of this, not explicitly stated, is that the higher a conflict has been escalated, the greater the probability of a further escalation. This hypothesis is strengthened by a point of view which Holmberg identifies with organization theory. He assumes that the military organization strengthens its influence in the decision making process once the conflict has become militarized. This contributes to increasing the probability of escalation with military means, assuming that the military opportunity remains.

Holmberg also draws on learning theory. He assumes that experience from earlier conflicts provides the actors with experience in the use of different tools of conflict behavior. Positive as well as negative learning builds on experience in previous escalations. Winning a war is a positive experience, while losing it involves a negative experience. Because learning is a characteristic of the nation (i.e. a variable measured at the monadic level) Holmberg feels that this variable is inappropriate in a quantitative test on dyadic data and saves it for his later qualitative analysis.⁴ However, the main emphasis in the empirical analysis is on the two other frameworks.

3. Testing the Model

In order to operationalize the concept of military opportunity Holmberg might have followed in the steps of strategic analysts and looked at *the size of standing forces* and the presence or absence of particular weapons systems. In the early 1980s, the development of new weaponry, such as the neutron bomb, intermediate-range missiles, and the SDI, stood at the center of the US debate on windows of opportunity. Alternatively, in the tradition of arms race studies, he

Table 1. Events which Create Military Opportunities between A and B.

<p>A. Events which weaken state B</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. State B experiences an internal revolt or escalated civil war 2. State C, a third party, launches an offensive against State B 3. The alliance State B has with State C is terminated 4. State C dramatically reduces its military presence in State B <p>B. Events which strengthen state A</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. State A receives extensive deliveries of military aid during a short period of time 6. State A forms an alliance with State C 7. State C dramatically increases its military presence in State A <p>C. Events which assume armed conflict between A and B</p> <ol style="list-style-type: none"> 8. State A defeats large parts of B's forces <p>Source: Holmberg, 1998: 57-58.</p>

might have focused on *the development of the arms spending* of the two countries. Instead, he lists eight relevant events which can create a military opportunity (Table 1):

Although the list is quite comprehensive, it does not seem to be theoretically derived, and one wonders if it is exhaustive. When he gets to the problem of operationalization (p. 57), Holmberg leaves out nos. 5 and 8 because they would involve extensive additional data collection and coding. As for no. 8, the Correlates of War project (on which Holmberg generally relies) does not provide data on the size of the military forces and does not even give data on military losses disaggregated to the annual level. The figures for military losses in this data set include the entire war and thus cannot be used in an analysis of escalation. However, the remaining six events can be operationalized by means of the Correlates of War project data on civil war and interstate war, together with some additional data on the escalation of civil war and the military presence of a third state.

A military opportunity for A automatically involves a military vulnerability for B. A rival hypothesis suggested in the dissertation is that it is not State A, but State B which attacks during the military opportunity. The logic is that B is afraid that its military situation will be weakened even

further and feels bound to intervene while the situation may yet be saved.

The dependent variable is the *escalation* of the conflict. An escalation is conventionally understood as the increase in the severity of the conflict behavior by one or both parties to a conflict. Escalation means crossing some threshold. It is a stepwise process from the first initiation of conflict behavior to the most severe forms of conflict behavior in war. Holmberg briefly flirts with the idea that geographical proliferation of a conflict can also represent a form of escalation, but he sets this aside and concentrates on increases in intensity.

On the basis of on the Militarized Interstate Disputes (MID) data set of the Correlates of War project⁵, Holmberg pictures an escalation ladder with five steps above 'no dispute' (Figure 2). These steps have been taken directly from the MID data, except for the top step: 'strategic offensive', by which Holmberg means 'a decisive move to achieve a military victory' (p. 60). The operational criterion here is whether a party will deploy a major part of his forces in order to settle the war once and for all.

In order to study the escalation process empirically, Holmberg looks at what he calls *protracted conflicts* – conflicts drawn out in time – and selects two versions of such conflicts. The

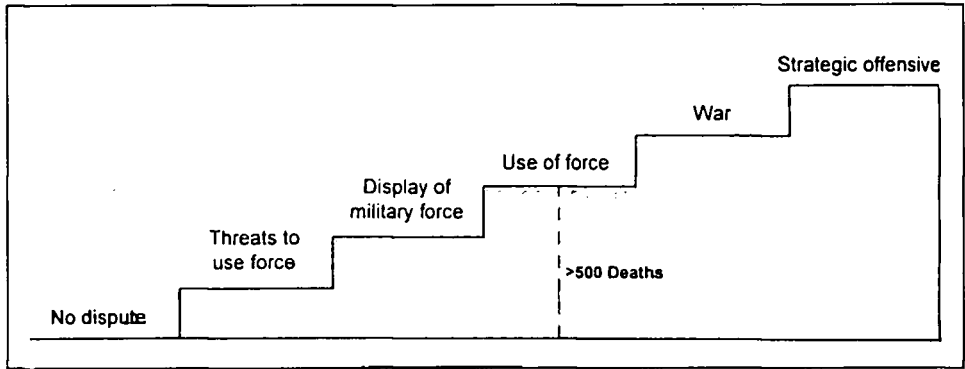

Figure 2. The Escalation Ladder. Source: Holmberg, 1998: 59, Figure 8.

first is all wars which extend over a period of at least two years. This criterion brings three wars into his empirical domain. Secondly, he includes 'enduring rivalries' (Goertz & Diehl, 1993) – extended conflictual relationships which do not necessarily exhibit active conflict behavior at all times. In the literature we find somewhat different definitions of enduring rivalry which build on the MID data set. Holmberg settles for a definition from Wayman & Jones, which he cites from Geller (1993)⁶, and which yields 10 enduring rivalries. Of his total of 13 protracted conflicts, he excludes 4 because they are likely to influence each another. For instance, the conflict between Afghanistan and Pakistan is left out because it is partly overlapping in time and space with the one between India and Pakistan, and the latter is the longer conflict. This rather elaborate

selection process leaves him with nine protracted conflicts which are listed in Table 2.

The unit of analysis in the quantitative study is the dyad year, giving an n of 260, adequate for statistical analysis. Of these dyad years, 30 satisfy at least one of the criteria for military opportunity.

Holmberg introduces several control variables. The theory of the democratic peace leads us to expect that, for dyads consisting of two democracies, escalation to a high level of violence is unlikely. Another control variable is included for statistical reasons: Beck, Katz & Tucker (1998) and others have pointed out that, in studies using the dyad year as the unit of analysis, lack of independence between adjacent observations can induce overconfidence or deflated standard errors for the coefficient estimates.

Table 2. Protracted Dyadic Conflicts.

Dyad	Duration	Category
Vietnam-Cambodia	1975-79	Protracted war
Ecuador-Peru	(1858) 1945-86	Enduring rivalry
Greece-Turkey	1958-86	Enduring rivalry
India-Pakistan	1947-86	Enduring rivalry
Iran-Iraq	(1934) 1945-86	Both
North Vietnam-South Vietnam	1973-75	Protracted war
Somalia-Ethiopia	1960-86	Enduring rivalry
Syria-Israel	1948-86	Enduring rivalry

Source: Holmberg, 1988: 56, Table 4.

Everything else being equal, the probability of conflict between two countries in year t is greater if there was conflict between the same two countries in the year $(t-1)$. Holmberg corrects for such temporal dependence by including the dependent variable with time-lags of one, two, and three years. Since he does not use conflict but rather the *escalation* of conflict as the dependent variable, he cannot be completely sure that the problem is solved through this correction. However, assuming that a conflict is unlikely to be escalated in successive years, Holmberg is probably well insured against temporal dependence.

4. Results

Given how much work Holmberg has put into his theoretical model and in the operationalization of his variables, his quantitative analysis is surprisingly brief. He first performs a bivariate table analysis (p. 66), which shows that most conflicts are *not* escalated. However, this table does not show what fractions of conflicts are escalated in conflicts where there is no military opportunity. By calculating this on the basis of other information provided in the dissertation, I obtained Table 3. The probability of conflict when a military opportunity is present is nearly doubled, but the difference is not significant – hardly a surprise in view of the small numbers of military opportunities observed.

There is no positive relationship between military vulnerability and escalation. In the subsequent bivariate logistic regression analysis, Holmberg merges the presence of a military opportunity and a military vulnerability, so that the effects of the two can no longer be separated. The combined variable is not significant, and Holmberg concludes that the bivariate analysis provides no support for his model.⁷

Proceeding to the multivariate logistic regression analysis, he adds an interaction term between militarization two years earlier and the combined variable for military opportunity or vulnerability. This interaction emerges as the only one that comes close to being significant. Most of the other variables have p -values above 0.5. This finding I interpret to mean that once a

Table 3. Escalation and Military Opportunity; Nine Protracted Conflicts (% of Dyad-years).

	Military Opportunity?			
	Yes	No	All	
Escalation?	Yes	10	6	7
	No	90	94	93
	All	100	100	100

Calculated on the basis of Holmberg, 1998: 66; $n = 260$, $p = .41$.

conflict has gone beyond a certain level and military means have been employed, military opportunity does contribute to further escalation.

In an attempt to decompose this interaction effect, Holmberg takes a special look at the interaction effect between military opportunity and escalation for a low degree of militarization, i.e. below the level of force characterized as war. Here he finds a clearly significant relationship between military opportunity and escalation; this relationship becomes even stronger when he filters out the democratic dyads. However, the relationship is not significant at the highest level of escalation. He explains this by saying that events in a war may proceed so quickly that a model built on annual changes is not very satisfactory.⁸

Holmberg concludes that a model built solely on realist assumptions does not do very well. Realist hypotheses must be supplemented by other assumptions, in particular assumptions derived from organization theory.

Following the quantitative analysis, Holmberg proceeds to case-studies of India vs. Pakistan in 1970–71 and Iran vs. Iraq in 1979–88. These two cases are chosen deliberately to include military opportunities as well as escalation. For the first conflict, where a single year is studied, both are present. The military opportunity for India consisted of an outbreak of civil war in Pakistan, eventually leading to the break-away of Bangladesh. India had been in conflict with Pakistan since the partition at independence

in 1948. By intervening in the civil war, India could acquire a decisive strategic advantage relative to its arch-rival. In the other conflict Holmberg finds two cases of coinciding military opportunity and escalation. One occurred in 1981, when civil war broke out between the Mujahedin and the government in Iran. The other was in 1985, when the conflict between the Iraqi government and the Kurds escalated. In both cases, one of the two warring parties was significantly weakened and the other party saw an opportunity to get on the offensive.

Holmberg concludes that India did see a military opportunity when civil war broke out in Pakistan. That the war ended relatively quickly, Holmberg attributes to pressure from the great powers. Perhaps India also lacked the will to give Pakistan a decisive military defeat and rested content with having ensured that the partition of Pakistan remained permanent. In line with an alternative hypothesis which I have not discussed, Holmberg holds that India in this case replaced further escalation with a de-escalation of the conflict once the initial goal had been attained.

Holmberg finds that Iraq clearly had a military opportunity vis-a-vis Iran in the first phase of the war. The military opportunity for Iran in 1985 which Holmberg discerns in the quantitative analysis is, however, rejected in the qualitative analysis, because Iraq did not need to set aside much of its military power – one out of 32 military divisions – to combat the Kurdish revolt.

Right at the end Holmberg tries to combine lessons from the quantitative and the qualitative analysis. He asserts (p. 115) that 'realism was ... partly defeated on its own turf', although his most important aim was not to combat realism, but to determine under which circumstances there might be a relationship between military opportunity and escalation.

Holmberg finds that a degree of militarization strengthens the relationship between military opportunities and escalation, in line with his theoretical expectations. In the qualitative analysis he finds three military opportunities in the course of the two wars that he subjects to special scrutiny. Only one of them is accompanied by escalation, while two are accompanied

by de-escalation and an end to the armed conflict. Here he suggests that the same cause may have multiple effects. However, he is unable to identify general conditions for when one or the other outcome is more likely. Holmberg suggests that his analysis supports the stress that neorealism places on the security of the state, in contrast to the traditional realist emphasis on the expansion of power under all circumstances.

The hypotheses derived from organization theory do not find much support, according to Holmberg. The role of military in the decision making process does appear to increase with the militarization of the conflict, but this does not necessarily imply that military opportunities are pursued with greater vigor. Holmberg thinks that military authorities may have failed to interpret these situations as military opportunities even if they fulfill the quantitative criteria. Therefore, he does not reject the assumptions from organization theory, but he feels that improved data on the decisionmaking processes may form a better basis for successful hypothesis testing.

Holmberg concludes that his two-pronged methodological approach has withstood its test. 'Methodological pluralism' emerges as 'a winner' (p. 121). The central tenet of realism – the significance of military opportunities – has failed, although a threatened state may imply a greater threat to its environment. Holmberg assumes that his model can also be applied to domestic conflict, the numerically dominant form of conflict today (Wallensteen & Sollenberg, 1998). As far as interstate conflict is concerned, the statistical data should be extended to the period prior to World War II; there is also a need for more detailed case-studies. Likewise, military preferences should be studied more closely. The bottom line, Holmberg suggests, is that military windows of opportunity do exist, but that most states do not leap through them.

5. Some Praise and Some Reservations

Holmberg has taken hold of a problem in international relations which is of obvious academic as well as political interest. Despite the increased

standing of neoliberal ideas in recent years (Kegley, 1993), we should welcome an attempt to dissect the precise assumptions of the realist school and test them, as Holmberg has done here. Holmberg has put a great deal of effort into the statistical testing as well as the case-studies. He has not shied away from the task of mastering an extensive quantitative literature as well as more specialized literature on his two cases. Most doctoral candidates would probably have felt satisfied to review one of these literatures. This being said, I have three major reservations⁹ – on theory, data, and methodology.

5.1 Theory

In his test of realist theory, Holmberg wishes to make an original contribution by applying the theory to the relationship between medium-sized and small states. He quotes twice (p. 20, p. 126) Kenneth Waltz (1959: 73) who has argued: ‘The theory once written also applies to lesser states that interact insofar as their interactions are insulated from the intervention of the great powers of a system, whether by the relative indifference of the latter or by the difficulties of communication and transport.’ It is difficult to reconcile this with Holmberg’s list of protracted conflicts (Table 1). For instance, Holmberg puts the starting-point for the war between North Vietnam and South Vietnam at 1973. By then, however, there had been more or less continuous war in Vietnam for 27 years – first a colonial war ending in a partitioning of the country along a border drawn by the great powers, then war between the two parts of the country with increasing foreign participation, eventually to the point where the COW project defines the war as interstate. North Vietnam fights this war against one of the two superpowers with extensive material support from the other. It is hard to interpret this as ‘interaction ... insulated from the intervention of the great powers’. The war between Vietnam and Cambodia 1975–79 was also heavily influenced by superpower rivalry in the region. For most of the period studied here, Somalia and Ethiopia were solidly positioned on separate sides of the Cold War, although after the fall of Haile Selassie they switched sides. Several of

Holmberg’s protracted conflicts take place in the Middle East, where the great powers have long vied for influence. And so on down the list. In fact, only for two of the conflicts (Chile vs. Argentina and Peru vs. Ecuador) does it make sense to see them as purely local conflicts, and then only if you ignore the Monroe Doctrine and the pervasive influence of the USA on the entire region. If this data set is to be used to test realist theory on smaller powers, the justification can hardly be found in the quotation from Waltz.

Holmberg is not immune to such ideas. For instance, the conclusion or suspension of a military alliance with a third country is one of the events which can give rise to a military opportunity. In his final chapter he also discusses briefly the US involvement in the Gulf War of 1987–88 and how the positions of the major powers may have influenced the war between India and Pakistan in 1971. But he does not squarely face the problem that relations between the partners in these protracted conflicts influence the course of events throughout the conflict.

Björn Holmberg would probably have been better off by selecting a much larger sample, even the universe of dyads over the same period, and explicitly taking account of major power status or relations to major powers as a separate variable. Bremer (1992) finds ‘major power’ to be a useful predictor of dyadic armed conflict, as do Raknerud & Hegre (1997). Membership in the same, or opposing, alliances might have been another useful variable, as would a variable indicating whether or not an allied country is at war in the relevant year. This would have required a more complex model, but it would also have allowed Holmberg a much larger *n*, so that more of his relationships might have proven to be significant.

5.2 Escalation

The escalation ladder of Figure 2 has several steps. However, Holmberg uses only two of them. He defines escalation as one of two actions: Either the use of force resulting in more than 500 deaths, or the introduction of a strategic offensive. Thus, most of idea of a stepwise process is lost. If you are already in a war, you can

escalate only once. If you are not, you can escalate twice – first by engaging in actions which lead to more than 500 battle-deaths, and subsequently by engaging in a strategic offensive. In fact, there are only 17 escalations in the data, and they occur in only 6 of the conflicts. In three of the nine conflicts, there is no escalation at all. Chile and Argentina were in a protracted conflict for 33 years, Ecuador–Peru for 42 years, and Greece and Turkey for 29 years. Not once during these 104 dyad years was there a single case of escalation! Escalation is measured differently for enduring rivalries (outbreak of war) and for protracted wars (strategic offensive), and only the Iran–Iraq conflict is both. Thus, for most conflicts, only one escalatory step occurs, and de-escalation is not measured. Surely this is a rather limited concept of escalation.

The main reason why Holmberg has difficulties in measuring escalation lies in the source of his conflict data. The Militarized Interstate Disputes data do, of course, measure the intensity of a conflict on a ladder, as shown in Figure 2. However, any MID is characterized by the highest level of force engaged in by the actors. Thus, the only way to measure escalation in a MID is by comparing the force level of an initiator with the force level of the other state. In real life, we observe conflicts which start with a threat and are met with, say, a show of force, whereupon the first state resorts to force, which may in turn be reciprocated. Here we have a series of escalatory moves which may or may not end in full-scale warfare. However, the way the MID data have been coded, such a sequence of actions is not possible. In a MID that lasts for two years, the force level of the entire MID is defined by the highest level of force engaged in. This has some curious consequences. For instance, the interstate war data set of the Correlates of War project records the Spanish–American war as having started on 21 April 1898. In the MID data set, the war starts over three months earlier, on 3 January. The militarized dispute that started on that date eventually escalated into a war, and so it is coded as a war right from the start. Worse, the Mexican–American war starts more than three years prematurely in the MID data set, on 12

May 1843, whereas the starting date is identified as 23 August 1846 in the interstate war data set.¹⁰

None of the conflicts studied in this dissertation seem to suffer from such major errors in timing. However, the problem remains that the MID data are inherently unsuitable for studying escalation or de-escalation within a MID which does not escalate to war.

Actually, there does exist a more detailed data set which might perhaps have been used in this study, the Incidents data set. The first published description of the MID data set (Gochman & Maoz, 1984: 589) reveals that the basic building blocks of the MIDs are individual military acts, or ‘incidents’, which are grouped together ‘into temporally bounded disputes’, according to three rules: First, the same or an overlapping set of actors have to be involved. Second, the incidents have to involve the same issue or set of issues; and third, the elapsed time between the incidents cannot exceed six months. A dispute has been coded as ended ‘when there were no codable incidents for a period of six months or when a war terminated’.

No data on incidents are found in the MID computer file from the Inter-university Consortium on Social and Political Research (Singer & Small, 1994). Neither are they available on the Peace Science Society homepage on the web,¹¹ from which the MID data can also be downloaded. Björn Holmberg may be forgiven for not realizing that this data set exists. Indeed, I shared his ignorance until I stumbled across Carlson (1995), who tests a theory of escalation on the MID data. Correspondence with that author revealed that she had in fact used the Incidents data set, but only for conflicts involving at least one major power (p. 526).¹² I have checked the original Incidents data set for Holmberg’s conflicts.¹³ In fact, it contains very limited information about the incidents in the relevant MIDs. This is reassuring, in the sense that Holmberg has not missed a major source of information. On the other hand, had he realized that almost no incidents are recorded for the protracted conflicts discussed in this publication, he might have second thoughts about the reliability of the dependent variable.

The Correlates of War data set on interstate wars contains information on events that most informed people have already heard about and which they can check in encyclopedias and historical reference works. Any error in that data set is likely to have been discovered and corrected a long time ago. The MIDs, however, frequently refer to little-known events.¹⁴ In the MID data set very little information is given about each MID, so it is extremely difficult to identify it on the basis of standard sources. The overall reliability of the data set is unknown, probably unknowable. For analyses involving hundreds of MIDs this is probably not too serious, since the coding errors are unlikely to crowd out the correct information. But for studies such as Holmberg's dissertation, where the n balances on the edge of what can be analyzed statistically, such uncertainty about the quality of the data is very problematic.

Fortunately, apart from the three wars, the conflicts studied by Holmberg do not consist of a single MID. The Ecuador–Peru case, for instance, contains no less than 20 MIDs over the 42-year period. In principle, then, escalation should be measurable. Whenever you find a MID in one year and no MID in the year before, that means that someone has escalated the conflict. Even if you have MIDs back to back (which does not occur in the Ecuador–Peru conflict) one MID could be at a higher level than the previous one. But Holmberg limits his ability to measure escalation in this way by requiring that the conflict must have escalated to the use of force involving more than 500 dead. The Ecuador–Peru conflict is a century-old disagreement about the border. From time to time, the conflict has led to border clashes, frequently involving the deaths of soldiers. By any standard of ordinary language, there have been a number of escalations and de-escalations in the period 1945–86. Yet none are recorded in this study.

I conclude that the MID data set is not really suitable for a study of escalation, at least outside the realm of the great powers. Holmberg might have considered using the International Crisis Behavior data set.¹⁵ Alternatively, he could have taken the Interstate War data set of the Correlates of War project and done additional data collec-

tion to introduce disaggregated codings of levels of violence. In any case, Holmberg's solution is not suited to task at hand, and he should at least have discussed this problem in the dissertation.

5.3 Methodological Pluralism?

Holmberg argues that quantitative and qualitative studies are complimentary, citing several authorities in favor of his view. However, the thrust of the argument of those who have argued for a pendulum movement between quantitative and qualitative studies is that quantitative (or rigorously comparative) studies should be used to test a theoretical argument. Qualitative studies involving a few cases can be used to explore a richer set of variables, in order to form new hypotheses which are then tried out in a new rigorous test. I do not get the impression that Holmberg disagrees with this. Nevertheless, when he arrives at to his case-studies, he succumbs to the common temptation of referring to them as 'tests'. Even the abstract of the dissertation refers to the case-studies as strengthening the conclusions of the large- n study. However, only two cases are examined. If evidence from these two cases were to be adduced in favor of the nomothetic argument advanced in the theoretical part of the dissertation, Holmberg would have to subscribe to a deterministic view of social structure. It seems particularly ill-advised to invoke King, Keohane & Verba in favor of Holmberg's 'methodological pluralism'. Their book is a strong plea for strengthening the scientific method in comparative studies – not for using one or two cases as *evidence* of a general relationship.¹⁶

Holmberg might have used his case-studies to check whether the causal argument made in the theoretical section seems to fit the detailed examination of the cases. If it does not, new hypotheses might be formulated, which could then be re-tested in a new quantitative study. However, even to be useful in this role, Holmberg would probably have needed much more detailed information. His sources of information are, at best, second-hand. In the case-study of India and Pakistan, for instance, he relies to a large extent on an extensive quotation from Wil-

cox (1973: 35), published by a conservative think-tank and almost contemporary with the crisis itself (1970–71). It is difficult to see the Wilcox quotation as demonstrating much beyond the fact that Wilcox himself is a realist, which makes it hardly surprising that he should describe the crisis in realist terms.¹⁷

The study of major Cold War crises like the Korean War and the Cuban Missile Crisis has recently been brought forward by the release of important documents from the most sensitive parts of the decision making process.¹⁸ In the future, such studies are likely to provide a major source of inspiration for theorists of international relations. Even so, the actual testing of generalizing theories will have to be done in a quantitative fashion, or in systematic comparative studies as discussed by King, Keohane & Verba.

To sum up my criticism in a pointed way: Holmberg has not tested the theory he intends to test, he has used data which are basically unsuited for the task, and he combines two methodologies in a problematic way. These are problems he shares with many of his fellow scholars in peace research and international relations. The good news is that he has nevertheless produced a challenging and interesting study, which should inspire further work on the empirical testing of realist ideas.

Nils Petter Gleditsch

Notes

1. This article is built on my opening statement at Björn Holmberg's public defense of his doctoral dissertation (Holmberg, 1998) at Uppsala University, 26 May 1998. I am grateful to the other members of the committee, Peter Wallensteen and Dag Sörbom, for their inputs to my discussion. Stuart Bremer, Lisa Carlson, Mats Hammarström, Susan Høivik, and Björn Holmberg made useful comments on an earlier version. I also acknowledge the financial support of the Norwegian Research Council for my research.

2. Holmberg's emphasis on *rapid* shifts distinguishes his inquiry from the literatures on balance of power, power transition, and long cycles, which

focus on long-term shifts and which Holmberg notes only in passing (p. 6).

3. It is not fully clear to me why the period T4 to T5 is not also a military opportunity.

4. However, most quantitative analyses of dyadic behavior (such as Bremer, 1992) include variables measured at the national level, such as democracy. Indeed, so does Holmberg's study.

5. The original source is Gochman & Maoz (1984) and the most updated version, not cited by Holmberg, is described in Jones, Bremer & Singer (1996).

6. This definition requires at least 5 reciprocated MIDs involving the same two states, each dispute lasting at least 30 days. There must also be a minimum of 25 years between the outbreak of the first dispute and the settlement of the most recent one. Finally, if there is a gap of more than 10 years between two disputes, the territorial or other issues at the core of the dispute must remain unsolved during that period, and the gap must not exceed 25 years.

7. Given his low n and a relationship fairly close to significance ($p = .12$), I find his summary dismissal of the bivariate results to be overly pessimistic.

8. Another possible explanation is that when war has broken out, there is only one more step left on the escalation ladder. With a more fine-grained variable for war, he might have found a significant relationship here as well.

9. Some minor reservations: I miss a clarification of how some of the variables are measured and a precise specification of which variables are included in what statistical tests. On the technical side, there are several errors in the references: Bremer, 1992 is cited with an incomplete title; the name of the British publisher Macmillan is misspelled, a particularly serious error for a political scientist with an interest in contemporary history; the first name of the Mr. Hopkins who founded the famous university was Johns and not John, etc. Finally, the fact that the standard errors for all the variables in Tables 12, 13, and 14 are identical except for rounding errors, indicates that there is something wrong with the multivariate statistical analysis.

10. I am grateful to Kristian Gleditsch for calling my attention to these anomalies.

11. <http://pss.la.psu.edu/datares.htm>. The war data, the disputes data, and other data sets from the Correlates of War project can be downloaded from this site.

12. The coordinator of the Peace Science Society webpage, Stuart Bremer, who was also involved in

generating the new data set, does not consider the revised incidents data to be accurate enough to identify the precise sequence and timing of events. However, they should be accurate enough to assess the highest stage of intensity reached in a dispute. The incidents data have not been released, since it is feared that they might be misused to answer questions for which they are not suitable (pers. comm. 27 April, 15 December 1998).

13. I am grateful to Zeev Maoz for sending me this data set and to Håvard Hegre for analyzing it for me.

14. For instance, Iran and Iraq were involved in 20 MID's during the period 1953–92. The Iran–Iraq war (1980–88) is probably the only event familiar to most of us.

15. Cf. Brecher & Wilkenfeld (1997) and <http://www.colorado.edu/IBS/GAD/spacetime/data/ICB.html>.

16. Cf. King, Keohane, & Verba (1994: ch. 6), where they argue against 'crucial case studies', but also suggest ways of increasing the n by adding more observations from geographical or other subunits, different time periods, or alternative dependent variables.

17. Holmberg notes this problem (note 120, p. 106) in relation to his more varied sources for the other case-study.

18. A good place to start looking is the *Bulletin* published by the Cold War International History Project at the Woodrow Wilson Center for Scholars, Washington, DC.

References

- Allison, G T, 1971. *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston, MA: Little, Brown.
- Beck, N; J N Katz & R Tucker, 1998. 'Beyond Ordinary Logit: Taking Time Seriously in Binary Times-Series-Cross-Section Models', *American Journal of Political Science* 42, 1260–1288.
- Blalock, H M, Jr, 1979. *Social Statistics*. Second edition. New York: McGraw-Hill.
- Brecher, M & J Wilkenfeld, 1997. *A Study of Crisis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Bremer, S, 1992. 'Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816–1965', *Journal of Conflict Resolution* 36, 309–341.
- Carlson, L J, 1995. 'A Theory of Escalation and International Conflict', *Journal of Conflict Resolution* 39, 511–534.
- Geller, D, 1993. 'Power Differentials and War in Rival Dyads', *International Studies Quarterly* 37, 173–193.
- Gochman, C S & Z Maoz, 1984. ' Militarized Interstate Disputes, 1816–1976. Procedures, Patterns, and Insights', *Journal of Conflict Resolution* 28, 585–615.
- Goertz, G & P F. Diehl, 1993. 'Enduring Rivalries: Theoretical Constructs and Empirical Patterns', *International Studies Quarterly* 37, 147–171.
- Holmberg, B, 1998. *Passing the Open Windows. A Quantitative and Qualitative Approach to Immediate Military Balance and Escalation of Protracted Conflicts. Report 27*. Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University.
- Jones, D M; S A Bremer & J D Singer, 1996. ' Militarized Interstate Disputes, 1816–1992: Rationale, Coding Rules, and Empirical Patterns', *Conflict Management and Peace Science* 15, 163–213.
- Kegley, C, 1993. 'The Neo-Idealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities', *International Studies Quarterly* 37, 131–146.
- King, G; R O Keohane & S Verba, 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lebow, R N, 1984. *Between Peace and War. The Nature of International Crisis*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Raknerud, A & H Hegre, 1997. 'The Hazard of War: Reassessing the Evidence for the Democratic Peace', *Journal of Peace Research* 34, 385–404.
- Singer, J D & M Small, 1994. *The Correlates of War Project: International and Civil War Data, 1816–1992 (ICPSR 9905)*. Ann Arbor, MI: Inter-University Consortium for Political and Social Research.
- Snyder, J L, 1984. 'Perceptions of the Security Dilemma in 1914', pp. 153–179 in R Jervis, R N Lebow & J G Stein, eds, *Psychology and Deterrence*. Baltimore, MD & London: Johns Hopkins University Press.
- Wallensteen, P & M Sollenberg, 1998. 'Armed Conflict and Regional Conflict Complexes, 1989–97', *Journal of Peace Research* 35, 621–634.
- Waltz, K N, 1979. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wilcox, W, 1973. *The Emergence of Bangladesh*. Washington, DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research.

Quest for Theory Oriented Research and Methodological Pluralism

In his review of my dissertation, *Passing the Open Windows* (1998), Nils Petter Gleditsch undertook an extensive and interesting analysis, and proposed a number of possible enhancements. These ranged from how to interpret theory to which data sets should be used to test the theory. However, and perhaps not surprisingly, I disagree with some of Gleditsch's interpretations of my work, although I do agree with most of his ideas and positions concerning research in general. There are a number of comments that should be made regarding theory, data, and the combination of quantitative and qualitative empirical analysis. These are the main focuses of Gleditsch's criticism and at the same time, hopefully, they should be of general interest to the research community. I leave the minor issues aside.¹

The theoretical model of the dissertation is illustrated in Figure 1. It is applied to a very specific population of non-great power states, all of which have experienced protracted armed conflict at different levels of intensity. These are relationships where the logic of realism, being a

theory of competition and conflict, should be valid. In his criticism, Gleditsch argues that realism does not cover the relationships of non-great powers if they are not, as Waltz (1979) noted, insulated from great-power interference. Given this assumption, I would agree with the critic that my more general purpose, namely, to question some aspects of realism, did not succeed. However, I did not base the deductive logic of the theoretical model on Waltz's neorealism. Nor was my specific purpose to combat realism in general but rather, to test an important realist proposition.

As discussed in Chapter 2, there are several versions of realism, and Doyle (1997) identified four. They all differ substantially, although they share certain assumptions. In the concluding section of Chapter 2, I emphasize that it is important to find the deductive base for the relationship between military opportunity and escalation, the most important relationship in the study. Focusing on earlier modern realists, called *realists*, such as Carr (1946), Kaplan (1957), and Morgenthau (1979) on the one hand and *neorealists*, such as Waltz on the other hand, leads to the following conclusions:

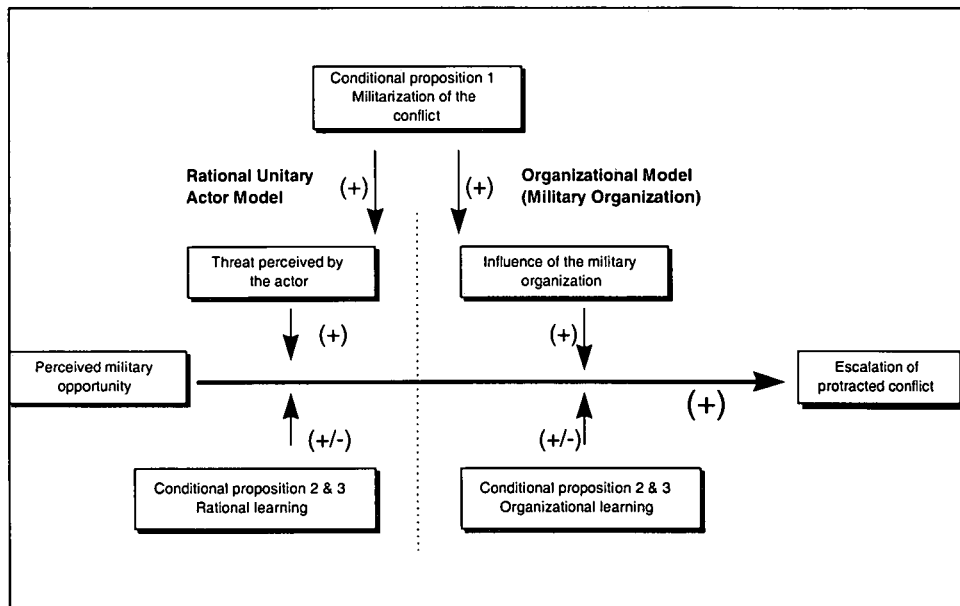

Figure 1. Theoretical Model of Military Opportunity and Escalation.

First, realists would say that a rapid shift in the military balance is an incentive for escalation (that is, it increases the probability of an escalation). Remember Kaplan's (1957:23) phrase 'Fight rather than pass up an opportunity to increase capabilities.' Second, neorealists would say that dramatic shifts in military balance would lead to action if security were threatened. Otherwise, this depends on whether power is a goal in itself as it is for states that seek 'universal domination' (Waltz, 1979:118). (Holmberg, 1998: 19)

It is thus clear that realism, in contrast to Waltz's neorealism, gives a rather solid base for the view that military opportunity is strongly related to escalation. Consequently, this version of realism was the one put to test in the dissertation. Throughout the dissertation realism is separated from neorealism, and the latter paradigm even lends its view to the inductive conclusions from the case studies, still to be empirically tested. That is, revolutionary processes in a state (State A) might increase the level of threat perceived by its opponent (State B) and thus increase the probability of escalation by State B in case of a military opportunity. As an example from the dissertation, the revolution of 1979 crippled Iran militarily, thus creating a military opportunity for Iraq, but also producing a threat towards the regime of Iraq in that the revolution could spread to Iraq. Consequently, Iraq attacked Iran in 1980 partly as a result of the 1979 revolution. This is in line with the findings of Walt (1992) and Maoz (1989) that revolutions are associated with international conflict. The inference in this dissertation is that there might be an important interaction effect between threat perceptions and military opportunity, both caused by the revolutions, as shown by the example above.

Gleditsch's initial question concerning the validity of applying realism to non-great powers is interesting. Several scholars state that realism, in general, is a great-power theory or paradigm (for example Levy, 1989; Reiter, 1996). Gleditsch's criticism seems well founded. However, as shown above, Waltz's statement on insulated non-great powers is not the deductive foundation of the dissertation. Furthermore, by saying, 'the desire to attain a maximum of power is uni-

versal', Morgenthau (1973:208) lets us assume realist behavior from non-great powers. This line was cited in the dissertation and is the strongest theoretical reason for testing a *realist* proposition on non-great powers that are a part of the *universe*. Nevertheless, while I agree that this application is non-conventional it is still important to extend theory testing beyond its classical domains, as in the case of realism. If not, there would be little progress in the field of conflict research.

The second major area of criticism, data, is a very important one. I agree with most of Gleditsch's objections to using the *Militarized Interstate Disputes* data (MID) to measure the general concept of escalation. Still, this is basically a question of how the central variables are defined, and in what way they are interrelated in theory. First, I was not trying to explain escalation of protracted conflicts in general but to investigate the specific relationship between military opportunity and escalation—in other words, if military opportunity was a *sufficient* condition for escalation. Second, not all types of escalation were of interest. The bivariate relationship between military opportunity and escalation had its deductive ground in realism. That is, if there is a dramatic shift in power the stronger will attack the weaker to convert the imbalance into larger capabilities. As cited before 'Fight rather than pass up an opportunity to increase capabilities.' (Kaplan 1957:23). The brutish manner of a realist would make us expect a larger attack by the stronger state on the weaker state. In addition, in the enhanced theoretical model based on rational choice and organization theory I expected the rational actor under threat to be more willing to escalate (shown as an interaction effect in figure 1). This was debated in the dissertation leading to a theory-based operational definition of escalation,

Another theoretical reason not to include disputes below this threshold [*use of force*] is that we expect a clear and decisive move from the actor as he is interested in removing the threats that his adversary is projecting. A minor border clash as a result of a military opportunity would make little sense in our model. An empirical benefit of this approach is that underreported mi-

nor observations, which are also likely to suffer from systematic measurement errors, are excluded. (Holmberg, 1998:59)

The conclusion must thus be that crisis escalation and minor escalations are of little theoretical interest in the dissertation under discussion. A consequence of this, as stated in the quote, is that the most serious validity problem with MID is avoided. Most of the escalations were verified through the reliable Correlates of War data set (COW) or through manual coding². However, when considered as an interaction effect (see degree of militarization in 1) lower levels of violence were used. This is problematic, as discussed by Gleditsch.

This leads me to a general observation. Even if Gleditsch's criticism of the data is very important to the field of quantitative analysis it is not really relevant here. It is more a question of theory than of data. There seems to be a widespread tendency in quantitative analysis to emphasize technical operational variables. This without clear reference to their underlying theoretical variables and the theoretical context in which they are placed. In a study that was basically deductive, as in the case of the dissertation under debate, the link between theory, method, and data is essential, as the theory would otherwise not be tested.

Finally, Gleditsch asserts that I combine quantitative and qualitative methods in a problematic way. The question of which method to use is a long-standing battle between heated contenders. Most Ph.D. candidates are taught by their mentors that the choice of method should be directed by the research problem. However, this seldom seems to be the case in the real world dissertation. I have tried to combine methodologies with the best intentions, although it has inevitably meant that each part, the quantitative and the qualitative, has become less extensive. But, with the belief that the combination amounts to more than the sum of its parts, it was an easily justifiable choice.

Gleditsch's criticism is mainly directed towards my use of the term 'tests' when referring to the case studies and the fact that I use two cases as evidence of a general relationship. The first problem is rather a question of semantics—per-

haps I should have used another term. But the second issue is more serious. Let me first cite the dissertation before debating the issue

As shown in the discussion, the qualitative phase could validate the large-*n* results; that is, some of the supportive observations were put to the test and sustained. At the same time, some observations could be found and others could be dismissed. This might lead the reader to the conclusion that the case study method is superior; however, I will argue that the combination of the two methodologies, quantitative and qualitative, has shown its advantages. Looking at only the case studies might have given the impression that military opportunity generally causes escalation or de-escalation. The unstructured selection of cases, which is not too uncommon, may lead to selection on the independent and dependent variables and thereby generate a biased result. By making a general application to a large sample, selected through theoretically motivated criteria, we could conclude that military opportunity is not associated with escalation. Further, the weight of threat perception and the initiation of the Iran-Iraq war would not have been discovered without the case studies. Methodological pluralism appears to be the winner. (Holmberg, 1998:120f)

In these lines in the final chapter, I clearly state that a general conclusion based on a few cases would have led to the wrong conclusions. The magic of the dual method is that the results are *combined*. That is, trends found in the quantitative phase could be further investigated in the case studies through a very important theoretical link. Thus, two of the most important cases that supported the theoretical model were subject to a second 'test'. In so doing, I was being particularly severe on my own theory. We could call it an advanced recording of cases essential for the quantitative conclusions.³ In addition to this, the two 'cases' of India-Pakistan 1970-1971 and Iran-Iraq 1979-1988 generated six observations (cases) where at least one of the theoretical variables was present (see page 110). In other words, there were not two cases but six as I used the method, cited by Gleditsch, to increase the number of observations by using different time periods. At least this shows that if I had commit-

ted, in my own words, the crime of drawing general conclusions based on the case studies, there would at least have been six, not two as Gleditsch implies. I also investigated whether the causal links suggested by the theory were present, and drew some inductive conclusions that refined the theoretical model. (The former being an approach suggested by Gleditsch). However, debating the inductive conclusions I stated,

Ideally, the results of the reconstruction should be tested in a new large-*n* study. This is necessary if the scholar wishes to bring the theory beyond the stage of loose *ad hoc* hypotheses. (Holmberg, 1998:11)

Consequently, I agree with Gleditsch that case studies, standing alone, can give us theoretical generalizations but in order to be empirically generalizable theory must be tested on a properly selected sample.

In finalizing this response to Nils Petter Gleditsch's interesting criticisms of my dissertation, I must say that in general we seem to agree with each other in many areas. However, in contrast to Gleditsch's ending words, I must emphasize that I did test the theory I intended to test (as shown in figure 1). I also tested a *realist* proposition on its own turf while extending its classical domain of empirical application. The data that were used were *theoretically* most suitable for the task, and the research effort combined two methodological fields that are seldom merged. This resulted in more refined and interesting conclusions, and also led to an improved theoretical model.

Björn Holmberg

Notes

1. I want to express my gratitude to Assistant Professor Erik Melander in the Department of Peace and Conflict, Uppsala University, for comments on this text. I need to comment on the standard errors in the logistic regression. A small error in my use of SPSS 6.1 resulted in identical standard errors for all variables. Redoing the calculation gave me correct standard errors and the conclusions in the dissertation were not affected. An article based on the dissertation

is forthcoming. See www.peace.uu.se/holmberg.htm for future information.

2. The manual coding might have been more clearly described in the dissertation.

3. Ideally, this should be done with all cases, as observations that did not support the model might be found to do so if they were recoded. However, by only looking at the supportive observations at least I did not inflate the results in my own favor.

References

- Carr, Edward Hallet, 1946. *The Twenty Year' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan.
- Doyle, Michael W., 1997. *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. New York: W.W. Norton & Company.
- Holmberg, Björn, 1998. *Passing the Open Windows: A Quantitative and Qualitative Approach to Immediate Military Balance and Escalation of Protracted Conflicts*. Uppsala: Department of Peace and Conflict Research.
- Kaplan, Morton A., 1957. *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley & Sons.
- Levy, Jack S., 1989. "The Causes of War: A Review of Theories and Evidence", pp. 209–333 in Philip E. Tetlock; Jo L. Hubbards; Robert Jervis; Paul C. Stern & Charles Tilly, ed. *Behaviour, Society, and Nuclear War*. New York: Oxford University Press.
- Maoz, Zeev, 1989. "Joining the Club of Nations: Political Development and International Conflict", *International Studies Quarterly*, vol. 33, no. 2, pp. 199–231.
- Morgenthau, Hans J., 1973. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A Knopf.
- Reiter, Dan, 1996. *Crucible of Beliefs: Learning, Alliances, and World Wars*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Walt, Stephen M., 1992. "Revolution and War", *World Politics*, vol. 44, no. 3, pp. 321-368.
- Waltz, Kenneth N., 1979. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley.

Rejoinder

1. I recognize that Holmberg acknowledges that there are different school of realist thought. But do any of them advocate studying realist behavior on a sample where great powers are deliber-

ately excluded? Since he quoted Waltz twice, I assumed that Holmberg based his unusual choice on this quotation. Apparently, we now agree that this statement by Waltz cannot justify his selection of units.

2. I do not understand on what theoretical basis Holmberg derives the idea that he must limit himself to escalation to war and ignore all other forms of escalation. I would have thought that a rational decisionmaker behaving according to realist principles would try to avoid war if he could coerce his opponent by less violent means. Holmberg defends his choice by referring to 'the brutish manner of a realist'; but this seems like an ad hoc explanation to me.

3. I concede that our disagreement on the third point, concerning the means of testing the theory, may be more semantic than I thought when I read the dissertation. I still think that Holmberg displayed lack of caution in his use of the word 'test' in connection with the case studies. And if

we agree that statistical hypothesis-testing is the way to go, an n of 6 is not terribly satisfactory.

*

Since writing my original article, I have discovered two additional articles which study escalation using the MID dataset. I have been unable to incorporate them in my main argument, but I take this opportunity to call the readers' attention to them:

Partell, P, 1997. 'Escalation at the Outset: An Analysis of the Targets' Responses in Militarized Interstate Disputes', *International Interactions* 23: 1-36.

Peter, P & G Palmer, 1999. 'Audience Costs and Interstate Crises: An Empirical Assessment of Fearon's Model of Dispute Outcomes', *International Studies Quarterly* 43: 389-405.

Of these two, the first makes use of the Incidents file and is, as far as I know, the only other published work to do so, besides Carlson, 1995. I am grateful to Glenn Palmer for these additional references.

Nils Petter Gleditsch

Till redaktionen insända skrifter

Karl-Göran Algotsson, 2000. *Sveriges författning efter EU-anslutningen*. Stockholm: SNS.

Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson, Lars Oxelheim, red, 2000. *Europaperspektiv. Årsbok 2000*. Stockholm: Santérus Förlag.

Erik Beukel, Kurt Klaudi Klausen, Poul Erik Mouritzen, ed, 2000. *Elites, Parties and Democracy. Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen*. Odense: Odense University Press.

Torben Bech Dyrberg, Allan Dreyer Hansen, Jacob Torfing, red, 2000. *Diskursteorien på arbejde*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Tor Egil Førland, Dag Harald Claes, 1999. *Europeisk integration*. Lund: Studentlitteratur.

Carl Johan Gardell, 2000. *Islamisk fundamentalism. Världspolitikens Dagsfrågor 1 2000*.

Ann-Sofi Jakobsson Hatay, 1999. *Fredsprocessen på Nordirland. Världspolitikens Dagsfrågor 12 1999*.

Mats Karlsson, 1999. *Vår man i Moskva. En studie över den svenske ambassadören Rolf Sohlmans syn på Sovjetunionen och dess utrikespolitiska intentioner 1947-1950*. Stockholm: Historiska institutionen.

Magnus Killander, 1999. *Vägval för Iran. Världspolitikens Dagsfrågor 11 1999*.

Elisabeth Kronqvist, 1999. *Institutionalisering i nor-*

diska partier. Åbo: Åbo Akademi.

Riikka Kuusisto, 1999. *Western Definitions of War in the Gulf and in Bosnia*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-societeten.

Assar Lindbeck m fl, 2000. *Politisk makt med oklart ansvar. Ekonomirådets rapport 2000*. Stockholm: SNS.

Alf Ross, 1999. *Ret som teknik kunst og videnskab*. Udvagt af Isi Foighel, Hans Gammeltoft-Hansen, Henrik Zahle. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

SNS 1999. *Sveriges konstitutionella urkunder*. Stockholm: SNS.

SOU 1999:112. *Civilsamhället som demokratins arena*. Demokratiutredningen. Skrift nr 29.

SOU 1999: 121. *Avkorporativisering och lobbyism*. Demokratiutredningen. Forskarvolym XIII.

SOU 1999: 126. *Politikens medialisering*. Demokratiutredningen. Forskarvolym III.

SOU 1999:129. *Demokratins estetik*. Demokratiutredningen. Forskarvolym IV.

SOU 1999: 130. *Demokratins trotjänare*. Demokratiutredningen. Forskarvolym X.

SOU 1999: 131. *Marknaden som politisk aktör*. Demokratiutredningen. Forskarvolym XI.

SOU 1999:144. *Demokrati på remiss*. Demokratiutredningen. Skrift nr 30.

SOU 1999:150. *Vad hände med Sveriges ekonomi efter 1970?* Demokratiutredningen. Skrift nr 31.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo Akademi.

Fil dr Ingegerd Municio-Larsson är verksam vid Södertörns Högskola.

Lena Dahlberg är doktorand i statsvetenskap i Stockholm och verksam vid Dalarnas forskningsråd.

Fil dr Mikael Axberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Rolf Hugoson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Umeå.

Fil dr Bengt-Ove Boström och Marie Uhrwing är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Bo Rothstein är professor i statsvetenskap i Göteborg. Professor Olof Petersson är forskningsledare vid SNS i Stockholm.

Fil dr Thomas Denk är verksam vid universitetet i Karlstad.

Professor Nils Petter Gleditsch är verksam vid International Peace Research Institute i Oslo.

Fil dr Björn Holmberg är verksam vid avdelningen för freds- och konfliktforskning i Uppsala.

Abstracts

DAG ANCKAR: *Finland inför millenniumskiftet: en regimbestämning* (FINLAND AT THE NEW MILLENNIUM: DEFINING THE REGIME). Political science textbooks often refer to Finland as one typical example of a semipresidential regime. However, the Finnish Constitution has since the late 1980's at several occasions been amended in a manner that seriously challenges this view. Partial amendments having been made in 1987, 1991 and 1993, in 1999, finally, the Constitution was thoroughly redrafted. The implications of this redrafting are that the position of the President in domestic politics is even drastically weakened, and that his position in the field of foreign policy is likewise weakened, as he now shares with the Cabinet the responsibility for this policy sector. Several factors have contributed to this change, the implication of which is that Finland has moved from her position as a semipresidential regime to a new position as a semiparliamentary regime. First, the international environment has undergone drastic changes, the fall of the Soviet Empire and the entailing Finnish involvement in the European integration reducing the role in Finnish foreign policy of private diplomacy and presidential initiative. Second, the political culture has changed in Finland and does not longer accept a presidential rule of the same magnitude as represented by Urho Kekkonen during his long reign. Third, Mauno Koivisto, successor to Urho Kekkonen, acted deliberately to reduce the presidential powers and to bring Finnish political life closer to the principles of parliamentarism.

INGEGERD MUNICIO-LARSSON: *Rhetoric and Organizational Change – Ideas and discourses in educational reforms in Sweden.*

A process of reorganizing the Swedish public sector started in the 1980s. In this process, rhetoric was used increasingly as a means to induce

change. The demands for change within the public sector were forwarded within a general context that described the Swedish society in terms of crisis. Furthermore, two discourses were introduced by the Swedish state in order to describe the activities of the public sector and these were successively reproduced at the local level. The first discourse defined reorganizations as the optimal way to renew the public sector and the second described the activities of the public sector in economic terms. In the educational sector, the pedagogical discourses were increasingly replaced by economic discourses as a means to describe educational activities. In the analysis, this process is described as a combined effect of two tropes, the metaphor and the metonymy.

LENA DAHLBERG: *Tränger offentlig verksamhet ut frivillig verksamhet? (DOES THE PUBLIC SECTOR PUSH ASIDE VOLUNTARY ACTIVITIES?)*.

Extensive public activity is sometimes said to have a suppressive effect on voluntary activity. According to this approach the sum of the activities is the same, no matter the size of one sector in relation to the other. Another approach suggests that the sectors on the contrary stimulate each other. The purpose of this article was to investigate the relationship between public and voluntary sectors. The study was carried out within the area of support to relatives caring for elderly people. It was based on a recent survey concerning the support offered to relatives by a number of municipalities and voluntary organizations.

The study shows that there were significant differences between the municipalities regarding the breadth of activity. In several cases, there was extensive activity in both the municipalities and the voluntary organizations, in others there was limited activity in both sectors. Thus the

study did not show any suppressive effects. However a certain reciprocal stimulation was observed, particularly from the municipalities to the voluntary sector.

MIKAEL AXBERG: *Fyra länkar till frågan om EU:s legitimitet* (FOUR LINKS TO THE LEGITIMACY OF THE EUROPEAN UNION).

What legitimacy does the European Union have? Conventionally there are three conceptions of legitimacy – juridical, democratical and sociological. From these three perspectives the question is tentatively answered primarily for the case of Sweden. Reformulated through the distinctions of procedural-substantial and empirical-normative, the basic conceptions show a blind spot. The missing link is the substantial normative legitimacy. Could legitimate political power be based on the normative justification of the substantial content of political decisions, notwithstanding how the decisions are made or the opinion people have of them? How to formulate a conception of legitimacy like this without giving up the core political connotations? The answer lies in democratic openness and transparency. Discursive (deliberative) democracy focus on rational argumentation and makes public debate the prime democratic mechanism, rather than accountability. In light of this a need for rethinking is observed at two points. First, the outcome of the Amsterdam treaty: The commitment to transparency within the EU should not be overshadowed by the lack of institutional reform. Second, the no demos-thesis concerning the prospects of democracy at the European level: There is no need for a European people (demos) to make democracy work – democracy will make its own community.

ROLF HUGOSON: *Politisk fantasi: Reflektioner kring en brevväxling mellan Niccolò Machiavelli och Francesco Guicciardini* (POLITICAL IMAGINATION: REFLECTIONS ON A CORRESPONDENCE BETWEEN NICCOLÒ MACHIAVELLI AND FRANCESCO GUICCIARDINI).

Machiavelli's actuality continues to depend upon his ability to reflect upon the autonomy of

politics. In this article, it is shown that this idea of the relative autonomy of politics is not mainly dependent upon Machiavelli having discovered any stable social facts or laws. Rather, the modern idea of politics depends upon Machiavelli's investigation of the power of strategic simulation. According to Machiavelli, the virtuous actor must be able to *imagine* how the goddess of chance, Fortuna, can be dominated. Failure to do this may still result in political success, although not because of virtuosity, but just because of chance. The emphasis on Machiavelli's performative imagination might still seem controversial, although it has been recognized before, as shown by the references to the research literature. However, the argument is here extended, supported, and clarified by an example: a translation of two famous letters, written by Machiavelli and Guicciardini, while Machiavelli was on a diplomatic mission in northern Italy, in May, 1521, late in his career.

BENGT-OVE BOSTRÖM – MARIE UHRWING: *Enighet eller pluralism? (CONSENSUS OR PLURALISM?)*.

The topic of the article is the value of consensus versus the value of pluralism in the academic debate. The authors take their starting-point in the recent book *Varför vetenskap? (Why science?)* by Bjereld, Demker and Hinnfors. In the book it is claimed that the consensus on fundamental questions of how to practice science is surprisingly large. This is assumed to be a blissful state of affairs. In the article this assumption is questioned. Instead, the value of pluralism in the academic debate is emphasised. Consensus on fundamental questions on how to practice science might just as well indicate academic stagnation, as the fact that there is no more to be learned about how to practice science. Pluralism should therefore be encouraged to avoid unintentional smothering of fruitful but less mainstream ways of practising science. This pluralism does not, however, imply that "anything goes". Transparency in the research process and rational communication among scientists are guarantees of quality in the academic research.

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskapliga institutionen, Box 52, 221 00 Lund, tfn 046-222 89 46.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturlista, placerad efter huvudtexten. Listan utformas i enlighet med följande exempel.

Anckar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige
